

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (CEZA HUKUKU) ANABİLİM DALI

ADİL YARGILANMA HAKKININ EDEBİYAT ESERLERİNE YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pınar SELÇUK SÜZME

ANKARA-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (CEZA HUKUKU) ANABİLİM DALI

ADİL YARGILANMA HAKKININ EDEBİYAT ESERLERİNE YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pınar SELÇUK SÜZME

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Türkan YALÇIN SANCAR

ANKARA-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (CEZA HUKUKU) ANABİLİM DALI

ADİL YARGILANMA HAKKININ EDEBİYAT ESERLERİNE YANSIMASI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı

İmza

.....
.....
.....

Tez Savunma Tarihi

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

KISALTMALAR CETVELİ	1
GİRİŞ	3
I. HUKUK VE EDEBİYAT	6
II. ADİL YARGILANMA HAKKI	13
A. ADİL YARGILANMA HAKKININ TANIMI	13
B. ADİL YARGILANMA HAKKININ TARİHÇESİ	15
C. ADİL YARGILANMA HAKKI VE ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER	18
Ç. ADİL YARGILANMA HAKKININ UNSURLARI	20
1. Mahkeme Hakkı	20
2. Kanunla Kurulmuş, Bağımsız ve Tarafsız Yargı Yerinde Yargılanma Hakkı	21
3. Makul Sürede Yargılanma Hakkı	25
4. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı	26
5. Aleni Yargılama Hakkı ve Aleni Karar Hakkı	28
6. Masumiyet Karinesi	28
7. Asgari Şüpheli/Sanık Hakları	30
III. ADİL YARGILANMANIN EDEBİYATTAKİ YANSIMALARI	34
A. YABANCI ESERLER	34
1. Dava (1925)	34
2. Suçluyorum (1880)	39
3. Bülbülü Öldürmek (1960)	43
4. Kasvetli Ev (1853)	46
5. Ceza Sömürgesi (1919)	49
6. Cadı Kazanı (1952)	55
B. TÜRKÇE ESERLER	57
1. İstiklâl Mahkemelerini Konu Alan Eserler	57
a. Kurt Kanunu (1969)	59
b. Mavi Sürgün (1961)	62
c. Üç Ali'ler Divanı (2000)	65
2. Darbe Dönemlerini Konu Alan Eserler	69
a. Büyük Gözaltı (1971)	73
b. Şafak (1977)	75
c. Kuş Diline Öykünen (2004)	80
ç. Sol'uksuz (2009)	85

d. 47'liler (1974).....	89
e. Yaralısın (1974).....	92
3. Diğer Eserler	95
a. Reis Bey (1964).....	95
b. Asılacak Kadın (1979).....	97
c. İsa'nın Güncesi (1979)	100
ç. Hayır (1987)	104
IV. TÜRKİYE'DEKİ EDEBİYATÇILAR VE ADİL YARGILANMA HAKKI İHLÂLİ ..	107
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	120
ÖZET	142
SUMMARY	143

KISALTMALAR CETVELİ

ABD.	: Ankara Barosu Dergisi
AİHM.	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS.	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜEHFD.	: Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜHFD.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AY.	: Anayasa
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
GÜHFD.	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GSÜHFD.	: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HÜHFD.	: Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HÜEFD.	: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi
İBD.	: İzmir Barosu Dergisi
İHFY.	: İstanbul Hukuk Fakültesi Yayınları
md.	: Madde
MÜHFHAD.	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TBBD.	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi

TESEV : Türkiye Kùltürel ve Sosyal Etütler Vakfı
TİHV. : Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TODAİE. : Türkiye ve Ortadoğı Amme İdaresi Enstitüsü
Vol. : Volume
Y. : Yayın
Yay. Hz. : Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

*“Dixi et salvavi animam meam
(Söyledim ve ruhumu kurtardım.)”*

Karl MARX

Hukuk ve edebiyat yeni gelişmekte olan, disiplinler arası bir harekettir. Edebiyatın hem çağına, hem de insan ruhuna tanıklık etmesi hukukla yakın bağlantı içinde olmasına sebep olur.

Edebi metinler; toplumu ve bireyi ele alarak zaman zaman bireyin toplumla ilişkisinde geçmişle hesaplaşmaya katkıda bulunur. Edebiyat eserlerinin dili adeta tarihsel bir söylem oluşturarak gösterilmeyen, unutturulan ve hiçe sayılanın tarafında durarak, iktidara ve ideolojiye yöneltilmiş bir cevap niteliği taşır.¹

Edebiyatın; hukukun ve ahlakın normlarını sorgulama gibi bir işlevi de vardır. Daha insani bir dünya ve hukuk düzeni için edebiyatçının konuya bakış açısı olmazsa olmaz önemdedir.² Çünkü edebiyatçılar ideolojilerden arınarak somut gerçekliği daha şeffaf bir şekilde görebilir. Buna karşın; hukukçu, adalet için savaşan biri olabileceği gibi tehlikeli de olabilecek biridir. Bilirkişi raporu yazar, iddianame sunar, karar verir, savunur; ders verir. Yani insanların geleceğini biçimlendirir. İşte bu yüzden bütün hukukçular için edebiyat olmazsa olmaz bir yere ve öneme sahiptir ve sahip olmalıdır. Bu yüzden hukuk fakültelerinde hukuk ve sanata ilişkin dersler hukukçunun ufkunu açacak ve hayata insani noktadan bakmasını sağlayacak büyük bir öneme sahiptir. Yalnızca "Edebiyat ve Hukuk" dersi değil, başka dersler de, bu

¹ Esra DİCLE, "Yüksek Gerilim Altında Suçun Trajedisi Adaletin Parodisi", Varlık Dergisi içinde, Mart 2011, s. 7.

² Behçet ÇELİK, "Hukuk ve Edebiyatın Uzaklığı/Yakınlığı", Varlık Dergisi içinde, Ocak 2006, s. 10.

nedenle, insanları bazı hukukçuların ufuksuzluğuna karşı koruyacak önlemlerin alındığı dersler olmalıdır. Özelliklere ve farklılıklara saygı duyma dersleri...³

Columbia Üniversitesindeki görevi nedeniyle edindiği gözlem ve öneriyi belirten *David B. Truman* şu sözleriyle oldukça dikkat çekmiştir: “*Çağımızın varlık karmaşasında, belirli bir alanda öğrenim almış, ancak eğitilmemiş; teknik becerilere sahip, ancak diğer alanlara ilişkin kültürü yetersiz uzman kişi tehlikenin ta kendisidir.*”⁴ Özellikle Türkiye’de bu tehlikeli insan profiline yoğunlukla rastlanabilir.

İşte bu bağlam özelinde temel amacı adaleti tesis etmek olan hukukçunun karşısına gelen insanı anlayabilmesi için ihtiyacı olan empatiyi sağlamak noktasında edebiyatın oldukça büyük bir yeri vardır. Bu çalışmada; “*adil yargılanma hakkı*”nın edebiyat eserlerine yansımaları ele alınacaktır. AİHS’nin sistematik olarak ihlâl edildiği düzenlemelerinin başında da “*adil yargılanma hakkı*” gelmektedir. Bu hakkın Türkiye’de yoğunlukla ihlâl edilmesinin sebepleri arasında yargının iş yükünün fazla olması ve devletin bekasını ilgilendirdiği söylenen davalarda insan haklarının göz ardı edilmesi gösterilebilir. Hâlbuki *Baumann’ın* bahçıvan devlet metaforunda da ifade ettiği üzere, sistem ayrık otu olarak ileride kimi gösterirse “*adil yargılanma hakkı*” ihlâl edilen de o olacaktır. Bugün “*adil yargılanma hakkını*” ihlâl edenlerin yarın adil yargılanma haklarının ihlâl edilmemesi açısından empati odaklı olmaları gerekir ve edebiyat bu doğrultuda araçsal bir öneme sahiptir.

Bu araştırmanın amacı, hukuk ve edebiyat ilişkisinden yola çıkarak “*adil yargılanma hakkı*”nın çeşitli edebiyat eserlerindeki görünümünü ortaya koymaktır.

³ Cemal Bâli AKAL, “*Edebiyat ve Hukuk Dersi Ahlaktan Yana Değil Buluttan Yana Olmalıdır*”, Burası Tanzanya mı Karanfil içinde, Dost Yayınları, Ankara 2012, s. 49.

⁴ Neşe KIZIL, Hukuk ve Edebiyat, Legal Yayınevi, İstanbul 2015, s. 23.

Ayrıca uygulayıcılara da yargıladıkları kişinin insan olduğu gerçeğini hatırlatıp, hak ihlallerini minimum seviyeye indirmeyi amaçlamaktadır.

Bu tez, alanda bu konuda başka bir çalışma olmaması dolayısıyla şimdilik bir ilk niteliğindedir. Hukuk ve edebiyat, Türkiye'de gelişmekte olan bir alandır.⁵ Konuyla ilgili yapılan çalışmalar, daha çok yabancı menşelidir. Mesela, *Manjoye*⁶ 1975 yılında yaptığı tez çalışmasında edebiyattaki suç unsurlarını ele almıştır. Bu eserlerde, suçun ekonomik arka planı, suçluların psikososyal durumu incelenmiştir. Bu kapsamda; *Arthur Adamov'un* "Pofesör Taranne", *Samuel Beckett'in* "Tüm Düşenler", *Albert Camus'un* "Caligula", "Düşüş", "Yabancı", "Başkaldıran İnsan", *Dostoyevski'nin* "Suç ve Ceza", *Henrik İbsen'in* "Bir Halk Düşmanı", *Franz Kafka'nın* "Dava", *Robert Musil'in* "Niteliksiz Adam", *Sartre'nin* "Gizli Oturum", "Bulantı", "Duvar" ve *Emile Zola'nın* "Therese Raquin" adlı eserlerini incelemiştir. Konuyla ilgili olarak 1900'lü yılların ortalarından günümüze kadar değişik kapsamlarda farklı araştırmalar da yapılmıştır.

Bu tezde, önce hukuk ve edebiyat arasındaki ilişki, ardından "adil yargılanma hakkı"nın tanımı ve unsurları üzerinde durulacak ve edebiyattaki adil yargılanma görünümleri örneklerle incelenecektir.

⁵ Konuyla ilgili özel çalışmalar yapan akademisyenler arasında Cemal Bali AKAL, Yalçın TOSUN, Kıvılcım TURANLI YÜCEL, Öykü Didem AYDIN ve Neşe KIZIL gösterilebilir. Bahsi geçen saygın hukukçular konuyla ilgili olarak hukuk ve edebiyat alanında pek çok çalışma gerçekleştirmişlerdir.

⁶ Irene **MANJOYE**, *Some Aspects of Crime and Law in European Literature*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Indiana University, Indiana 1975.

I. HUKUK VE EDEBİYAT

Sanatın bir alt dalı olan edebiyat, hukuku ve hukukçuyu besleyen, onun estetik değerlere ulaşması için estetik değerler yoluyla ona yön veren bir sanat dalıdır. Hukukçunun olaylara tek boyutlu bakmaması, bağnaz olmaması ve sadece normlarla beslenen, esnekliği olmayan katı kurallarla çevrelenmiş, kuralların kölesi olan bir hukukçu olmaması için roman okuması, sinema, tiyatro ve konser izlemesi, kendini geliştirmesi çok önemlidir. Düşünme gücünü geliştiren edebi sanatlar, olaylara felsefi yönden bakabilmekte de katkı sağlar.⁷

Hukuk ve edebiyat hareketi, günümüz hukuk eğitiminin genellikle kabul ve ilan edilen yetersizliği sonucu meydana çıkmıştır. Hukuk ve edebiyat hareketi bugünkü yasal düşüncenin de bıçak sırtıdır. Son yüzyıl içinde konu hakkında birçok sempozyum verildi, hukuk fakültelerinde dersler okutuldu ve bu konunun önemini anlatan pek çok makale önemli hukuk dergilerinde yayınlandı. Pek çok hukukçu akademisyen bu alanın gelişmekte olan bir alan olduğuna özel olarak vurgu yaptı.⁸

Bir toplumda, toplumun aile yapısı medeni hukukunu, ekonomik yapısı vergi hukukunu, farklılıkları olan bireylere bakışı yargısal kararları doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Hukuk hayatın dışında tutulursa, hukukçuların genellikle içselleştirip benimseyemediği bir adaleti tesis etmeye çabaları sonuçsuz kalacaktır.⁹

⁷ Sezgin Seymen **ÇEBİ**, "Sanatsız ve Edebiyatsız Hukuk Yumurtasız Omlete Benzer", http://www.khas.edu.tr/uploads/panoramakhas/sayi4/14.sanatsizveedebiyatsiz_hukuk.pdf

⁸ Marijone **CAMILLERI**, "Lessons in Law From Literature: A Look At The Movement And A Peer At Her Jury", Catholic University Law Review, Vol: 3, Issue: 2, 1990, s. 577-578.

⁹ Kıvılcım **TURANLI YÜCEL**, "Biraz Nefes Almak!", HÜHFD, 4(2) 2014, s. 97.

Edebiyata farklı bakış açıları, edebiyatın hukuki tartışmalar için en zengin kaynaklardan biri olduğunu kanıtlayabilir. Bu açıdan bakıldığında edebiyatın hukuk eğitimi içinde kullanılmasının da ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır.¹⁰

Yasal tartışmalar ve problemler, aslında temel olarak insani varoluştan kaynaklanan sorunlardır. Bundan dolayı, hukuk düşünürleri, insan davranışlarını anlatma/anlama ve insanı sosyal bir topluluğun bireyi olarak ele alıp anlayabilmek için, fikirlerini yeniden tasarımılamak durumundadırlar. Geleneksel hukuk programlarından uzaklaşmak, güncel ve zenginleşen yasal durumlara ayak uydurmak için hukuk eğitimi son yıllarda disiplinler arası bir yaklaşımla devam etmektedir.¹¹

Edebiyat, insan bilgisinin doğasını yansıtır. Hukuk; sosyal hayatı, insanın hayat düzenini formülleştirek düzenlemektedir. İdeal olan, insan davranışlarını insan doğasıyla birleştirmektir. Böylece doğal olarak; hukukçular için edebiyat dersleri çok da yabancı değildir.¹²

Biri bedii (güzelliğe dair) diğeri mer'i (yürürlükte olan) eser olarak hayata ve gerçekliğe dair söz söyleme iddiası ve çabası hem hukuka hem de edebiyata özgü olduğundan hem hukukta hem de edebiyatta özel bir yere sahiptir.¹³

Edebiyat, içerisinde şaşırtıcı derecede yasal malzeme barındırır. Bu durum; hukukun sıkıcı olduğunu düşünen pek çok insan için de şaşırtıcı bir sonuçtur. İçinde hukuki normların yoğun bir biçimde yer aldığı eserler arasında Orestia, Venedik

¹⁰ CAMILLERI, s. 560.

¹¹ CAMILLERI, s. 560-561.

¹² CAMILLERI, s. 594.

¹³ Öykü Didem **AYDIN**, "Aynı Evrende Her Şeye Kadir İki Düşmanın, Biri Bedii, Diğeri Mer'i Yaratının Barışması: Disiplinlerarası Bir Araştırma Ve Yaratı Alanı Olarak Edebiyat Ve Hukuk Disiplini", <http://www.edebiyatvehukuk.org>.

Taciri, Billy Budd, Yabancı, Kasvetli Ev, Dava ve Ceza Sömürgesi gösterilebilir. Shakespeare'nin pek çok oyunu ve romanı da hukuk ve edebiyat alanında önemli yere sahiptir.¹⁴

Pek çok bilim adamı ve akademisyen 19. yüzyıldan beri, İngiltere'de hukuk ve edebiyat arasındaki ilişkiyi tartışmaya ve anlamaya çalışmaya kendilerini adanmışlardır. 1800'lü yılların ortalarına doğru *William Hazlitt*, "hukuk, edebiyat ve güç" arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalışmıştır.¹⁵

John Wigmore'a göre (1908) hukuk tek başına yetersiz bir alandır. Hukuku edebiyatla desteklemek hukuku edebiyatla birlikte düşünmek hukukçunun bakış açısını genişleteceği gibi etik değerleri sorgulamayı ve yeniden düşünmeyi de beraberinde getirir.¹⁶

Hukuk ve edebiyat ilişkisinin gelişiminin ve öneminin her geçen gün arttığı ortadadır. Bu durum hukuk fakültelerinde "hukuk ve edebiyat" derslerinin artmasının da bir nedenidir. Hukukla edebiyat arasındaki ilişki nedir? Neden hukuk fakültelerinde "hukuk ve edebiyat" alanında dersler verilmeye başlandı? Bu sorunun üç olası cevabı bulunmaktadır:

- 1.Hukuk bazen edebiyatın temel ögesi olabilir.
- 2.Edebiyat hukuku harekete geçiren bir dinamik olabilir.
- 3.Hukuk bazen edebiyata benzer olabilir.¹⁷

¹⁴ Richard A. **POSNER**, "*Law and Literature: A Relation Reargued*", Virginia Law Review, Vol. 72, 1986, s. 1354-1355.

¹⁵ Marsha L. **GRIFFITHS**, Literature and Law A Closely Interwerded Relationship, University of Illinois, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Champaign 1992, s.2.

¹⁶ GRIFFITHS, s. 3.

¹⁷ Robin **WEST**, "*Literature, Culture and Law*", Teaching Law and Literature, http://scholarship.law.georgetown.edu/fwps_papers/75, 2008.

Hukuk fakültelerinin ders programlarında olmayan "hukuk ve edebiyat" derslerinin ders programlarına konmasının planlandığı 1987 yılında, Amerikan Barolar Birliği 75 akredite edilmiş kuruluşuna anket gönderdi ve sonuçlar 1989 yılında yayınlandı. 135 hukuk fakültesi bu anketi yanıtladı ve bu 135 okulun 38 tanesi "hukuk ve edebiyat" dersi açılmasının uygun olacağını değerlendirdi. Bu konuda daha sonra yapılan çalışmalara baktığımızda; 1993 yılında 199 hukuk fakültesine bu anket tekrar uygulandı. Bu araştırmada 1987'deki araştırmanın aksine, bu ikinci anket AALS Direktörlüğündeki Kanada da dâhil olmak üzere tüm Kuzey Amerika'daki hukuk fakültelerine gönderildi. 199 fakültenin, 84'ü hukuk ve edebiyat dersine ihtiyaç duyulduğunu, 111'i böyle bir derse ihtiyaç olmadığını, 1'i böyle bir kursun uygun bulunduğu ancak öğretime başlamadığı, 3 okulun da bu anketi cevaplamadığı anlaşılmıştır. Bu iki araştırmanın gösterdiği sonuç "hukuk ve edebiyat" bilincinin ve bu derse olan ihtiyacın yıllara göre artış eğiliminde olduğudur.¹⁸

Amerikan Barolar Birliği'nin "*Hukuk Eğitimi ve Mesleki Gelişim Raporu*"na göre hukuk fakültesi mezunlarının evrensel değer ve becerilerle donatılmış olmaları ve iyi bir hukukçunun önyargılarla mücadele etmesi ve ayrımcılık karşıtı olması gerektiği bilhassa vurgulanmaktadır.¹⁹

Hukuk ve edebiyat çalışmalarının dünyada ABD başta olmak üzere bir asırdan uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın başlarında *John Wigmore* ve *Benjamin Cardozo*'nun eserleriyle önem kazanan "*Hukuk ve Edebiyat*"

¹⁸ Elizabeth Villiers **GEMETTE**, "*Law and Literature: Joining the Class Action*", Valparaiso University Law Review, Vol. 29, Number: 2, s. 665-859

¹⁹, Ayşe Tülin **YÜRÜK**, "*Klinik Hukuk Eğitimi*", Uluslararası Yargı Sempozyumu, Adalet Bakanlığı Yayını, Ankara 2013, s. 519.

ya da “Edebiyat ve Hukuk” alanında yaptığı çalışmalar hukuk fakültesi müfredatlarına eklenmeye başlanmıştır. 1970’lerle birlikte ise hukuk ve edebiyat çalışmaları Batı Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada, özellikle hukukun çözümlenmesi yolunda bir yaklaşım ve disiplin olarak geliştirilmeye başlanmıştır. Söz konusu hareket günümüzde, bağımsız bir disiplin olmaya başlamıştır.²⁰

1900 yılında John Henry Wigmore, özellikle avukatların uzmanlaşmaya tepki göstererek, onların ve yargıçların, gündelik okumalarının içine en azından 20 sayfa roman ve öyküyü dâhil etmelerini önerdi.²¹

François Ost'un hukuk ve edebiyat dersiyle alakalı ifade ettiği sözler: "Öğrencilerimi edebiyatla karşılaştırmamın nedeni, hukukçuların hala tahayyül etmeyi beceremedikleri bir şeyi onlara göstermektir: Hukukun bundan sonra da icat edeceği hikâyeleri, keşfedeceği hakları ve gün ışığına çıkarken yol açtıkları acılar karşısında bizi dilsiz bırakan sorunların çözümünü."²²

"Edebiyatta Hukuk" çalışmaları, günümüzde dünyanın birçok hukuk fakültesinde zorunlu bir ders olan "Hukuk ve Edebiyat"ın üzerinde en çok çalışma yapılan alanıdır. Hukuk fakültesi öğrencilerinin; yaratıcılık, imgelem, çözümleme, toplumsal kültürü tanıma gibi yetilerini geliştirmeyi hedefleyen bu çalışmaların başlıca araçları; metin inceleme, metin oluşturma ve metin canlandırma'dır.²³

²⁰ Öykü Didem AYDIN, “Aynı Evrende Her Şeye...”

²¹ Cemal Bâli **AKAL**, "Edebiyat ve Hukuk Dersini Kim İcat Etti?", Edebiyat, Hukuk ve Sair Tuhaflıklar içinde, Dost Yayınları, Ankara 2015 (Yay. Hz. Cemal Bâli **AKAL**, Yalçın **TOSUN**), s.17.

²² Bkz. **AKAL**, “Edebiyat ve Hukuk Dersini..,” s. 28.

²³ Hüseyin **ÖNTAŞ**, "Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisinin Alt Dallarından Biri Olarak: Hukuk ve Edebiyat", Varlık Dergisi içinde, Ocak 2006, s. 12.

Hukukta asıl önemli olan durumun hukuki akıl yürütme ve gerekçelendirme olduğu fakültelerde vurgulanmaktadır. Bu noktada nasıl hukukçu yetiştirileceği de büyük önem kazanmaktadır. Buna göre hukuk fakültesi mezunlarının “hukuk nosyonu” edinmeleri ve “hukukçu gibi düşünmeleri” gerektiği vurgulanmaktadır. Ne var ki bu durumun nasıl olacağı konusunda bir uzlaşma yoktur. Çünkü bu soruya verilecek cevaplar, soruya yanıt arayanların bakış açılarına göre değişkenlik arz etmektedir.²⁴

Edebiyat, diğer sosyal bilimler alanlarıyla kesişmekte ve onlarla karşılıklı etkileşime girmektedir. Eklenebilecek diğer bir husus ise; okuma faaliyeti, birlikte üretmeye ve öğrenmeye zemin hazırlar. Bu noktada, bu dersler, iktidarın ve dahası adaletin sorgulandığı ve hesaplaşmanın yaşandığı dersler arasındadır.²⁵

Edebiyat ile hukuk arasındaki ilişkileri birçok düzleme yaymak mümkündür. Kamusal hukuk açısından sanatsal üretimin yeri ve niteliği, özellikle ifade özgürlüğü ve diğer hakların işleyişi, ceza hukuku açısından edebiyat eserleriyle ilgili sınırlar ve yaptırımlar, metnin kanunlar karşısındaki konumu, metnin kanunlarda suç olarak tanımlanmış öğeler taşıyıp taşıyamaması, kişisel haklar açısından edebiyat eserlerinin niteliği, fikri haklar, eser sahipliğinin sağladığı haklar, basın hukuku ve yaptırımları, borçlar hukukunda tanımlanmış kimi sözleşmeler kriminoloji ve edebiyat ilişkileri, edebiyat eserlerinin kriminal açıdan analizi, hukukçuluk mesleğini yapan şair ya da yazarlar, hukukçuluk mesleğinin edebiyatçılık üzerindeki etkileri ve edebi türlere yayılma düzeyi, edebiyatın bir konu alanı olarak hukuka bakışı, adliye mekanizmasının ve infaz kurumlarının edebiyat diliyle anlatımı, cezaevlerinde ve

²⁴ TURANLI YÜCEL, s. 96.

²⁵ TURANLI YÜCEL, s. 104.

tutukevlerinde üretilen edebiyat eserleri, sürgün edebiyatı ve sürgün edebiyatçılar, edebiyatçıların siyasal iktidarla olan çelişkileri ve karşılaştıkları kanun içi ya da dışı uygulamalar, hukukçuların popüler hukuk dolayımında yaptıkları ve kimi yönleriyle edebiyatla kesişen etkinlikler... Görüldüğü gibi hukukun edebiyata bakışı da, edebiyatın hukuka bakışı da eklemlenme düzeyleri ve yerleri açısından hayli karmaşık ve bu dava öyle kolay kolay bitecek gibi görünmüyor!²⁶

İşte tam da bu noktada, spesifik olarak “*adil yargılanma hakkı*” ve edebiyat eserlerindeki görünümünü incelemek bu çalışmanın amacını teşkil etmektedir. “*Adil yargılanma hakkı*”nı ihlal eden tüm durumlar, insan hakları ihlalleriyle paralel olarak incelenen eserler sınırlılığında tüm gerçekliğiyle ortaya konmuştur.

²⁶ Tahir **ABACI**, “*Edebiyat ile Hukuk Davası*”, Varlık Dergisi içinde; Ocak 2006, s. 4.

II. ADİL YARGILANMA HAKKI

A. ADİL YARGILANMA HAKKININ TANIMI

En temel insan haklarından biri olan “*adil yargılanma hakkı*”nın, hukuk devletinin temel unsurlarından biri olduğu tartışmasızdır. “*Adil yargılanma hakkı*”nın birçok tanımı bulunmaktadır. Örneğin; “Adil yargılanma; mahkemelerin bağımsız, hâkimlerin güvenceli olması ve yargılamanın yansız yapılması temeline dayanır ve haklılığından şüphe duyulmayan karar adil sayılır.”²⁷

Birçok devletin hukuk sisteminin ayrılmaz parçalarından birini “*adil yargılanma hakkı*” oluşturmaktadır. Çünkü hukuk devleti kavramı bireylerin temel haklarının korunması ile ilgilidir.²⁸

Kişilerin “*adil yargılanma hakkı*”, insan haklarını korumanın temel şartıdır.²⁹ Devletler bu hakkı gerçekleştirmek zorundadır. Bu durum, hukuk devleti ilkesinin de en temel sonucudur.

Günümüzde modern anlamda her hukuk düzeninin, devlete ilişkin resmî her davranışın ve cezalandırmak gücüne sahip oluşun merkezî noktasında insan onuru bulunmaktadır. İnsan kendi varlığını ve kişiliğini geliştirmek ve devletin sınırlayıcı

²⁷ Yılmaz **ALİEFENDİOĞLU**, Bağımsız ve Yansız Yargılanma (Adil Yargılanma Hakkı), Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, 2000, s. 126.

²⁸ Seçkin **TOYDEMİR**, Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Türk İdari Yargı Sistemi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 1.

²⁹ Safa **REİSOĞLU**, Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, Beta Yayınevi, İstanbul 2001, s.103.

aktivitelerinden korunmak ister. Devletin insan onurunu ve insanın bizzatıhi değeri oluşunu koruma ödevi bulunmaktadır.³⁰

“Adil yargılanma hakkı”, devletin bizzat kendi eliyle yargı fonksiyonunu sınırlandırarak yargılama sırasında oluşması muhtemel insan hakları ihlallerinin engellenmesinde bir kontrol ve emniyet görevi üstlenir.³¹

Adaletin işleme süreci bazen mahkeme kararından daha büyük önem arz edebilmektedir. Strazburg yargı organları tarafından da bazı kararlarda ifade edilen *“adaletin yerine getirilmesi yetmez, yerine getirildiğinin görülmesi de gerekir.”* şeklindeki atasözü bu durumun özeti gibidir.³² Adil yargılanma kavramı açısından önemli olan husus yargılamanın sonucunun adil olması değil, sonuca gidilen yoldaki usul ve esaslardır.³³ Yargılama süreci işlevsel olursa adil bir hükme ulaşma yolunda daha çok başarı sağlandığı görülecektir.³⁴ Bununla birlikte, *“adil yargılanma hakkı”*na ilişkin garantiler geniş anlamda yargılama öncesi ve sonrasını da

³⁰ Yener **ÜNVER** / Hakan **HAKERİ**, Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara 2014, s. 15.

³¹ Hakan **PEKCANITEZ**, *“Medenî Yargıda Adil Yargılanma”*, İBD, 1997/2, s. 55.

³² Olgun **AKBULUT**, *“Adil Yargılanma Hakkı - AİHS m. 6”*, GSÜHFD, Prof. Dr. Kemal Oğuzman’a Armağan içinde, S.1, 2002, s. 207.

³³ Sibel **İNCEOĞLU**, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Beta Yayınları, B. 4, İstanbul 2013, s. 7.

³⁴ Kaya **KARTAL**, *“Adil Yargılanma Hakkı”*, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları (Birikimler), 2010, s. 62.

kapsamaktadır.³⁵ İnsan haklarının en çok ihlâl edildiği Türkiye’de de bu hakkın dinamik bir yapıya sahip olduğu kabul edilerek bu yönde adımlar atılmalıdır.³⁶

“*Adil yargılanma hakkı*” hukuki güvenlik ilkesini de beraberinde getirir. Bu ilke, AY md. 36’da yer alan hükmün içinde zımnen mevcut bulunan bir ilkedir. Bu ilkenin en önemli özelliği öngörülebilir olmasıdır. Öngörülebilirliğin mutlak bir ölçüde olması gerekmez. Öngörülebilirlik için kanunun açık ve anlaşılır olması gerekmektedir.

B.ADİL YARGILANMA HAKKININ TARİHÇESİ

Adil yargılanma hakkının tanındığı ilk belge 1215’te imzalanan Magna Carta Libertatum’dur. Daha sonra, 1628 yılında kabul edilen Petition of Rights’da da benzer bir biçimde sanığın bazı haklara sahip olduğu vurgulanmıştır. 1679’daki Habeas Corpus’la ise “keyfi olarak tutuklanmama ve cezalandırılmama hakkı” getirilmiştir.³⁷

Virginia Haklar Bildirgesi de adil yargılanma hakkına açıkça değinen ilk belge sayılabilir. Bu bildirgeye göre; *"Herkesin ceza davalarında suçlamayı öğrenmek, tanıklara çapraz sorgulama yaptırmak, jüri önünde davanın ivedi biçimde*

³⁵ Muala **MOLE** / Catharina **HARBY**, “Adil Yargılanma Hakkı” Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi’nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, Strazbourg: İnsan Hakları El Kitapları, No:3, Ekim 2001, s. 10.

³⁶ Mahmut **AKSOY**, Adil Yargılanma Hakkı, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2013, s. 4.

³⁷ Çağrı Kaan **AYDIN**, “Adil Yargılanmanın Bir unsuru Olarak Susma Hakkı”, TBBD, 2010 (91), s.146-180.s. 149.

sorgulanmasını isteme hakkı vardır. Kimse, kendi aleyhine tanıklığa zorlanamaz."
Susma hakkı da, bu bildirmede yer almıştır.³⁸

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni 10. maddesinde "*adil yargılanma hakkı*" yer almaktadır.³⁹ Bununla birlikte 8 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmede de, esas itibarıyla, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan haklara benzer haklar düzenleme alanı bulmuştur. Ancak, bu sözleşmenin kendinden önce gelenlerden en büyük ve önemli farkı, bu hakların güvencesini de ilk defa beraberinde getirmiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle anılan sözleşmenin ihlâl edilmesi halinde bir başvuru yolu ve makamı hatta müeyyideler öngörülmüştür.⁴⁰

Batı'da tüm bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti'nde, 1876 tarihli Kanun-i Esasi ile adil yargılanma ile ilgili temel hükümler yasal statüye kavuşturulmuştur. Konuyla ilgili 1924 ve 1961 Anayasalarında da hükümler bulunmaktadır. 1982 AY md 36 ile herkesin "*adil yargılanma hakkı*"na sahip olduğu "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir." cümlesi ile açıkça ifade edilmiştir.⁴¹

Uluslararası sözleşmeler açısından da, 1950 tarihli Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesini Türkiye 10 Mart 1954 tarihinde kabul edilen bir kanunla onaylamış ve böylece sözleşmeye taraf olmuştur. Anılan

³⁸ Çağrı Kaan AYDIN, s. 150.

³⁹ Çağrı Kaan AYDIN, s. 150.

⁴⁰ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı, Ankara Barosu Yayını, Ankara 1994, s. 2.

⁴¹ Çağrı Kaan AYDIN, s. 150-151.

sözleşmenin özellikle 5. ve 6. maddeleri sanıkların haklarına ilişkin ayrıntılı hükümler içermektedir. Bu sözleşmenin Türk hukukuna etkisi bakımından ise, Sözleşme hükümlerinin iç hukuk kurallarının sözleşmeye aykırı olan taraflarının zımnen değiştirildiğini ve sözleşmenin iç hukukumuzda düzenlenmeyen kanunlarda da doğrudan doğruya yürürlükte olduğunu kabul etmemiz gerekir.⁴²

⁴² Süheyl **DONAY**, İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, İÜHFY, İstanbul 1982, s. 5.

C. ADİL YARGILANMA HAKKI VE ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

Bu bölümde adil yargılanma hakkının AİHS'deki görünümü ele alınacaktır.

AİHS, Anayasa gereği iç hukukumuzun bir parçası olduğu için bağlayıcı nitelikte hükümler içermektedir.⁴³

AİHS'nin 6. maddesinde, “adil yargılanma hakkı” tanımlanırken “*fair trial*” ifadesi kullanılmaktadır.⁴⁴ “Adil yargılanma hakkı” AİHS'nin 6. maddesinde ifadesini şu şekilde bulur:

“Herkes kişisel hak ve yükümlülükleri ile hakkındaki bir suç isnadının karara bağlanmasında, hukuken kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından, makul sürede, adil ve aleni olarak yargılanma hakkına sahiptir. Karar aleni olarak açıklanır. Ancak duruşmayı izleyenler ve basın mensupları, çocuk ve gençlerin menfaatlerini veya tarafların özel yaşamlarını korumanın gerektirmesi halinde ve adaletin zarar göreceği özel hallerde mahkemenin kesinlikle gerekli olduğuna inandığı ölçüde, demokratik bir toplumdaki genel ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik amacıyla duruşmanın tamamından veya bir bölümünden çıkarılabilir. Hakkında suç isnadı bulunan bir kimse, hukuka göre suçlu olduğu kanıtlanıncaya kadar masum sayılır. Hakkında suç isnadı bulunan bir kimse asgari şu haklara sahiptir;

⁴³ Feyyaz **GÖLCÜKLÜ** / Şeref **GÖZÜBÜYÜK**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Ankara, Turhan Kitabevi, 1996, s.18.

⁴⁴ Adem **ÇELİK**, 1982 Anayasası'nda Adil Yargılanma Hakkı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 21.

a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebepleri hakkında anlayabileceği dilde ve ayrıntılı olarak derhal bilgilendirme;

b) Savunmasını hazırlamak için yeterli zamana ve kolaylıklara sahip olma;

c) Kendisini bizzat veya seçeceği bir avukat aracılığıyla savunma, avukata ödeme yapabilmek için yeterli imkân yoksa ve adaletin yararı gerektiriyorsa ücretsiz hukuki yardım alma;

d) Aleyhine olan tanıkları sorguya çekme ve sorguya çektirme; lehine olan tanıkların aleyhine olan tanıklarla aynı şartlarda hazır bulundurmalarını ve sorguya çekilmelerini sağlama;

e) Mahkemelerde kullanılan dili anlamıyor veya konuşamıyorsa, bir çevirmenden ücretsiz yararlanma.”

Türkiye, Rusya’dan sonra aleyhine AİHM’ye en çok başvuru yapılan ikinci ülkedir. İhlaller yönünden ise, ilk sıradadır. Türkiye’nin AİHM’de en çok mahkûm olduğu husus, AİHS’nin 6. maddesindeki “Adil Yargılanma Hakkı”dır. Bu bağlamda, en çok ihlâl edilen hakkın “makul sürede yargılanma hakkı” olduğu görülür.⁴⁵

⁴⁵ Kemal **AKKURT**, AİHM Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkında Makul Süre, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 7.

Ç. ADİL YARGILANMA HAKKININ UNSURLARI

1. Mahkeme Hakkı

Dava açılmadan önce kurulup yargılama usulünün yasama organı tarafından kanunla belirlendiği bir mahkeme mevcut olmalıdır ve kişi veya olaya göre yargılama mercii kurma engellenmelidir. Bu ilkenin esas amacı, kişiye göre yargı organını belirlemeyi ve bu yolla yargıyı yürütmenin emrine sokmayı engellemektir.⁴⁶

Herkes, mahkemeye ve üst yargı mercilerine kolayca ulaşabilmelidir. ⁴⁷ AY md. 36'da yer alan *"Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz."* hükmü mahkemeye erişim hakkını iç hukukta düzenlenmiştir. Devletler, mahkeme yolunu tıkayan gereksiz engelleri kaldırmakla yükümlü tutulmaktadır.⁴⁸

"Hukuki belirlilik ilkesinin" bir gereği olarak mahkemeye başvuru sürelerin açıkça belli olması gerekmektedir.⁴⁹ Mahkeme hakkıyla bağlantılı olarak davanın sonucunda bir karar elde edilmesi ve bu kararın icrai nitelikte de olması gerekir.

⁴⁶ Deniz **EROL ER**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları, Yetkin Yayınları, Ankara 2002, s. 33.

⁴⁷ Abdullah ÇELİK, s. 33.

⁴⁸ GÖLCÜKLÜ / GÖZÜBÜYÜK, s. 279. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. *Airey/İrlanda*, 9/10/1979, A 32, § 22 kararı.

⁴⁹ Abdullah ÇELİK, s. 34. Benzer yöndeki AIHM kararı için bkz. *Osu/İtalya*, 36534/97, 11/7/2002, § 36-40

2. Kanunla Kurulmuş, Bağımsız ve Tarafsız Yargı Yerinde Yargılanma Hakkı

AİHS md. 6/1'e göre: *"Herkes davasının... yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından... görülmesini isteme hakkına sahiptir."* hükmü yer almaktadır.

Türk hukukunda ise AY md 36/1'de : *"Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir."*

AY md. 37'de: *"Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir mercii önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz."*

AY md. 138'de: *"Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz."*,

AY md. 139'da: *"Hâkimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz."*

AY md. 140'da: *"Hâkimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler. Hâkim ve savcılarının nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması*

açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlarından dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir. Hâkimler ve savcılar altmış beş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler; askeri hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunda gösterilir. Hâkimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka, resmi ve özel hiçbir görev alamazlar."

AY md. 142'de: *"Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir."*

AY md.145'de ise *"Askerî mahkemelerin savaş halinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adlî yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir. Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askeri hâkimlerin özlük işleri, askeri savcılık görevlerini yapan askeri hâkimlerin görevli bulundukları komutanlıkla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir."* hükümleri yer almaktadır.

Bağımsızlık, hâkime yargının görevini hakkıyla ve tam olarak yapabilmesi için tanınmıştır. Hâkimlerin bağımsızlığı kararlarını verirken özgür olmaları demektir. Baskı yapılması kadar baskı ihtimali de hâkimlerin bağımsızlığını zedeler.⁵⁰ Hâkim bağımsızlığı açısından bir diğer husus yürütme organı karşısında

⁵⁰ Nurullah **KUNTER** / Feridun **YENİSEY**, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Yetkin Yayınları, İstanbul 2000, s.284-285.

bağımsızlığın sağlanmasıdır. Zira hâkimlerin bağımsızlığına karşı en büyük tehdit yürütme organından gelmiştir.⁵¹

Bir yargı organının “bağımsız” olup olmadığı, “üyelerinin atanma yöntemi” ve “görev süreleri”, “dış baskılara karşı güvencelerin varlığı” ve “organın bağımsız bir görüntü vermesi” hususları dikkate alınarak belirlenir.⁵² AİHM içtihatlarında da yargı bağımsızlığı özel olarak vurgulanmıştır.⁵³

Davanın taraflarında bıraktığı izlenim kanaat de büyük öneme sahip olduğundan, mahkemelerin bağımsız olmaları yetmez bu bağlamda bağımsız görünmelerinin de gerekmektedir. Bu gereklilik “*Adaletin yerine getirilmesi yetmez, yerine getirildiğinin görülmesi de gerekir*” aforizması ile de izah edilmiştir. AİHM de bu yönde pek çok karar vermiştir.⁵⁴

AİHM, *Çıraklar* ve *İncal* kararlarında, yargılamayı yapan Devlet Güvenlik Mahkemesi heyetinde askeri hâkimin bulunmasını mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkelerine aykırı bulmuştur.⁵⁵ Özellikle hâkim ve savcılar arasında

⁵¹Münci **KAPANI**, İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklâli, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1956, s. 467-468.

⁵² Abdullah **ÇELİK**, s. 54. Benzer yönde karar için bkz. *Maktouf ve Damjanović/Bosna Hersek* [BD], 2312/08, 34179/08, 18/7/2013, § 49.

⁵³Nur **CENTEL**, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı ve Türk Hukuku*”, Prof. Dr. Nurullah Kunter’e Armağan, İstanbul 1998, s. 47.

⁵⁴ İbrahim **ŞAHBAZ**, “*AİHM Kararlarında Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*”, AYD, S.25, 2008, s. 259.

⁵⁵ Serruh **KALELİ**, “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye ile ilgili Olarak Verdiği Kararların Genel Değerlendirmesi*”, “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) Türkiye İle İlgili Olarak Verdiği Kararlarının Etkileri*” adlı Atölye Çalışması münasebetiyle Anayasa Mahkemesi Üyesi Serruh Kaleli’nin Yaptığı Konuşma, Ankara 2006.

askerler varken, yargılamanın tarafsız ve bağımsız bir makam önünde yapılmasına imkân sağlanamayacağı açıktır.⁵⁶

Hâkimin bağımsızlığı kadar tarafsızlığı da önemlidir.⁵⁷ Dava hukuki ilişkisinin (diyalektiğin) en önemli süjesi ceza hâkimidir. Hâkim davada taraflar üstü sayılır. Fakat bu protokol veya topografya (hâkimin yüksekçe bir kürsüde oturması) meselesi değildir. Görevi bakımından içten ve özden gelen bir sebeple, hâkim süjeler üstüdür. Ve hâkimin tarafsızlığı bunun esasını teşkil eder.⁵⁸

“*Tarafsızlık*” kavramının iki yönü bulunmaktadır: Sübjektif ve objektif tarafsızlık bir hâkimde bulunması gereken önemli özelliklerdendir. Bu çerçevede, bağımsızlık ile objektif tarafsızlık arasında yakın bir bağ vardır.⁵⁹ Hâkimlerin sahip olduğu ön anlayış, son anlayış haline gelerek son kararı da cisimleştirirse bu durum, tarafsızlığa aykırı olarak değerlendirilir.⁶⁰

Siyasi davalar hariç olmak üzere bağımsızlık kavramı, tarafsızlık kadar tek başına yaygın bir ilgiye mazhar olmaz. Ancak tarafsızlık kavramının da son derece önemli olduğu gözden kaçırılmamalıdır.⁶¹

⁵⁶Mürşide **ŞİMŞEK**, 1982 Anayasası’nda Yargı Bağımsızlığı ve Yargı Tarafsızlığı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 117.

⁵⁷ Said Vakkas **GÖZLÜGÖL**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi, B. 2., Ankara 2002, s.178.

⁵⁸ Faruk **EREM**, Diyalektik Açından Ceza Yargılaması Hukuku, Işın Yayınları, Ankara 1986, s. 107.

⁵⁹Abdullah **ÇELİK**, s. 54. Benzer yönde karar için bkz. *Grieves/Birleşik Krallık* [BD], B. No: 57067/00, 16.12.2003, § 69.

⁶⁰ Mithat **SANCAR**, Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı, Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı I, S. 21, Mayıs-Haziran 1998, s. 594.

⁶¹ Mithat **SANCAR** / Eylem **ÜMİT ATILGAN**, Adalet Biraz Es Geçiliyor..., Demokratikleşme Sürecinde Hâkimler ve Savcılar, TESEV Yayınları, Ankara, Mayıs 2009, s. 108.

3. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Anayasa'nın 36. maddesinde: *"Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir."*

AY md. 141'e göre: *"Davaların... mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir."*

AY md. 148'e göre: *"Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin ihlâl edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir."* hükümleri yer almaktadır.

AİHS 6/1'e göre ise: *"Herkes davasının... makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir."* hükümleri yer almaktadır.

Ceza davalarının mümkün olan en kısa zamanda sonuçlandırılmasının büyük faydaları vardır. İlk olarak, ceza yargılaması toplum düzenini ihlâl eden, dolayısıyla toplumu endişeye sürükleyen ve suç denilen fiillerin işlenip işlenmediğini ve kim tarafından işlendiğini araştırmaktadır; eğer suç işlenmiş ise, bunun tespiti ile failin derhal cezalandırılması toplum düzeni ve huzurunun yeniden sağlanması açısından önemlidir. İkinci olarak, ceza yargılamasının hızlandırılması delillerin zaman içinde kaybolması tehlikesinin önlenmesi bakımından önem taşır. Son olarak ceza yargılaması aslında suçsuz olan kimseler hakkında da başlatılabileceğinden özellikle bu durumdaki ceza yargılamasının bir an önce bitirilmesinin, suçlu olmadıkları halde çeşitli nedenlerle suç isnadı altında bulunan kimselerin en kısa zamanda sanık

sıfatından kurtularak, bu sıfatları nedeniyle kaybettikleri itibarlarına yeniden kavuşmaları yönünden daha büyük önem taşımaktadır.^{62 63}

4. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

AY md. 36/1'egöre: *"Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir."*

AY md. 38/4 ve 38/6'ya göre: *"Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz."* ve *"Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez."*

AY md. 39'a göre: *"Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır."*

AY md. 141/3'e göre: *"Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır".*

⁶² Nevzat **TOROSLU**, *"Ceza Yargılamasının Çabuklaştırılması Sorunu"*, Yeni Türkiye Dergisi, 1996, S.10, s.613.

⁶³ Başar **BAŞARAN**, Adil Yargılanma Hakkı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 113.

AY md. 148/3'e göre: "*Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin... ihlâl edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir...*"

AİHS md. 6/1'e göre ise "*Herkes davasının... hakkaniyete uygun... görülmesini isteme hakkına sahiptir.*"

Bu ilke, tarafların aynı şartlara tabi tutulması iddia ve savunmalarını hâkim karşısında eşit olarak dile getirme fırsatına sahip olması anlamına gelir.⁶⁴ Bu ilke, davaya taraf olan kişilerin karşı iddialarını mahkemeye sunabilmesi için makul bir fırsata sahip olabilmesini de ifade etmektedir.⁶⁵

Bu ilke, davanın tüm taraflarına, bilgi sahibi olma ve bunlarla ilgili görüş bildirebilme imkânı vermektedir.⁶⁶ Bu bakımdan "*adil yargılanma hakkı*"nın olmazsa olmaz parçasıdır.

Gerekçe, mahkemenin uyuşmazlığı çözen ve somut durumda hukukun ne olduğunu gösteren hukuki muhakeme tarzına uygun açıklamasıdır. Özellikle de davayı kaybeden tarafın kararı okuduğunda onda ikna edicilik bulması gerektiği, aksi halde adalet sisteminde ciddi bir yıpranma meydana gelebileceği belirtilmektedir.⁶⁷

⁶⁴ Abdullah ÇELİK, s. 113.

⁶⁵ TOYDEMİR, s. 47.

⁶⁶ Abdullah ÇELİK, s. 121. Benzer yöndeki AİHM kararları için bkz. *J.J./Hollanda*, B. No: 9/1997/793/994, 27/3/1998, § 43; *Vermeulen/Belçika*, B.No: 19075/91, 20/2/1996, § 33

⁶⁷ Mustafa ERDOĞAN, *Anayasa Hukuku*, Orion Yayınevi, B. 6, Ankara 2005, s.288, 289.

5. Aleni Yargılama Hakkı ve Aleni Karar Hakkı

Yargılamanın halkın girebileceği yerlerde yapılmasını ve mahkeme tutanaklarının halka açıklanabilmesini ifade eden ilkeye “*halka açıklık ilkesi*” denilmektedir.⁶⁸

AİHS md 6/1’de sayılan durumlarda bu ilke ihmal edebilirler. Davanın şartları, yargılamanın kısmen veya tamamen gizli yapılmasını mutlak gerekli kılmalıdır.⁶⁹ Aleni duruşma, tüm yargılanma güvencelerinin güvencesini teşkil eder.⁷⁰

6. Masumiyet Karinesi

AY md. 38/4’e göre: “*Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.*”

AY md. 15’e göre: “*Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde [de]...suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.*”

AY md. 148/3’e göre: “*Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin... ihlâl edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir*”

⁶⁸ Bahri ÖZTÜRK/ Durmuş TEZCAN/ Mustafa Ruhan ERDEM/ Özge SIRMA/ Yasemin F. SAYGILAR/ Esra ALAN, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara 2010, s. 131, 132.

⁶⁹ Abdullah ÇELİK, s. 144. Benzer yönde karar için bkz. *Martinie/Fransa*[BD], B. No: 58675/00, 12/04/2006, §39-42

⁷⁰ BAŞARAN, s.114,115.

AIHS md. 6/2'ye göre "*Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.*"

Suçsuzluk karinesi, Fransız İhtilalinin rüzgârlarıyla tüm Avrupa'ya yayılmıştır.⁷¹ Bu karine, "*adil yargılanma hakkı*"nın olmazsa olmaz bir parçasıdır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde de aleni bir yargılama ilkesi açıkça düzenlenmiştir.⁷²

Beccaria "Suçlar ve Cezalar Hakkında" adlı eserinde "*Yargıcın kararından önce bir kimse suçlu olarak adlandırılmaz. Toplum da, daha önce üzerinde uzlaşılan toplumsal sözleşmeleri/kamu düzenini sağladığı yönünde karar verilmedikçe o kişi hakkındaki kamusal korumasını kaldıramaz.*" sözleriyle suçsuzluk karinesinin ne olduğunu ifade etmektedir.⁷³ Bu ilkeye göre, sanığın kendisinin suçsuz olduğunu ispatlamak mecburiyeti yoktur.⁷⁴ Buna ceza muhakemesinde "şüpheden sanık yararlanır" (in dubio pro reo) ilkesi denir.⁷⁵

Sanığın suçu ispat edilemezse beraat ettirilir. Çünkü bu kişi, kanunen masum kabul edilen bir kişidir.⁷⁶ Bu karine, ceza yargılamalarının bütün safhalarında

⁷¹ Metin **FEYZİOĞLU**, "*Suçsuzluk Karinesi, Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*", AÜHFD, C. 48, 1999/1-4, s.135.

⁷² Osman **DOĞRU**, İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı, Beta Yayınevi, İstanbul 1998, s. 2.

⁷³ Cesare **BECCARIA**, Suçlar ve Cezalar Hakkında, (Çev. Sami **SELÇUK**), İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 85-86.

⁷⁴ Durmuş **TEZCAN**/ Mustafa Ruhan **ERDEM** / Oğuz **SANCAKDAR**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 206.

⁷⁵ Nevzat **TOROSLU** / Metin **FEYZİOĞLU**, Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara 2009, s. 175.

⁷⁶ FEYZİOĞLU, s. 139.

geçerlidir.⁷⁷ Ve bu karine üçüncü kişileri de bağlamaktadır. Ayrıca savunma hakkıyla suçsuzluk karinesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.⁷⁸

Suçsuzluk karinesi ve bu karinenin bir gereği olarak "şüpheden sanığın yararlanması ilkesi" Beccaria ve 1789 devrimcileri tarafından adli yanılığa karşı önerilmişti.⁷⁹

Suçsuzluk karinesi, kesinleşen mahkeme hükmüne kadar bireyin suçsuzluğu varsayımına dayalı temel bir haktır. Karine, mahkeme kararı dışında bireyin suçlu ilan edilmesini yasaklayıp, kesin hüküm öncesi bireylerin kişilik haklarının korunmasını amaçlayarak toplumsal barışı sağlar.⁸⁰

7. Asgari Şüpheli/Sanık Hakları

AİHS md 6/3'e göre; sanık kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede haberdar edilmelidir. Sanık kendisinin hangi fiili nedeniyle suçlandığını ve bu fiilin hukuki nitelemesinin ne olduğu hususunda bilgilendirilmelidir.⁸¹

⁷⁷ İlhan **ÜZÜLMEZ**, *"Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları"*, TBBD S. 58, 2005, s. 71.

⁷⁸ Önder **TOZMAN**, *"Suçsuzluk Karinesi Türk Hukukundaki Sonuçları"*, EÜHFD, C. XI, S. 3-4 2007, s. 347.

⁷⁹ Sami **SELÇUK**, *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1998, s. 95.

⁸⁰ Yalçın **ŞAHİNKAYA**, *Suçsuzluk Karinesi*, Seçkin Yayınları, Ankara 2008, s.311.

⁸¹ Timur **DEMİRBAŞ**, *Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması*, Vedat Yayıncılık, İzmir 1996, s. 101.

Sanık, savunma yapabilmek için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmalıdır. Savunma hakkı, hukuk devletinin en önemli unsurlarından biridir. Ceza yargılaması üç ana direk üzerine kuruludur. Bunlar; iddia, savunma ve yargılamadır. Hukukun yaşama geçmesinin bir gereği de, iddia ve savunma arasındaki denge ve savunmanın bağımsızlığıdır.⁸²

Sanık, kendisini bizzat veya seçeceği bir müdafî yardımından yararlanmak suretiyle; ayrıca ekonomik durumu iyi değilse maddi yardım talep ederek savunma hakkına sahiptir. Bununla birlikte kullanılan dili anlamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanma hakkına sahiptir.

Savunma hakkına bağlantılı olarak susma hakkı da adil yargılanmanın en önemli unsurlarındandır. Susma hakkı, iki temel üzerine dayanır. Bunlardan ilki, kişinin yetkili makamlar önünde kendini suçlayıcı açıklamalarda bulunmaya zorlanamaması, ikinci yönü ise kişinin susmasının aleyhine delil olarak değerlendirilmemesidir.⁸³

Şüpheli ya da sanıktan hukuka aykırı bir biçimde elde edilen hiçbir delilin hukuki geçerliliği yoktur. Hukuka aykırı delil belirlenirken, evrensel hukuk ilkelerine aykırılığın tespiti halinde hukuka aykırılık var demektir.⁸⁴ Bu durumda gerçek bir delil bulunduğundan dâhi bahsedilemeyecek, delil değerlendirme yasağı devreye girecektir. Zira böyle bir delile dayanan hüküm hukuka kesin olarak aykırı

⁸² Nevzat **ERDEMİR**, "Hukuk Devleti ve Savunma Hakkı", TBBD, Yıl: 1989, S.1, s. 86.

⁸³ DEMİRBAŞ, s. 107.

⁸⁴ Güçlü **AKYÜREK**, "Ceza Yargılamasında Hukuka Aykırı Delillerin Değerlendirilmesi Sorunu", TBBD, 2012 (101), s. 63.

olacaktır.⁸⁵ Buradan çıkan önemli bir sonuç olarak işkenceyle elde edilen hiçbir delil, kesinlikle delil olarak kabul edilemez. Aksi takdirde, işkencenin meşru görülmesi sonucu doğar.⁸⁶

İşkencenin halen devam etmesinin sebepleri arasında toplumdaki “devlet” ve “suçlu” algısı ve işkenceyi normal gören zihniyet kalıpları vardır. Bununla birlikte cezasızlık işkenceyle mücadelede halen en önemli engeldir.⁸⁷ Bu bağlamda işkenceye karşı mücadele, eş zamanlı olarak cezasızlığa karşı mücadele demektir.⁸⁸

İnsanın kendine özgü, insana kişilik değeri katan ve onu özgür kılan özelliklere sahip olduğu kabul edilmelidir.⁸⁹ Bu hakla bağlantılı olarak, lekelenmeme hakkı da kişinin vazgeçilmez haklarından biridir. İnsan haklarına, insan onuruna saygılı bir devletin kişilerin lekelenmeme hakkını koruması öncelikli sorumluluklarından biridir.⁹⁰

Dolayısıyla asgari sanık ve şüpheli hakları şu şekilde sıralanabilir:

- İsnat edilen suçu öğrenme hakkı
- Bizzat, müdafii vasıtasıyla veya adli yardımla savunma hakkı
- Savunma için yeterli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkı

⁸⁵ Seydi **KAYMAZ**, Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı (Yasak) Deliller, Seçkin Yayınevi, Ankara 1997, s. 249-253.

⁸⁶ Türkan **YALÇIN SANCAR**, "İşkence Yapan Kamu Personeline Rücu Sorunu", AÜSBFD, S. 57-4, 1995, s. 168.

⁸⁷ Hülya **ÜÇPINAR** / Aysun **KOÇ**, Mevzuat ve Uygulamalar Işığında Cezasızlık Olgusu, TİHV Raporu, İzmir 2011, s.19.

⁸⁸ İşkence ve Cezasızlık Dosyası, TİHV Yayınları, İstanbul 2005, s. 4.

⁸⁹ Kahan Onur **ARSLAN**, "İnsan Onuru Kavramı Ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması", TBBD, 2015(120), s. 156, 157.

⁹⁰ Ramazan **GÜLSÜN**, "İnsan Onuru ve Lekelenmeme Hakkı", International Journal Of Legal Progress Vol: 1 Year: 2015 Number: 2, s. 19.

- Bizzat, müdafii vasıtasıyla veya adli yardımla savunma hakkı
- Tanık dinletme ve tanık sorgulama hakkı
- Tercümandan ücretsiz yararlanma hakkı
- Susma hakkı
- Hukuka aykırı yolla elde edilen delillerle yargılanmama hakkı
- İnsan onuruna saygı ve lekelenmeme hakkı

III. ADİL YARGILANMANIN EDEBİYATTAKİ YANSIMALARI

A. YABANCI ESERLER

1. Dava (1925)⁹¹

*“Kadı ola davacı ve muhızır dahi şahit
Ol mahkemenin hükmüne derler mi adalet?”*

Ziya Paşa

Otuz yaşındaki Joseph K.’nın bir gün kapısı çalınır ve tutuklanır. Anlayamadığı ve olmayan bir suçtan dolayı yıllarca yargılanır ve sonunda idama mahkûm edilir.

Kitap şöyle başlar: “Joseph K. iftiraya uğramış olmalıydı, çünkü kötü bir şey yapmadığı halde bir sabah tutuklandı.” Joseph K. bu cümleden itibaren kitabın sonuna kadar yani ölene dek ilk zamanlar ciddiye almadığı bu davada suçunun ne olduğunu araştırmakla geçirecektir zamanını. K., davanın ilerleyen safhalarında diğer tüm insanlarca da yargılandığını hisseder. Sanki toplum davacı, kendisi ise çoktan suçlu damgasını yemiş, mahkemedeki tek sanıktır.⁹²

“Kimi vakit ilk dilekçeler hiç okunmadan kalırmış mahkemede; şimdilik sanığın sorgulanması ve gözaltında tutulmasının her türlü yazılı belgeden önemli olduğu belirtilerek dilekçeyi kısaca alır, dosyaya korlarmış. Baktılar dilekçe sahibi pek diretiyor, o zaman da derlermiş ki, dosya hazırlanıp karar verilirken bütün evraklarla birlikte ilk dilekçe de gözden geçirilecektir. Ama ne yazık ki bunu da çok vakit yapmazlarmış; ilk dilekçe ya kaldırılıp atılırmış bir kenara ya da büsbütün kaybolup gidermiş”⁹³

⁹¹ Franz **KAFKA**, Dava, Can Yayınları, İstanbul, 2007.

⁹² Zeynep **ÖZDEMİR**, "Franz Kafka & Dava", Hukuk Gündemi, 2009, s. 69.

⁹³ KAFKA, s. 119-120.

“Mahkeme, inancından asla döndürülemez. Burada bir tuvale yan yana bütün yargıçların resmini yapsam ve siz de kendinizi bu tuvalin önünde savunsanız, gerçek bir mahkeme önündekine göre daha çok şansınız olur.”⁹⁴

“ Doğrusu suç olamaz onları böyle güzelleştiren; çünkü hiç değilse avukat ağzıyla konuşursam, hepsi suçlu değildir kuşkusuz. Öte yandan, onları güzelleştiren ileride kendilerini bekleyen ceza da olamaz; çünkü hepsi cezaya çarptırılmayacaktır. Bunun nedeni, haklarında açılan davadır; dava nasılsa damgasını vurur onlara.”⁹⁵

Dava’da kahraman ümitsizdir. Etkisizdir, değersiz olduğunu hissettiği için acı çeker. Bu romanda bütün adliye binaları şehir dışında, eski binalardır. Sistemin çürüklüğü bu karanlık ve karmaşık olarak tasvir edilen adliye koridorlarıyla daha da vurgulanır. Dava’da Joseph K.’nın ve okuyucuların kafasında beliren soruların hiçbirini cevaplanmaz. Kafka insan zihnindeki şüpheleri asla sonlandırmaz. Joseph K. gerçeğe ulaşmaya çalışabilir. Joseph K.’nın adalet sisteminin işleyen çarklarına tam anlamıyla teslim olmadığı, sistemde kendisi için bir yer ayarlamaktan çok bu sistemden nasıl kurtulabileceği konusunda çaba içerisinde olduğu söylenebilir. Dahası onun en az Sisifos kadar bir mücadele içinde olduğu kabul edilebilir. Çünkü Joseph K. da hem trajik hem de absürttür. Cezasının ölüm olduğu gerçeğini bilir.⁹⁶

Amerikan yargıçlarının dört yüzden fazla kararında Kafka’ya gönderme yapıldığı belirtilmektedir. Yargıçlar bu kararlarında Kafka’ya göndermeleri daha çok

⁹⁴ KAFKA, s.153, 154.

⁹⁵KAFKA, s. 190.

⁹⁶ Ertuğrul İŞLER / Baysar TANIYAN, *“İnsanın Trajikliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Kafka’nın Dava’sı, Camus’nün Veba’sı Ve Joyce’un Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi”*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011 Kış, s. 18.

bürokratik saçmalık, adil olmayan yargılamalar veya davadaki tarafları vurgulamak için yapmaktadırlar. Benzer olarak, taşradan gelen adamın hukuka girememesinden hareketle, hukukun önünde olmanın anlamının prosedürle ilgili olarak veya yargılama süreciyle ilgili olarak ortaya konabileceği ve öykü çerçevesinde de taşradan gelen adamın hukuka erişmesini mümkün kılan prosedürlerin tartışılması gerektiği belirtilebilir.⁹⁷

Yasa karşısında çaresiz kalmış bireylerin “adalet” arayışı, Kafka’nın metinlerinin ana temasını oluşturmakla birlikte, bu metinleri, bir de insana indirgeyip, toplumsal düzeneklerin sorgulanması olarak okumak gerekir. Eğer bu okuma yapılabilirse, İkinci Dünya Savaşından sonra “Kafka Yakılmalı mı?” sorusuyla toplantılar düzenleyen toplumcu gerçekçilerin haksızlığı belirginleşir. Sovyetlerce işgal edilen Budapeşte’de, gece vakti bilinmeyen bir yere götürülen mevkuf Lukacz’ın dediği gibi: “Kafka doğruyu söyledi!”⁹⁸

Romanın sonunda K, infaz edilmek üzereyken uzakta bir evin ışığı yanar. Bu ışık kurtuluşun bir simgesidir. Hukukçular bu ışık için savaşımaya devam edeceklerdir.⁹⁹

Söz konusu eser adil yargılanma bağlamında incelendiğinde, ilk olarak romanın başkahramanı Joseph K.’nin asgari şüpheli ve sanık haklarından dahi yararlanamadığı görülür. AİHS’nin 6. maddesinin üçüncü fıkrasına göre bir suçla itham edilen kişilerin asgari düzeyde sahip olması gereken haklar belirtilmiştir.

⁹⁷ Gülriz **UYGUR**, "*Hukuk Devletinde Hukukun Önünde Olmanın Anlamı*", Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan C. 2, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 1155.

⁹⁸ M. Kamil **UTKU**, "*Kafka ve Hukuk*", Ceza Sömürgesi ve Hukuk Öyküleri içinde, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul 2014, s. 92.

⁹⁹ Gökçe **ÇATALOLUK**, "*Hukukçunun Hukuk Karşıtı Tutumunun Edebi Dışavurumu: Dr. Franz Kafka Ve “Dava”sı*", MÜHFAD, C. 17, S.1-2, s. 261.

İlk olarak Joseph K. kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden haberdar edilmek şöyle dursun; dava sonuçlanıp idam edilene kadar suçunun ne olduğu konusunda herhangi bir şekilde bilgilendirilmemiştir.

Savunma hakkı hususunda, her ne kadar Joseph K., amcasının tuttuğu avukatla savunmasına başlamışsa da, ortada savunma hakkının düzgün bir biçimde kullanıldığına dair de herhangi bir emare yoktur. İddianame, sanığa okunmadığı gibi, Joseph K. savunmasını yaparken hâkimler adeta bir duvar gibidir. Onlar zaten hükmü çok önceden vermişlerdir.

Joseph K.'nın ihlâl edilen bir diğer hakkı; *makul sürede yargılanma hakkıdır*. Davaların çok uzun sürmesi kişilerin hayatını o davadan ibaret kılmaktadır. Sonunda Joseph K., son 1 yılını davayla geçirmiş ve artık kendinden iyice uzaklaşmıştır.. Dava onun hayatını teşkil etmiştir, ancak trajik olarak yine de eline hiçbir şey geçememiştir.

Joseph K.'nın yargılanmasında, *hakkaniyete uygun yargılanma hakkı* da ihlâl edilmiştir. Bu hakkın en temel unsurlarından olan; silahların eşitliği ilkesi, çelişmeli yargılama ilkesi, yargılamaya etkili katılma ve gerekçeli karar hakkı Joseph K.'nın davasında bulunmamaktadır. Devletin ve yasanın aşkın gücü karşısında çaresiz kalmış bir kişi olan Joseph K., hakkaniyetsiz bir yargılamanın sonucunda neler yaşanabileceğinin bir örneği gibidir.

Aleni yargılama ve karar hakkı konusunda kitapta geçen “...*Kanunda duruşmalar açık yapılacak diye bir kayıt yokmuş. Bu yüzden de mahkemedeki dosyalar, özellikle iddianame, sanıkla sanık savunucusuna gösterilmez, gösterilmeyince de ilk dilekçenin neye dayanılarak kaleme alınacağı genellikle*

bilinmez, bilinse de işte öylesine bilinir.”¹⁰⁰ ifadesi aleni yargılama hakkının ihlâl edildiğinin en açık göstergelerinden biridir.

Joseph K. 'nın ihlâl edilen bir diğer hakkı *masumiyet karinesidir*. Bu karineye göre, kişi suçluluğu kabul edilene kadar suçlu sayılamaz ve suçlu muamelesine tabi tutulamaz. Oysa Joseph K. kitabın en başından beri yani tutuklandığından beri ne olduğu belli olmayan bir suç hakkında suçlu muamelesi görmektedir.

Netice itibarıyla Kafka'nın bu eseri “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlâlini bütün unsurlarıyla ortaya koyan bir nitelik taşımaktadır. Bu yönüyle edebiyat dünyasında olduğu gibi hukuk dünyasında da temel eseler arasında sayılmaktadır. Her ne kadar eser 1914 yılında yayınlanmışsa ve bu tarih İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden ve AİHS’den önceki bir tarihe dayanıyorsa da, söz konusu ihlaller evrensel hukuk ilkeleri açısından da değerlendirilmelidir.

¹⁰⁰ KAFKA s. 119.

2. Suçluyorum (1880)¹⁰¹

*“İnsansız adalet olmaz
Adaletsiz insan olur mu?
Olur, olmaz olur mu!
Ama, olmaz olsun”*

Özdemir Asaf

Dreyfus, 1894 yılının Aralık ayında “Paris Birinci Savaş Konseyi” adındaki askeri mahkemece yargılanmaya başlandı. Suçlama için ortada bir delil bile yoktu. Sadece suçlama için ileri sürülen uydurma bir delil vardı. Bu delil de Alman Büyükelçiliğinin çöp kutusunda bulunan ve Dreyfus’un yazısına benzediği öne sürülen bir kâğıt parçasıydı. Bu belgenin kendisiyle alakası olmadığını söyleyen Drefus’a kimse inanmadı. Çünkü Fransız adaleti bir Yahudi’ye inanmazdı.¹⁰² Dreyfus’un yargılanma süreci böyle başladı. Dreyfus hakkındaki iddialar ne kendisine ne de savunma avukatına gösterildi. Casuslukla suçlanan Yüzbaşı Dreyfus dava sonucunda yaşam boyu hapis cezasına mahkûm edilerek Şeytan Adası’na gönderilmiştir. Fransa’nın entelektüel kalemlerinden Emile Zola, Dreyfus’un Fransa’da yaygınlaşan Yahudi karşıtlığının kurbanı olduğunu düşünerek davanın yeniden görülmesi için çok çaba sarf eder.¹⁰³

¹⁰¹ Emile **ZOLA**, Suçluyorum, Can Yayınları, İstanbul 2015.

¹⁰² Faruk **ERDOĞAN**, “Döneminde Tozlu Kalan Dava: Dreyfus Olayı”, Hukuk Gündemi, 2015/2, s. 83.

¹⁰³ Gül Tekay **BAYSAN**, “Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola”, HÜEFD C.1, S. 1, s. 181.

Fransız adalet sistemi adeta seferberlik halinde Dreyfus'un suçsuzluğunun ortaya çıkmaması için çok uğraştı. Dreyfus'un suçsuz olduğunu iddia eden herkesin Almanya'nın casusu ve yordakçısı olduğunu iddia ediyorlardı. Bunun için medya yoluyla tüm okları bu kişilerin üzerine yöneltiyorlardı. Bu suçlamaların başında Dreyfus davasında gerçeklerin ortaya çıkması için kalemini korkusuzca kullanan Émile Zola olmuştur. Zola yazdıklarından dolayı suçlu bulunmuştur. Zola, Dreyfus olayıyla ilgili L'Aurore adlı gazetede 13 Ocak 1898 tarihinde "Suçluyorum" başlıklı bir yazı yayınlarak adaletin siyasal nedenlerle gölgelendiğini söylüyor, iktidarın emrindeki yargının adalet dağıtamayacağını haykırıyordu. *"Eğer siyasal nedenler adaletin gecikmesini gerektiriyorsa, bu kaçınılmaz sonucu daha da ağırlaştırarak geciktiren yeni bir hata işlenmiş olacaktır."* diyordu.¹⁰⁴

Yazının devamında: *"Bunun ne demek olduğunu biliyor musunuz? Bu bir insanın ondan gizlenen bir belgeye dayanılarak yargılanması, mahkûm edilmesi, kendisinin, karısının, çocuklarının ona yakın herkesin şerefsizliğe hüküm giymesi demektir. Şekil gerçeğe tercih edilmemelidir. Vatan sadece toprak bütünü değildir. Bütün insanların tasada, kıvançta birleştiği toprak vatandır. Adaletin var olmadığı vatan düşünülemez. (...) Kamuoyunu şaşırtmak, onu çileden çıkarmak ağır bir suçtur. Sıradan insanları zehirlemek, gerici ve hoş görmezlik tutkularını Yahudi düşmanlığına sığınarak körükleyip azdırmak, suçların en ağıridir. Eğer bu hastalık iyileşmezse insan haklarının özgürlükçü büyük Fransa'sı yıkılacaktır. Yurtseverliği, kin ve düşmanlık için sömürmek bir cinayettir. Ve en sonra, tüm insanlık bilimi geleceğin gerçek ve adalet yapıtını oluşturmaya uğraşırken, kılıcı çağdaş bir tanrı haline getirmek büyük bir cinayettir. (...) Bir tek tutkum var: Bunca acılar çeken ve*

¹⁰⁴ ERDOĞAN, s. 85.

*mutluluğa hakkı olan insanlık adına duyduğum insanlık tutkusu. Coşkulu protestom, yüreğimden kopan bir çığlıktan başka bir şey değildir.”*¹⁰⁵

Zola bu eserinde Dreyfus'un “*adil yargılanma hakkı*”ndan ne derece yoksun olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Dreyfus'un adil yargılanma bağlamında ihlâl edilen en temel hakları, kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir yargı yerinde yargılanma hakkı, hakkaniyete uygun yargılanma hakkı ve masumiyet karinesidir. Dreyfus Davasında en çok dikkat çeken nokta siyasetin yargıya olan yakın mesafesidir. Haksız bir iddianameyle başlayan bu yargısal süreç yine haksız bir biçimde devam ederek bu davadaki haksızlıkları açığa çıkaran aydınlara kadar uzanmıştır ve bunun neticesinde Zola da bu yazısıyla orduya hakaret ettiği gerekçesiyle yargılanmaya başlanmıştır.

Bir mahkeme, kararını verirken hukuk ve adalet yerine egemen ya da resmî ideolojiyi veya “devletin çıkarları”nı esas alıyorsa, ortada “siyasal yargı” var demektir ve burada artık tarafsızlıktan söz etmek mümkün değildir.¹⁰⁶

Zola'nın yargılanması başladıktan sonra savunmasında, orduya hakaret etmediğini, ordunun onurunu asıl zedeleyenlerin “onu savunmak bahanesiyle” hareket eden “bir takım haydutlar” olduğunu söyler. Ancak Dreyfus’a destek çıkan herkesi sindirme peşinde olan Fransız hükümeti, yargının da bağımsız olduğunun savsata olduğu bir yerde Émile Zola 1 yıl hapis ve 3.000 Frank para cezasına çarptırılır. Bunun üzerine İngiltere’ye kaçan Émile Zola, af çıkıncaya kadar ülkesi Fransa’ya dönmeyecektir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Adil Giray **ÇELİK**, *Tarihin Yargıladığı Davalar*, Papirüs Yayınevi, İstanbul 2004, s. 76.

¹⁰⁶ Mithat **SANCAR**, “*Yargı Sorunu*”, Birgün Gazetesi, 09.06.2008.

¹⁰⁷ ERDOĞAN, s. 85.

Dünya döndükçe Dreyfus'lar olmaya devam edecektir. Özellikle hukukçular bu olaydan büyük dersler çıkarmalıdır. Dreyfus olayı, hukuk ve siyaset arasındaki ilişkinin bağlılık esasına dayandığını göstermiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁸ ERDOĞAN, s. 85.

3. Bülbülü  ld rmek (1960)¹⁰⁹

“İstedigin kadar kuş avlayabilirsin ama, sakın bülbüle dokunma. Zararsız olanları öldürmenin günah olduğunu aklından  ıkarma.”

Harper LEE

Bülbülü öldürmek adlı kitapta altı yaşımda bir kız çocuğu olan Scout, abisi Jem, avukat babası Atticus ve ev içlerinde yardımcıları Calpurnia ile adalet, özgürlük ve eşitlik konusunda tüm dünyaya ders verecek bir yaşam sürerler. Konu olarak Amerika’da yaşanan ırkçılık işlenir. Olaylar altı yaşımda bir kız çocuğu olan Scout’un gözünden anlatılır. Scout’un babası Atticus ise küçük bir kasabada kendi halinde bir avukat değil de adeta bir bilgedir. Atticus, bu kitapta kasabanın genç bir kızına tecavüz ettiği iddia edilen siyah bir sanığın avukatlığını yapmaktadır.

Elbette diğer kuşları öldürmek de bülbülü öldürmek kadar günahtır. Ancak bu cümleyle ne anlatılmak istendiği kitabın sonunda Scout’un “bülbülü öldürmek” ile ilişkilendirdiği adalet ve vicdan kavramlarında gerçek değerine ulaşır. Bülbül, y reklerimizdeki vicdandır, eşitlik ve adalettir. Bunlardan herhangi birine vereceğimiz bireysel ya da toplumsal zarar bülbülü öldürmekle eş anlamlıdır. Scout Atticus’tan, doğrularından vazgeçmemeyi ve onlar için her zaman mücadele etmeyi, kimsenin kimseden daha üstün ya da daha aşağı olmadığını, eşitliği, karşındakini anlamaya çalışmadan kesin yargılara varmamak gerektiğini öğrenir. Özellikle de bir kişinin ırkı ve rengi dolayısıyla “adil yargılanma hakkı”nın elinden alınması hususunun ruhunda açtığı derin yara ona büyük hayat dersleri kazandıracaktır.

“Sözlerime son vermeden önce bir şey daha eklemek istiyorum, Baylar: Thomas Jefferson bir keresinde bütün insanların eşit yaratıldığını söylemişti,

¹⁰⁹ Harper LEE, Bülbülü  ld rmek, Sel Yayınları, İstanbul 2014.

Kuzeyliler, Washington'daki yönetici takımının kadın üyeleri bu cümleyi bizlerin suratına savurmayı çok sever. Şu içinde yaşadığımız miladi 1935 yılında bazı insanlarda bu cümleyi bağlamı dışında, her türlü durum için kullanma eğilimi var. Düşünebildiğim en komik örnek, yaygın eğitim işlerini yürütenlerin aptal ve haylazları çalışanlarla birlikte bir üst sınıfa geçirmeleridir; çünkü bütün insanlar eşit yaratılmıştır, eğitimciler size ciddi ciddi böyle der, sınıfta kalan öğrenciler korkunç bir aşağılık duygusu yaşar, derler. Hepimiz biliyoruz ki, bazı insanların bizi inandırmaya çalıştıkları gibi insanlar eşit yaratılmamıştır... Bazıları ötekilere göre daha zekidir, bazı insanlar doğuştan kazanılmış daha fazla olanağa sahiptir, bazı insanlar diğerlerine göre daha fazla para kazanır, bazı kadınlar başka kadınlara göre daha iyi kek yapar... Bazı insanlar pek çok başka insanın normal kapsama alanı içine girmeyen yeteneklere sahiptir.

Ama bu ülkede insanlar ancak bir tek durumda eşit yaratılmış kişiler haline gelirler, bir yoksulu Rockefeller Ailesinin bir ferdiyle, bir budalayla Einstein ile cahil bir kişiyi bir kolej müdürüyle eşit gören bir tek kurum vardır. Bu kurum da baylar hukuk kurumudur. Birleşik Amerika'nın yüksek mahkemesi gibi ya da ülkenin en basit herhangi bir sulh ceza mahkemesi gibi. İnsanlarca kurulmuş bütün kurumlar gibi bunların da kusurları vardır ama bizim ülkemizde mahkemeler insanlar arasında en üst düzeyde eşitliğin gözetildiği kurumlardır, bizim mahkemelerimiz açısından insanlar eşit yaratılmışlardır.

Mahkemelerimizin dürüstlüğüne ve jüri sistemine fazlaca inanan bir idealist değilim, bunları kusursuz bulduğumu söyleyemem, benim açımdan somut ve işleyen bir gerçekliktir. Baylar, mahkeme bu jüride yer alan ve karşımda oturan sizlerin tek tek hiçbirinizden daha iyi değildir. Bir jüri ne kadar güvenilirse mahkeme de o kadar

güvenilirdir. Sizlerin size sunulan kanıtları öfkeye kapılmadan değerlendireceğinize, bir karara varacağınıza ve davalıyı ailesinin yanına göndereceğinize güveniyorum. Yüce Tanrı adına görevinizi yapın."¹¹⁰

Yukarıda alıntılanan Atticus'un jüri üyelerine yaptığı konuşma; insanları haklar bakımından eşitleyen ve eşitlemesi gereken kurum olarak mahkemelerin önemini anlattığı için oldukça önemli bir yere sahiptir. Ancak kitabın devamında Tom suçlu bulunarak idam cezasına çarptırılır, cezasını çekene kadar bir hücrede hapsedilen Tom, kaçmaya çalışırken muhafızlar tarafından vurularak öldürülür.

İncelenen eserde Tom tarafsız bir yargı organı tarafından yargılanmadığından "adil yargılanma hakkı" ihlâl edilmiştir. Yargıçların vereceği kararlar bazen önyargılarının bir sonucu olabilir. Bu da yargı tarafsızlığına gölge düşüren en önemli unsurlardandır. Yargıçlar, önlerine gelen davalarda dil, din, ırk, cinsiyet, cinsel kimlik vb... hiçbir unsurun etkisi altında kalmadan kanunlara ve somut olayın durumuna göre karar vermelidirler. Oysa "Bülbülü Öldürmek" kitabında bir bülbül sırf bülbül olduğu için bizzat yargı tarafından öldürülmüştür. Tom'un "siyah" olması hakkında verilen idam kararı hakkında en önemli belirleyici olmuştur.

¹¹⁰ LEE, s. 258, 259.

4. Kasvetli Ev (1853)¹¹¹

*“Gene tehir etme üç ay öteye
Bu dava dedemden kaldı hâkim beğ.
Otuz yıl da babam düştü ardına
Siz sağ olun, o da öldü hâkim beğ.*

*Kırk yıl önce; yani babam ölünce
Kadılıklar hâkimliğe dönünce
Mirasçılar tarla, takım bölünce
İrezillik beni buldu hâkim beğ.*

(...)

*Hem davacı pişman, hem de davalı..
Bu yolda tükettik çulu, çuvalı.
Sabret makamından çalma kavalı,
Sürüler ekine daldı hâkim beğ.”*

Abdurrahim Karakoç

Roman, Hakkaniyet Mahkemesi Chancery’de yıllardır görülen ve bir türlü sonu gelmeyen bir miras davasını konu alır.¹¹²

“Bu davaya sayısız çocuk doğmuştur; sayısız genç evlenmiştir; sayısız ihtiyar ölmüştür. Bir sürü insan nedenini nasılinı anlamadan kendilerini korkunç bir biçimde Jarndyce Jarndyce’e Karşı davasında taraf bulmuşlardır; koca aileler davayla birlikte efsanevi nefretler miras almışlardır. Jarndyce Jarndyce’e Karşı bittiğinde yeni bir tahta ata kavuşacağı müjdelenen küçücük davacı ve davalılar büyümüş, kendilerine gerçek atlar almış, sonra da bu âlemden göçmüşlerdir. Mahkemenin himayesine alınan küçük kızlar önce anne, sonra nine olmuşlar; uzun bir Başyargıç silsilesi gelip geçmiş; davadaki dilekçeler yığını ölüm ilanlarına dönüşmüş; Tom Jarndyce, Chancery sokağında bir kahvehanede ümitsizlikle beynini

¹¹¹ Charles **DICKENS**, Kasvetli Ev, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

¹¹² Gökçe **ÇATALOLUK**, "Kasvetli İlişkiler: Edebiyat, Sınıf ve Hukuk", AÜSBD, 2013, s. 206.

dağıttığından beri dünyada belki de topu topu üç Jarndyce kalmıştır; ama Jarndyce Jarndyce'e Karşı, Mahkeme önündeki o hazin nihayetsizliğini, mutlak bir ümitsizlikle sürüyüp durur”¹¹³

Dava evvela bir vasiyet üzerine başlar, daha sonra apayrı bir boyut ve varlık kazanarak adeta kendisi ayrı bir şahsiyet kazanmıştır. Bu, yargının uyuşmazlık çözmeye çalışırken yeni uyuşmazlıklar yaratmasına ilişkin çok doğru bir tespittir. Dickens eserinde: “*Davaya taraf yapıldık ve beğensek de beğenmesek de taraf olmak zorundayız.*” diyerek Kafka’ya göndermede bulunur. Söz konusu eserde, mahkeme insana güven değil, uğursuz bir mekanizmaya girme hissi verir. Yıllar içerisinde Jarndyce Jarndyce’e karşı davası; kendi kendinden beslenen bu lanetli mekanizma kendini tükettiği zaman biter.¹¹⁴

“Kasvetli Ev” romanında ilk gözümüze çarpan Chancery Mahkemesinin karanlığa gömülmüş halidir. Nasıl ki Londra, sislere gömülmüş ve çamurlar içindeyse, mahkeme de yasal işlemlerin bulanıklığı ile dava sahipleri üzerinde boğucu bir etki oluşturmaktadır. Bu romanda Dickens, köhnemiş yasal sistemi ciddi bir biçimde eleştirmek amacını taşımaktadır. Bu yasal kurum, en zenginden fakire, en soyludan en düşük tabakadaki insana kadar tüm kişileri bir örümcek ağı gibi birbirine bağlayan oluşudur. Romanda yasal sistemin en çok eleştirilen yönü haklıy, âcizi, yoksulu; varlıklı ve güç sahibi kimselere karşı koruma düşüncesinden oldukça aciz oluşudur. Aksine yasalar güçlünün güçsüz üzerindeki hâkimiyetini sürdürebilmesi için bir baskı aracı oluşturmaktadır. Chancery Mahkemesi adeta kişileri tutsak almaktadır. Romanda yargıya güvensizliğin ve adalete ulaşamamanın

¹¹³ DICKENS, s. 56.

¹¹⁴ ÇATALOLUK, s. 207.

insanların çaresizliğini bir kat daha artırdığı açık ve net bir biçimde ortaya konmuştur.¹¹⁵

Söz konusu eser, her ne kadar 18. Yüzyıl İngiltere'sini anlatmakta ise de, kitabı okurken Türkiye'de yaşanan davalarla önemli paralellikler olduğunu gözlemek de mümkün olmaktadır. Chancery Mahkemesinde de, Türkiye mahkemelerinde de makul sürede yargılanma hakkı adeta hiçe sayılmaktadır. Makul sürede yargılanma hakkının amacı, tarafların uzun süren yargılama faaliyeti nedeniyle maruz kalacakları muhtemel baskılardan korunmasıdır. Günlük hayatta da çok kullanılan bir ifade olarak: "Geciken adalet, adalet değildir." Dolayısıyla makul sürede yargılanma, "*adil yargılanma hakkı*" bağlamında önemli bir yere sahiptir. Söz konusu eserde de nesilden nesle devam ederek kendini tüketen bir dava söz konusudur. Dolayısıyla bu eser makul sürede yargılama bağlamında önemli bir yere sahiptir.

¹¹⁵KIZIL, s. 13-14.

5. Ceza Sömürgesi (1919)¹¹⁶

“Dünyada kendi işkence örneklerini sergilememiş ulus ve dönem hemen hemen hiç olmamıştır. Ancak ne insanlar değişmişlerdir ne de olay ve sonuçları, çünkü olayların sonuçlarından hiç ders alınmamıştır.”

Cesaria Beccaria

"Ceza Sömürgesi" Kafka'nın insanı çok derinden etkileyen eserlerinden biridir. Öyküde idama sömürgeyi incelemeye gelmiş bir kişi ile mahkûm olanların cezalarını infaz eden bir subay arasında geçen konuşma üzerine kurulmuştur. Subay, gezgine bir alet hakkında bilgi verir. Bu aletin işlevi, suçlu bulunan kişileri, suçunu saatler boyu sırtına kazıyarak onun idamını sağlamasıdır. İşin en kötü yanı; yargılamada savunma hakkına hiç yer verilmemesidir.

“Bu sabah yüzbaşının biri geldi, kendine emir eri olarak verilen askerin, kendisini beklediği evin önünde uyuyakaldığını söyledi. Emir erinin görevi basit, her saat başı evin kapısında hazır ola geçip selam durmak. Doğal ki, bu güç bir görev değil. Üstelik pek görevli bir görev olduğu su götürmez: emir erinin yüzbaşısının hizmetine koşabilmesi ve onu olası tehlikelerden koruyabilmesi için uyanık kalması zorunlu. O gece yüzbaşı emir erinin uyanık olup olmadığını denetlemek istemiş. Saat tam ikide kapıyı açınca ne görsün: emir eri kapının dibine kıvrılmış, uyuyor. İçeri koşup kırbacını kapmış, gelip emir erinin yüzünü kırbaçlamaya başlamış. Emir eri hemen doğrulup özür dileyeceğine yüzbaşının bacaklarına sarılmış, onu tutup silkeleyerek ‘Bırak o kırbacı yoksa yerim seni!’ diye bağırmış. Davamızın konusu

¹¹⁶ Franz **KAFKA**, Ceza Sömürgesi ve Hukuk Öyküleri, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul 2014.

bu. Yüzbaşı bana geleli bir saat bile olmadı, anlattıklarını bir tutanakla kaydettim, hemen yargımı verdim, sonra emir erini zincire vurdurttum. Sistem bu olunca yargılama süreci benim için kolaylaşıyor elbette. Eğer emir erini çağırıp sorgulasam, iş tamamen karıştırdı. O kurtulmak için yalan söylemeye kalkar, ben yalanlarını yakalardım, o da yeni yalanlar uydurmaya kalkardı, iş uzardı. Oysa şimdi onu kısıktırak yakaladım, bırakmak niyetinde de değilim. Acaba her şeyi açıklayabildim mi? Bakın zaman geçiyor, infaz işlemi çoktan başlamalıydı ama henüz aygıtı bile anlatabilmiş değilim. Subay konuğu neredeyse zorla sandalyesine oturtuktan sonra aygıtı yaklaştı: ‘Siz de görüyorsunuz, tırmık insan gövdesine uygun olarak tasarlanmıştır. Burası belden yukarısı burası da bacaklar için. Baş için de sadece şurası. Anlatabildim umarım.’ Subay çok daha ayrıntılı bir açıklamaya hazır halde konuğa doğru eğildi.”¹¹⁷

“Aygıtın işletim düzeneği şu şekilde: Tırmık yazıyı mahkûmun sırtına kazımaya başlıyor. Mahkûmun sırtına yazının ilk hali kazınınca, pamuklu yüzey yavaşça kayıp mahkûmu çeviriyor, tırmığa çalışacağı yeni bölgeyi sunuyor. Yazının kazındığı yerler de pamukla temas etmiş oluyor, pamuk özel kimyasal maddelerle işlemiden geçtiği için yaralı yerleri tedavi etme özelliğine sahiptir. Kan hemen diner, gövde yazının daha derine kazınması için hazırlanmış olur. Tırmığın yanlarında görmüş olduğunuz şu sivri uçlar mahkûm yeniden döndürüldüğü anda yaralara temas eden pamukları alıp çukura atar, bu arada tırmık yeniden işlemektedir. Bu yolla tam on iki saat süreyle, yazı giderek daha derinlere kazınır. Eğer çektiği acı hesaba katılmazsa, ilk altı saate mahkûmun başucundaki şu elektrikle ısıtılan çanağa pirinç lapası koyarız. Ağzındaki keçe çıkartılan mahkûm eğer acıkmış ise, bu

¹¹⁷ KAFKA, Ceza Sömürgesi..., s.12, 13.

lapadan yiyebilir. Bu yemeği istemeyen bir mahkûm çıkmamıştır hiç. Bunca yıllık deneyimim var, bugüne dek, ben de yemeği reddedenine rastlamadım. Ne var, altıncı saatin sonunda yeme isteği tükenir. Çoğu kez o anlarda başına oturup mahkûmu gözlerim. O son lokma pek seyrek yutulur. Çoğu mahkûm son lokmasını ağzının içinde geveledikten sonra çukura tükürür. Başımı çevirmem gerekir, çünkü lokma yüzüme doğu gelebilir. O altıncı saatte mahkûmlar öyle sessiz olurlar ki! Zekâdan en nasipsizleri bile, bilgin gibi olurlar. Önce gözlerinin çevresinde zeki bir anlam belirir, sonra bu zekâ belirtisi tüm yüze dağılır. Bu manzara, nasıl desem öyle çekicidir ki, insana mahkûmun yanına uzanıp kendini tırmığa teslim etme isteği verir. Artık cezanın uygulanması bitmiş sayılır; mahkûma düşen yazıyı sökmeye çalışmaktır. Bir sesin ne olduğunu anlamak ister gibi kulak kabartır. Sizin de gördüğünüz gibi yazıyı gözle sökmek handiyse olanaksız. Mahkûm da bu yazıyı gövdesindeki yaralarla okur. Elbette çok çaba harcar, yazıyı tam anlamıyla okuyana dek bir altı saat daha geçer. Sonunda tırmık iğneleriyle mahkûmun gövdesini kavrar ve kaldırıp çukura atar. Gövde aşağıya, kanlı sular ve pamukların arasına düşer. İnfaz sona ermiştir artık.”¹¹⁸

Kafka'nın incelenen bu eseri de tıpkı Dava gibi adil yargılanma hakkının edebiyata yansıması konusunda en temel eserlerden biridir. Ceza Sömürgesi eserinde adil yargılanma hakkının hemen hemen bütün unsurları ihlâl edilmiş durumdadır.

Öncelikle kitapta bahsedilen mahkûmun mahkeme hakkı ihlâl edilmiş durumdadır. Herkes, adil yargılanma hakkına sahiptir ve savunma hakkı bunun bir parçasıdır. Oysa kitapta idama mahkûm edilen mahkûm, herhangi bir mahkeme önünde duruşma yapılmadan doğrudan subayın verdiği kararla idama mahkûm

¹¹⁸KAFKA, Ceza Sömürgesi..., s.17, 18.

olmuştur. Dolayısıyla en temel haklarından olan mahkeme hakkı ihlâl edilmiş durumdadır. Mahkeme hakkı ihlâl edildiği için, zaten bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma hakkı otomatik olarak ihlâl edilmiştir. Söz konusu öyküde mağdur, iddia makamı ve yargılama makamı birleşmiş durumdadır.

Eserde, idam mahkûmunun hakkaniyete uygun olarak yargılanmadığı da gözlemlenmektedir. Zaten mahkeme hakkı ihlâl edildiği için, silahların eşitliği, çelişmeli yargılama, yargılamaya etkili katılma ve gerekçeli karar hakları da anlamsız kalmaktadır.

Masumiyet karinesi tamamen hiçe sayılmış olan idam mahkûmunun asgari şüpheli ve sanık hakları da tamamen göz ardı edilmiş durumdadır. İlk etapta savunma hakkı elinden alınmış ve bu hak *"... Eğer emir erini çağırıp sorgulasam, iş tamamen karıştırdı. O kurtulmak için yalan söylemeye kalkar, ben yalanlarını yakalardım, o da yeni yalanlar uydurmaya kalkardı, iş uzardı. Oysa şimdi onu kısıkrak yakaladım, bırakmak niyetinde de değilim."* ifadesinde de görüldüğü üzere tamamen yok sayılmıştır.

Söz konusu eserde incelenen sanığın idam yöntemi, işkencenin en ağır şekillerinin cismani zararı en üst noktaya çıkardıktan sonra ağır ağır ve acı çekerek ölmesi, adil yargılanma hakkının en ağır ihlallerinden biridir.

En ağır insan hakları ihlallerinin başında gelen işkence¹¹⁹ hususunda en baskıcı rejimler bile reddetme eğilimine girer ve işkenceyi onaylamadıklarını söyler, köşeye sıkıştıkları zamanlarda ise en fazla işkence olaylarının "sistemik" değil, "münferit" olduğunu belirtirler.¹²⁰

¹¹⁹Özdemir **ÖZOK**, *"Ülke Gündeminden Düşmeyen İki Konu İşkence ve Terör"*, TBBD, S.79, 2008, s. 31.

¹²⁰ Türcan SANCAR, *İşkence Yapan Kamu Personeline...*, s. 154.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 09.12.1975 tarihli "Herkesin İşkence ve Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele ve Cezalara Karşı Korunması Hakkında Bildiri"nin 1'nci maddesinde "işkence acımasız, insanlık dışı ve onur kırıcı muamele ya da cezanın kasıtlı ve en ağır biçimi" olarak tanımlanmıştır.¹²¹

Özellikle hiç kimsenin işkenceye ya da zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı davranışa maruz kalmaması gerektiğini belirterek, herkesin işkenceden uzak tutulma hakkını içeren, 1948'de kabul edilmiş Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine karşı; 'İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin hiçbir travmaya hoşgörü tanımaksızın işkencenin uygulanmasına kesin bir yasak oluşturan yargısını açıkça belirtmesine karşı; 'Ulusun yaşamını tehdit eden acil durumlarda bile işkence ve zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı davranış ya da cezalandırma yasağının ihlâl edilmemesini vurgulayan Birleşmiş Milletler Medeni ve Politik Haklar Uluslararası Anlaşması'na karşı; işkence, Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerdeki hükümet ve diğer resmi çevrelerin çoğu tarafından, 1984 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler İşkence ve Zalimce, İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Davranış ya da Cezaya Karşı Sözleşme'ye aykırı olarak hoşgörüyle karşılanan ve sürdürülen bir yaşamsal gerçek olmaya devam etmektedir.¹²²

¹²¹ Ömer **ANAYURT**, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı", GÜHFD C. XII, Y. 2008, S. 1-2, s. 426.

¹²² Türkiye'de İşkence'nin 22 Yılı, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri 1991-2012 Yılları Arasındaki Olguların Değerlendirilmesi, TİHV Raporu, Ankara 2014, s.5.

İşkenceyi doğuran nedenler arasında çeşitli nedenlerin olduğu söylene de temel nedenin siyasi olduğu söylenebilir. İşkencenin amacı bireyin onurunu kırıp onu korkutarak toplumu suskunlaştırmaktır.¹²³

¹²³ Okan **AKHAN**, İşkence ve İnsan Hakları, Tuba Yayınları, İstanbul 1999, s. 43.

6. Cadı Kazanı (1952)¹²⁴

De ki: "Rabbim adaletle davranmayı emretti..."

Kur'an-ı Kerim (Araf Suresi / 29)

*Gönlümün hoşnut olduğu sevgili kulum odur...
O adaleti uluslara bildirecek...
Ezilmiş kamışı kırmayacak, tüten fitili söndürmeyecek
ve sonunda adaleti zafere ulaştıracak.*

İncil (Matta, 12:18-20)

*Çünkü Ben Rab adaleti severim,
nefret ederim soygun ve haksızlıktan.*

Tevrat (Yeşaya, 61:8)

Papaz Parris ormanda cadıcılık oynayan bir grup genç kızı baskına uğrattır ve bunun üzerine şeytan kovma ve şeytan çıkarma uzmanı Papaz Hale'e haber göndererek, "cadı avı"na başlar; köşeye sıkışan genç kızlar da ithamlardan kurtulabilmek için cadılık suçlamalarını başkalarının üzerine atmaya çalışırlar. Çünkü prosedür bu şekildedir. Bu kapsamda kasabanın özgür düşünceli çiftçisi Proctor da suç isnat edilen kişiler arasındadır. Proctor, başka cadı adlarını da vermesi koşuluyla serbest bırakılacaktır. Ancak o, yalancı tanıklıkta bulunarak suçsuz kişileri mahkûm ettirmenin adaletsizlik olacağını düşünerek, bu teklife karşı çıkar ve idama gider.¹²⁵

Yazar, bu eserinde yaşadığı dönemin Amerika'sının yaşadığı siyasal ve toplumsal sorunları, suçsuz yere insanların yargılanmasını anlatmak istemiştir. "Cadı

¹²⁴ Arthur **MILLER**, Cadı Kazanı, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul 2011.

¹²⁵ ÇALIŞLAR, s. 27.

Kazanı” bu şekliyle McCarthyciliğin bir eleştirisi olarak değerlendirilmektedir. Miller “Cadı Kazanı” adlı oyununu korku toplumunun, toplumsal göstergelerini ifade etmek için Ortaçağda yaşanan olayları realist bir üslupla kaleme almıştır.¹²⁶

İncelenen eserde adil yargılanma hakkının ihlâl edilen en temel unsuru bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanmaktır. Söz konusu oyunda kilisenin etkisi altında kalmış bir mahkeme, yargılama hakkını ihlâl etmektedir. Ortaçağ Avrupa’sında kilisenin güçlü bir otorite olduğu bilinmektedir. Sadece yargı üzerinde değil, devletin tüm kurumları üzerinde tam bir tahakküm kurduğu söylenebilir. Ancak, ister devletin yasama ya da yürütme organından isterse kilise gibi dinî bir kurumdan gelsin yargıya gelecek herhangi bir etki yargının bağımsızlığını açıkça zedelemektedir ve bu durum adil yargılanma hakkının temel ihlâlleri arasında görülebilir.

Söz konusu eserde kişi ancak kendisinin cadı olmadığı beyanının üzerine başka insanları cadılıkla suçladığı zaman beraat ettiği görülmektedir. Dolayısıyla susma hakkının ihlâl edildiği sonucuna varılmıştır.

¹²⁶ Serkan **FIRTINA**, "Arthur Miller'in Ölümsüz Eseri: Cadı Kazanı", <http://mimesis-dergi.org/2010/08/arthur-miller%E2%80%99in-olumsuz-eseri-%E2%80%9Ccadı-kazani%E2%80%9D/>, 30/08/2010.

B. TÜRKÇE ESERLER

1. İstiklâl Mahkemelerini Konu Alan Eserler

İstiklâl Mahkemeleri Kurtuluş Savaşı döneminde asker kaçaklarını yargılamak için kurulan daha sonra devrimler döneminde devrimlerin sürekliliği için çalışmalarına devam eden ve bu dönemde adil yargılanma hakkının temel unsurlarını göz ardı eden olağanüstü nitelikli mahkemelerdir.

İstiklâl Mahkemeleri pek çok açıdan Fransız İhtilal Mahkemelerine benzetilmektedir. 10 Mart 1793'te kurulan Fransız İhtilal Mahkemeleri'nin amacı *“inkılâp düşmanı her girişimi, hürriyet, eşitlik, birlik, cumhuriyetin bölünmezliği, devletin iç ve dış güvenliği aleyhindeki her suikastı ve krallığı tekrar kurmayı hedefleyen bütün komploları yargılamaktı.”*¹²⁷ İstiklâl Mahkemeleri'nde verilen kararlar kesindi ve temyiz hakkı bulunmamaktaydı. Sanıklar mahkemede kendi savunmalarını kendileri yapmak zorundaydı. Herhangi bir müdafiden yararlanma söz konusu bile değildi.¹²⁸ Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yapılan İstiklâl Mahkemesi yargılamaları, devlet aklının tecellisinin yargı sistemimize yabancı olmadığını göstermektedir.¹²⁹

İlk Dönem İstiklâl Mahkemeleri'nin, savaş ortamında ve yeni bir iktidar düzeni kurma aşamasında başarı sağladığı bir gerçektir. Ancak, bu amaçlara ulaşılırken, hukukçu olmayan hâkimlerin yargılama yapıyor olması ve bu mahkemelerin idam kararı dâhi verebilmesi kesinlikle hukuki değildir. Örneğin,

¹²⁷ Bkz. Seyfettin ASLAN / Tahir DÜNDAR, Cumhuriyet Döneminde İstiklâl Mahkemeleri, Mukaddime, 2014, 5(1), s. 28.

¹²⁸ DÜNDAR ve ASLAN, s. 28,29.

¹²⁹ Dilan MIZRAK / Özgür TEMİZ, "Hukuk ve Politika: Türkiye'de Yaşanan Olağanüstü Dönemlerin Edebiyat Eserleri Işığında İncelenmesi", ABD, Yıl: 67, S. 2, Bahar 2009, s. 87.

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nde firari askerler hakkında, kaçakların yerine kardeşlerinin idam edilmesine kadar varan ve toplum tarafından büyük tepkilerle karşılanan kararlar vermiştir.¹³⁰ Bu yönüyle; bu mahkemeler, karşı devrimci güçleri tasfiye etmekte kullanılmışlardır.¹³¹

İstiklâl Mahkemelerinin kurulduğu dönemde 1876 tarihli Kanun-i Esasi uygulanmaktaydı. Burada, adil yargılanma hakkına ilişkin genel hükümler yasal statüye kavuşturulmuş durumdaydı. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, 1876 Kanun-u Esasîsini yürürlükten kaldırmadığı ve yargı organı ve temel hak ve hürriyetler konusunda 1876 Kanun-i Esasîsinin hükümlerinin geçerli olduğu için adil yargılanma hakkı bağlamında 1876 Kanun-i Esasi'nin uygulanması gerektiği düşünülmektedir.¹³²

¹³⁰ Ahmed **NEDİM**, Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları 1926, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s. xxi.

¹³¹ Haluk **İNANICI**, Örfî İdare Yargısından Yeni Devlet Güvenlik Mahkemelerine Sanık Hakları, Parçalanmış Adalet Türkiye'de Özel Ceza Yargısı (Derleyen: Haluk İnancı), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.54.

¹³² Kemal **GÖZLER**, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000, s. 46.

a.Kurt Kanunu (1969)¹³³

“Homo homini lupus.
(İnsan insanın kurdudur.)”

Thomas HOBBS

Romanın başkahramanı olan Kara Kemal, Takrir-i Sükûn Kanunu'na ve İstiklâl Mahkemelerinin adaletsiz yargılamalarına karşıdır. Gıyabında idam kararı verildiğini duyunca kaçır ama yakalandığı zaman da beylik tabancasıyla intihar eder. Olaydan sonra tutuklanan Kara Kemal'in arkadaşı Emin Bey de İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanır; beraatına karar verilir. Ancak Emin Bey, Kara Kemal'in hazin sonundan dolayı çok müteessirdir.¹³⁴

“Semra Hanım'ın konağında bunaldım bir ara, teslim olmayı ciddiyetle düşündüm. Gazetelerde büyük gürültü başlamıştı bizim için... Nedir önleyen bilir misin? 'Hükümetin bu suikast işinden haberi varmış... Neden beni çağırıp önlemeyi teklif etmedi? Hiç değil, ağzımı arayıp durumumu anlamak istemedi?' diye düşündüm. 'Geri dur, kör müsün, gözden çıkardılar seni!' dedim. Haklıymışım. Mahkemenin adaletine, kanundan ayrılmazlığına güvenemedim mi, savunma söz konusu olamaz. Çünkü hiçbir sözün, delilin, vesikanın değeri yoktur. Bütün çabalamalar maskaralıktır. Sıkışınca böyle suçları işlemeye yatkın olduğumuzu bilir karşımızdakiler. Hiç duraklamayacağımızı, yılmayacağımızı da bilirler. Politikadan vazgeçmeyeceğimizi, bu yüzden er geç mutlaka çatışacağımızı... Teslim olsaydım, minicik savunma dayanağım neydi benim? Cavit'in evinde toplantı, burada verilen karar... O da suç delili sayılıyordu. Fazladan, arkadaşlar, suikastın baş kışkırtıcısı,

¹³³ Kemal TAHER, Kurt Kanunu, İthaki Yayınları, İstanbul 2015.

¹³⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Kurt_Kanunu

*baş destekleyicisi olarak beni sürmüşlerdi öne, birbirlerine cesaret verebilmek için...’’*¹³⁵

İstiklâl Mahkemelerini en iyi biçimde anlatan eserlerin başında gelen Kurt Kanunu "kurtlukta düşeni yemek kanundur." düsturundan hareket etmektedir. Hobbes'un: "İnsan, insanın kurdudur." sözünü hatırlatırcasına bazen yargı da insanın kurdu olabilmektedir. İstiklâl Mahkemeleri iktidar adına adaletin geri plana itildiği olağanüstü mahkemelerdendir. Yukarıdaki alıntıda da İstiklâl Mahkemesinde verilen kararların adaletli hükümler olmayacağına dair duyulan bir güvensizlik söz konusudur. İstiklâl Mahkemelerinde hakkaniyete uygun yargılama ve masumiyet karinesi ihlâl edildiğinden adalete uygun kararlar da verilememektedir.

‘‘Bu yol, muhaliflerini gerçek suça iteleme yoludur. Varılmak istenen yer de, muhalifsiz hükümet etmek... Çok düşündüm, muhalefetsiz hükümet etmek isteği, devleti alet ederek, hiçbir ceza korkusu duymadan bol bol suç işleme zevkinden geliyor. Ceza görmemek güvenini sağlayıp keyfince en namussuz suçları işleyeceksin... İşte insanoğlunun düşebileceği en sefil çirkef çukuru... Bir kez bu yokuştan teker meker kaymaya başladın mı, olduğundan yüz kat, bin kat kıyıcı kesilirsin. Canavarlaşırsın. Her an alçaklık etmekten artık kendini çekemezsin’ Önüne çıkanları, bir korkulu rüyada, kara kancalostan kurtulmana biricik engel görürsün. Ezmeden geçemeyeceğine inanırsın. Kızarsın. Kızılmaktan da öte bir şeydir bu... Kızmak insancıl bir duygudur. Oysa artık sen insanlıktan çıkmışsındır! Bir toplum düşün ki, orda adam öldürmeye, hem de çoğu suçsuz adam öldürmeye SİYASET deniyor. ’’¹³⁶

¹³⁵ TAHİR, s. 210, 211.

¹³⁶ TAHİR, s. 212.

Adaletle hiç güveni kalmayan birinin yargılamadan kaçarken hissettiklerini anlattığı yukarıdaki satırlar “*adil yargılanma hakkı*” konusunda bize önemli argümanlar sunmaktadır. İlk olarak İstiklâl Mahkemeleri yargı bağımsızlığı hakkını açıkça ihlâl etmektedir. Bir ihtilal mahkemesi olarak kurulan İstiklâl Mahkemeleri olağanüstü hâl hukukunun uygulandığı mahkemelerdir. Carl Schmitt'in de dediği gibi olağanüstü hâller hukukun ve adaletin askıya alınabildiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Carl Schmitt'e göre Ohal hukukta öngörülemez bir durumdur, bundan dolayı da Ohal'de hukuk devleti anlayışına yer olamaz.¹³⁷ Agamben'e göre ise Ohal hukukun kendini askıya alması yoluyla canlıyı bünyesine kattığı özgün bir yapıdır ve yazar bu durumu kendine has ifadesiyle “biyopolitika” olarak ifade etmektedir¹³⁸

Üyeleri doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atanan ve vereceği karar önceden belli olan bu mahkemeler “*adil yargılanma hakkı*”nın açıkça ihlâlidir. Yargının siyasallaşması olarak ifade edilen bu durum hukuk devletinin en önemli güvencesini de ihlâl etmektedir. Yargılama sürecinde egemen ya da resmi ideolojiye veya devlet aklına bağlı kalınıyorsa yargının siyasallaştığından söz etmek mümkündür.¹³⁹

Ayrıca İstiklâl Mahkemelerinde kişinin kendisini temsil edecek bir müdafî marifetiyle kendisini savunması da kabul edilmemiştir. Bu durum en temel şüpheli/sanık haklarından savunma hakkının da ihlâli niteliğindedir.

¹³⁷ Carl **SCHMITT**, Siyasi İlahiyat, Dost Yayınları, B. 3, Ankara 2010, s. 15.

¹³⁸ Giorgio **AGAMBEN**, Ohal, Varlık Yayınları, B.1, İstanbul 2008, s. 10.

¹³⁹ Mithat **SANCAR**, “Devlet Akli” Kısacasında Hukuk Devleti, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 190.

b. Mavi Sürgün (1961)¹⁴⁰

“Hukuk ile medeniyet ve kültürleri arasında ahenk kuramayan cemiyetler bedbahtlırlar.”

Falih Rıfkı Atay

"Mavi Sürgün", yazarın asker kaçaklarının idam edilmesini eleştiren bir hikâyesi yüzünden Bodrum'a sürülüşünü ve orada yaşadıklarını anlatır. Bir gün kapısına polisler ve jandarmalar gelmiş ve apar topar karakola götürülmüştür. Dergide yayınladığı idam edilen asker kaçaklarla ilgili yazdığı hikâye yüzünden mahkemeye çağırılmıştır. Ancak suçunu öğrenme aşaması olması gerekenden daha uzun bir vakit almıştır.

“Yolda meraktan çatlıyordum. Niye? Niye? Niye? Tutuklanıyordum. Çünkü bu tutuklamadan başka bir şey olamazdı. Yanımdaki memurlardan bir cevap almak olası değildi. Üsküdar karakolu mu, merkezi mi her neyse oraya vardık. Oraya varınca masa başında oturan birinin önünde durduk. Ona oraya niçin getirildiğimi sordum.

-Ankara İstiklâl Mahkemesine gideceksiniz, dedi.

-Neden? Diye sordum.

-Vallahi biz bilmiyoruz. Orada öğrenirsiniz, diye cevap verdi.

Oraya götürülmeme neden olan suçum neydi? Bütün hayatımı gözden geçirdim. O hayatta değil İstiklâl Mahkemesi, olağan mahkemelik bir suçum bile yoktu. O dar odanın bir tarafında peyke vardı. Ama orada kim yatardı? Paltoyu

¹⁴⁰ Cevat Şakir **KABAAĞAÇLI** (Halikarnas Balıkcısı), Mavi Sürgün, Bilgi Yayınları, Ankara 1961.

çıkartıp onun üzerine attım. Sabaha kadar kafese konulmuş bir hayvan gibi bir sağa bir sola gidiyor ve düşünüyordum.”¹⁴¹

Halikarnas Balıkcısının yukarıda ifade ettiği durum adil yargılanma hakkının, kendisine yöneltilen suçlamanın niteliğini ve sebeplerini en kısa sürede öğrenme hakkı yönünden ihlâl edildiğinin göstergesidir. Kendisine yöneltilen suçlamaları bir an evvel öğrenme hakkı, savunma hakkının kullanılabilmesi için ayrıca bir önem arz eder.

“Bu işler karşiki odada olup biterken, Nabizade Hamdi (milletvekili) çok iyi bir müjde getirenlere has, tanyeri uyanmasını andıran bir gülümseme ile geldi. Zekeriya’ya: ‘hiç korkmayın, sizi idama mahkûm edecekler fakat asmayacaklar, affedecekler’ dedi... Zekeriya bittabi fena halde sarsıldı. Eh müjdenin güzelliğine diyecek yoktu doğrusu. Nabizade işin içyüzünü ve perde arkasında hazırlananları bildiği için söylediklerine emindi. Fakat hapisshanede bizlere karşı alınan sıkı tedbirleri gören bizler Hamdi Bey gibi müsterih olamazdık. İstiklâl Mahkemesi idam hükmünü veriyor da kimi sefer hüküm adama bildirilmeden adam sallanıp gidiyordu. Belki de mahkeme böyle hareket etmiyordu, fakat biz duyduklarımıza istinaden bir kanaate varmakla mazurduk.”¹⁴²

Yukarıda bahsedilen anekdotta ise yargının bağımsızlığı ilkesinin ihlâl edildiği düşünülmektedir. Bir milletvekilinin yargının vereceği kararı önceden öğrenerek sanığa bu hususta bilgi vermesi adil yargılamanın önemli unsurlarından birinin ihlâli niteliğindedir. İktidar ve yargının iç içe olması hukuk devleti ilkesini ihlâl eden bir durumdur. Kuvvetler ayrılığı ilkesi hukuk devletinin olmazsa olmaz

¹⁴¹ KABAAĞAÇLI, s. 53, 54.

¹⁴² KABAAĞAÇLI, s. 73.

şartlarındandır ve yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinin alanlarına müdahale etmemesini ifade eder. Kuvvetler ayrılığı ilkesinden her sapma, hukuk devleti ilkesinden de bir sapmadır.

c. Üç Ali'ler Divanı (2000)¹⁴³

*“Bir idamlık Ali vardı, asıldı;
Kaydını düştüler, mühür basıldı.
Geçti gitti, birkaç günlük fasıldı.
Ondan kalan, boynu bükük ve sefil;
Bahçeye diktiği üç beş karanfil...”*

*Müdür bey dert dinler, bugün 'maruzât'!
Çatık kaş.. Hükûmet dedikleri zat...
Beni Allah tutmuş, kim eder azat?
Anlamaz; yazısız, pulsuz, dilekçem...
Anlamaz; ruhuma geçti bilekçem!”*

Necip Fazıl Kısakürek

Roman, İzmir suikastından sonra Türkiye Cumhuriyeti’nde meydana gelen gelişmelerin izini sürer ve özellikle İstiklâl Mahkemesi sürecine odaklanır. Ankara İstiklâl Mahkemesinde görev yapmakta olan ve kıyıcılıklarıyla meşhur savcı Necib Ali ve yargıçlar Kel Ali ve Kılıç Ali'nin yargılama biçimleri de kitapta ortaya konmaktadır. Mahkemenin üç üyesinin adının da Ali olması dolayısıyla, Ankara İstiklâl Mahkemesine Üç Aliler Divanı da denmektedir.

“Dilaver Bey, İsmet Paşa’yı arayıp emrin yerine getirildiğini arz etti:

“Karabekir Paşa Hazretlerini emriniz üzerine serbest bıraktım. Keyfiyeti İstiklâl Mahkemelerine de intikal ettirdim Paşam!”

Dilaver Bey, Başvekil’in emriyle salıverdiği Kazım Paşa’nın kendi mesuliyeti olmaksızın bırakılmış olduğunu Kel Ali’ye bildiriyor, böylece, yüklenebileceği

¹⁴³ Yılmaz KARAKOYUNLU, Üç Aliler Divanı, Doğan Kitap, İstanbul 2000.

sorumluluğu bütünüyle mücadeleye hazır iki tarafın taktik ve takdirine bırakıyordu.”¹⁴⁴

Tutuklu bulunan bir sanığın, bir siyasinin emriyle salıverilmesi yargının bağımsız olmadığıının bir göstergesidir. Bu durum hâkimlerin kanuna ve vicdani kanaatlerine göre değil, dışarıdan gelen emirle hareket ettiklerinin göstergesidir.

“Gazi Paşa, bir İngiliz komiserinin siyasi cinayet faili gibi gösterdiği İttihatçıları, vatanperver ilan ederek savunduğu günlerden kendini sıyırmış; onları şimdi, canına kast etmiş “kara çete” elemanları gibi görüyor ve bu hızlı gelişmenin gerçek karakteri kadar siyasi akıbetini de İstiklâl Mahkemelerinin adil eline bırakıyordu.”¹⁴⁵

Yukarıda ifade edilen alıntıda esasen bir ironi söz konusudur. İstiklâl Mahkemelerinin adil eli ne hikmetse Gazi Paşa'nın emirleri doğrultusunda şekillenmektedir. Dün dost olanlar, bugün en kanlı ve tehlikeli düşman olabilmektedir.

“O gün savcının mütalaası istendi. Necip Ali güzel cümlelerle kesin anlatımlar aktaran bir üslupla konuşuyordu:

“Muhterem hâkimler! Belli oldu ki, bu davanın iki yanı vardır; birincisi Gazi Paşa Hazretlerinin canına kıymak isteyen adi caniler, ikincisi memlekete suikast hazırlayan İttihatçılar... Cumhuriyetimizi devirmek isteyen bu hain ittihatçıların teşkil ettiği kara çetenin, Ankara’da hesap vermelerinin muvafık olacağı kanaatindeyim.”¹⁴⁶

¹⁴⁴ KARAKOYUNLU, s. 36.

¹⁴⁵ KARAKOYUNLU, s. 45.

¹⁴⁶ KARAKOYUNLU, s. 56.

Yukarıdaki alıntıda da insan hakları ve devletin bekasının çatışması sorunsalı yaşanmaktadır. Gazi Paşa'ya suikast ve Cumhuriyet'in devrilmesi söz konusuysa adil yargılama hakkının ihlâl edildiği görülmektedir.

*“Kel Ali, kendi divanında böyle bir hakkın verilmeyişini bile hoş görecektedir kadar hüviyet değiştirmişti. İsmail Canbulad'ın avukat tutmak istemesi üzerine sinirlenip nasıl bağırdığını hatırladı: “Ben avukatların canbazlığına gelmem!..” İngilizler'in İstanbul'da asmaya cesaret edemedikleri Canbulad'ı Kel Ali İzmir'de asmıştı.”*¹⁴⁷

Söz konusu ifadede de en temel adil yargılanma haklarından biri olan savunma hakkının ihlâl edildiği görülmektedir. Tarafsız ve bağımsız bir mahkemede yargılanmayan, savunma hakkından yoksun bırakılan kişinin, bir hukuk devleti içerisinde asgari düzeyde haklara dahi sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.¹⁴⁸

*“İsteselerdi bizi, İzmir'de sığağı sığağına asarlardı. Acısı da çabuk geçerdi. Neden yapmadılar? Çünkü sermaye sınıfını kanırta kanırta değiştirmek ister. Ankara'ya bunun için getirdiler. Öyle bir çökertecekler ki, belimizi bir daha doğrultamayacağız.”*¹⁴⁹

İncelenen eser yukarıdaki ifadeler bağlamında değerlendirildiğinde, yargının bağımsız olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Mahkûmiyet kararını verecek bir üst irade olduğu sürece, bağımsız yargılamanın olduğunu kabul etmek imkânsızdır. Bu durum da adil yargılamanın ihlâl edildiği sonucuna götürür.

¹⁴⁷ KARAKOYUNLU, s. 59.

¹⁴⁸ Hamide ZAFER, “Savunma Hakkı ve Sınırları”, Prof. Dr. Nur CENTEL'e Armağan, 2013, s. 507.

¹⁴⁹ KARAKOYUNLU, s. 208.

“Hâkimlerin vicdanının lastikten yapılmış olduğuna ihtimal vermiyorum. Pamuk ipliğinden daha ince bir delille yirminci asırda, velev ki bir rejim mahkemesinin bile masum insanları mahkûm edeceğine inanmıyorum.”¹⁵⁰

“Gazi, Kel Ali’ye döndü:

“İstiklâl Mahkemelerini kapattım, Ali Bey. Mesainize teşekkür ederim.”

Kel Ali şaşırdı; arkadaşlarına baktı. Üç Aliler Divanı reislerini başıboş bırakıyorlardı. Kel Ali bir şeyler söylemek için biraz öne çıktı:

“Paşam, meseleyi tetkik edip bir rapor halinde size arz edeyim.”

Gazi, hırsla ayağa kalktı:

“Ne raporu? Ne diyorsun sen? Kurdum ve kapattım.”¹⁵¹

Mahkemeler kanunla kurulup kapatılır. Mahkeme kurma ve kapatma yetkisi TBMM'nindir. Bu durum, adil yargılanma hakkının ihlâl edilmemesi yönündeki en temel güvencelerden birine yani yargı bağımsızlığına da aykırılık teşkil etmektedir.

¹⁵⁰KARAKOYUNLU, s.214.

¹⁵¹ KARAKOYUNLU, s.242.

2. Darbe Dönemlerini Konu Alan Eserler

*“bu acılar
bu ağrılar
bu yürek
neyi kimden esirgiyor bu buz gibi sokaklar
bu ağaçlar niçin böyle yapraksız
bu geceler niçin böyle insansız
bu insanlar niçin böyle yarınsız
bu niçinler niçin böyle yanıtsız?
kim bu korku
kim bu umut
ne adına
kim için?”*

Hasan Hüseyin KORKMAZGİL

Edebiyatın toplumsal gerçekliği yansıtma amacından yola çıkılarak böylesi bir tanım/kavram çerçevesinde, geçilen/yaşanan dönemin tanıklığını yansıtan yapıtlar dönem edebiyatı içinde değerlendirilir. Çoğu edebiyatçının eserlerinde yaşamlarından izler bulmak mümkündür.¹⁵²

12 Mart 1971 muhtırasıyla sonuçlanan süreç ve sonrasında yaşanan ekonomik, toplumsal ve siyasi gelişmeler, Türk edebiyatında hemen muhtıra sonrası dönemden başlayarak pek çok yönüyle ele alınmıştır. Bu metinlerde, devrimcilerle iktidar arasındaki çatışma, bunun topluma ve bireyler arası ilişkilere yansımaları, mevcut iktidarın uygulamaları, işkence sorunu, hapisane koşulları, psikolojik ve fiziksel, toplumsal ve bireysel şiddet ve çatışmanın boyutları tartışılmıştır.¹⁵³

12 Mart anlatılarının temel özelliklerinden biri işkence sorununun çok yaygın olarak görülmesidir. İşkence hem kamuoyunun 12 Mart'ı algılamasında hem de

¹⁵² Feridun ANDAÇ, "Yansıtılan Bir Dönemin İzinde", Varlık Dergisi içinde, Mart 2011, s. 3.

¹⁵³ DİCLE, s. 8.

edebiyatın konuyu ele alış biçiminde asıl öğelerden biri haline gelir. 12 Mart sürecinin kamuoyuna anlatılması konusunda ağırlıklı olarak öne çıkan yöntem, suçlu ilan edilenlerin baskı rejimi tarafından uğradıkları haksızlıkları, insanlık dışı muameleleri kamuoyuna duyurmak, örtbas edilen şiddet ve işkenceyi ifade etmeye çalışmaktır. Böylece 12 Mart dönemini ifade eden metinler, birer tanıklık ve hatta itham belgesi niteliği taşırlar. Suçlu ilan edilenlerin suçsuzluğunu vurgulamak için, devletin suçluluğunun altı çizilir. Bu haliyle de işkence akıldışı bir yöntem olarak uygulanır.¹⁵⁴

12 Mart döneminin belli başlı özelliklerinden biri, işkence sorunudur. Bu sorun yıllar boyu kamuoyunun kafasını meşgul etmiş, vicdanını sızlatmış; Türkiye'yi özellikle uluslararası arenada devlet eliyle insanlık suçlarının işlendiği bir utanç ülkesi konumuna düşürmüştür. 12 Mart'ı yapıtlarına konu edinen yazarlarımız da, bu karanlık dönemi işkenceye resmî bir alışkanlık kimliği kazandırması ve onu olağanlaştırması yönüyle ele almışlardır. İdeolojik düşüncesi ne olursa olsun, insan bedenini faşizan bir saldırganlığın tatmin nesnesine dönüştürmek, tüyler ürpertici bir durumdur. İşkence tezgâhlarından paramparça çıkan bedenlerde normal insanlara özgü bir canlılık belirtisi aramak boşunadır.¹⁵⁵

12 Mart romanları, bir kültürel hafıza olarak bir kuşağın anılarından oluşur. Bir kuşağa damgasını vuran nitelikte olan yaşamlar ve olaylar edebi eserlerde kurgusal bir kimlik kazanmıştır.

¹⁵⁴ Murat **BELGE**, Edebiyat Üstüne Yazılar, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 120.

¹⁵⁵ Kabil **DEMİRKİRAN**, "Mart Güneşi", Varlık Dergisi içinde, Mart 2011, s. 22.

Ancak 12 Mart edebiyatında gerçeklikle de koşut olarak devlet aleyhine suçlar “yargılanmaktadır” ve işkenceciler hakkında hiçbir işlem yapılmaz.¹⁵⁶ 12 Mart döneminin mahkemeleri doğal hâkim ilkesine aykırı mahkemelerdir.¹⁵⁷

Devletin resmi bir ideolojiye dayandırılıp kutsandığı, resmi ideolojiye dayanmayan düşüncelere hayat hakkının tanınmadığı sistemler, kaçınılmaz olarak baskıcı ceza hukuku yaratırlar. Bu tip ceza hukukunun geçmişteki karşılığı mutlakiyetçi düzenler olup, modern zamanlarda ise daha az mutlakiyetçi olmayan totaliter devlet düzenlerinde kendini göstermektedir. Yine de baskıcı ceza hukukuna yalnızca bu tür devletlerde rastlanmaz; kendisini demokratik olarak nitelendiren ve hatta Anayasalarında da bunu kabul eden birçok devlet de baskıcı ceza hukukuna sahip olabilir.¹⁵⁸

Erdal Öz, 12 Eylül’ün etkisinin 12 Mart’la aynı olmadığını söylerken bunun nedenlerini araştırır. 12 Eylül olaylarının edebiyata daha az yansıdığını öne süren Öz, bir yazısında bunun nedenlerini sorgular. Ona göre bunun önemli nedenlerinden biri “12 Eylül’ün acımasız bir bombardıman olması”dır. Bu bombardıman bütün kültürel faaliyetlerin, azalmasına yol açmıştır.¹⁵⁹ Dönem edebiyatı olarak 12 Mart ve 12

¹⁵⁶ Çiğdem SEVER, “Geçmişle Hesaplaşmaya Bir Örnek: 12 Mart Romanları”, law.atilim.edu.tr/shares/law/files/2011-06-29-17-02-47.doc, s.17.

¹⁵⁷ Bülent TANÖR, Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul 1994, s. 223-227.

¹⁵⁸ Türkan YALÇIN SANCAR, Türklüğü, Cumhuriyeti, Meclisi, Hükümeti, Adliyeti; Bakanlıkları, Devletin Askeri ve Muhafız Kuvvetlerini Alenen Tahkir ve Tezyif Suçları, Seçkin Yayınları, Ankara 2006, s. 34, 35.

¹⁵⁹ Müge KARAHAN, “12 Eylül: Edebiyatta Darbe// Edebiyatta 12 Eylül İzleri”, <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/12-eylul-edebiyata-bir-darbe-edebiyatta-12-eylul-izleri>, 2010.

Eylül’de yaşanan olayların edebiyat ve sanat ürünlerinin de ayak uydurmamasını, yaşananların romana yansımamasını kabullenmek pek mümkün görünmüyor.¹⁶⁰

¹⁶⁰ A. Ömer **TÜRKEŞ**, "*Romanda 12 Mart Suretleri ve 68 Kuşağı*", Birikim Dergisi, S. 132, Nisan 2000.

a. Büyük Gözaltı (1971)¹⁶¹

*“ Akşam erken iner mahpushaneye.
Ejderha olsan kâr etmez.
Ne kavgada ustalığın,
Ne de çatal yürek civan oluşun.
Kâr etmez, inceden içine dolan,
Alıp götürren hasrete. ”*

Ahmed ARİF

Çetin ALTAN'ın iç gözleme dayalı Büyük Gözaltı'sı, dönemin gerçekliğinin bireyin dünyasında nasıl varoluş sanrısına dönüştüğünü gösterir. Altan, buradan hareketle, gözaltı imgesinin roman kahramanını çocukluk zamanlarına götürmesini, geçen zamanla yaşanan an arasındaki bu insanın o tutukluluk hallerindeki benliğinin sıkışmasını ustalıkla anlatır. Dönem gerçekliğine bireyin dünyasında yansılarla bakar romancı.¹⁶²

“Onu” öldürdüğünü itiraf etmesi istenen bir tutuklu, tıklandığı işkence odasında hayatı boyunca manen kimleri öldürmüş olabileceğini düşünür; öldürmüş olmakla suçladıkları kimdir, bunu bulmaya çalışır.

“İşkence odasının duvarları beyaz badanalıydı... Söyleyin kimi öldürdünüz? Biliyordum, sonunda nasıl olsa söyleteceklerdi kimi öldürdüğümü... Önce dövecekler, sonra çırılçıplak soyarak ellerimi ayaklarımı bağlayacaklar ve hayâlarımдан elektrik akımı geçireceklerdi... Bu akşam yahut yarın akşam yahut öbür akşam hep birlikte girivereceklerdi odaya. Ne kadar dayanabilirdim ki söylememek için. Belki hayâlarıma el atıncaya kadar... Evet, diyecektim, öldürdüm.

¹⁶¹ Çetin ALTAN, Büyük Gözaltı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1973.

¹⁶² ANDAÇ, s. 4.

*Ve sabaha karşı kurşuna dizmeye götüreceklerdi. İşkence odasından ancak ölüme gitmek için çıkılırdı”*¹⁶³

Roman kahramanı yaşadığı hayatı gözünün sorgular tutukluluk dönemi boyunca. Uzun bir tutukluluk dönemin geçirdikten sonra “hakkında kovuşturma yapılmaya mahal olmadığı” kararı çıkar, fakat bir türlü salıvermezler tutukluyu. Bir görevli, hücre sine son gelişinde cebinden bir koza çıkarmış, bu kez de “bunun içindekini kim öldürdü?” diye sormuştur ona. Roman şu cümlelerle biter: *“Nihayet sakladığım en büyük sırrı çözmüşlerdi. Ben aslında ipekböceğini kozasının içindeyken öldürmüştüm. Başka türlü kumaş dokunamıyordu, ne yapayım..”*

Kendini suçlamama hakkı, susma hakkı ile nitelik olarak yakından ilişkilidir. Söz konusu romanda susma hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁶⁴

¹⁶³ ALTAN, s. 12, 13.

¹⁶⁴ Çağrı Kaan AYDIN, s. 170, 171.

b. Şafak (1977)¹⁶⁵

*“Zamanı yiyip bitirdi karanlık. Gece yoktu. Güneş çoktan
kömürleşmiş ve yeryüzü yapışkan bir karanlıkla örtülmüştü.
Yabanıl sesler geliyordu derinlerden ve karanlığı
ince bir bıçak gibi yırtıyordu.
Şaklayan kırbaç gibi... Acı duvarını aşan bu
sesler, madeni bir gürültüye dönüyor ve yerkabuğunu
zorluyordu artık. Sesim yoktu. Karanlığın karnında yitirdim
sesimi. Kör bir kuyuda unutulmuş Yusuf’tum belki. Ama
durmadan soruyorlardı. Tanrılar bilmiyordu sordukları şeyleri,
peygamberler büsbütün hain çıkmıştı. Ama yine de soruyorlar,
soruyorlar, soruyorlar...”*

Adımdan gayrısını bilmiyorum.”

Ahmet TELLİ

Sevgi SOYSAL'ın bu romanı; Baskın, Sorgu ve Şafak bölümlerinden oluşmaktadır. Hapishanede yaşanan işkence sorununu en iyi biçimde ortaya koyan eserlerin başında gelmektedir.

*“Nöbet değişimlerinde, sayımlarda kışlanın taş duvarlarında yankılanan,
binlerle on binlerle çarpılan postal seslerini unutma. Mahkeme dönüşlerini, tahliyesi
reddedilenlerin içine gömüverdikleri umutları, işkenceden gelenlerin bir de kendi
kendilerine sürdürdükleri işkenceyi, ezilmiş, horlanmış kişiliklerin toparlanmak,
eskisinden sağlam olmak için çektikleri sessiz doğum sancılarını, uzun gecelerdeki
sohbetleri, bir bardak çaya, kahveye duyulan sevinci, mektup dağıtımında çarpan
yüreklere, mektupsuzların dış dünyaya duydukları kırgınlığı, alışmamak, unutmamak,
sinmemek, tükenmemek çabalarını, dostlarla paylaşılan acıları unutma. Her şeyi
yeniden düşünmek, sevmek, inancını bilemek duygusunun verdiği mutluluğu, temiz,*

¹⁶⁵ Sevgi SOYSAL, Şafak, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

*yararlı, bekletilmiş kini unutma... Bütün bunları, daha nice şeyleri unutacak mısın?
Bir soru ve bir umut. Bir inanç ve kuşku.”*¹⁶⁶

Darbe edebiyatı olarak nitelendirilen edebi metinlerin hemen hemen hepsinde işkence olgusu dikkat çekmektedir. İşkence adil yargılanma hakkının ihlâli bir yana, en ağır insanlık suçlarının başında gelmektedir. Bu durum adil yargılanma bakımından kanuna aykırı olarak elde edilen bir delilin hiçbir biçimde delil unsuru teşkil etmemesine aykırılık oluşturmaktadır. İnsan hakları ihlâlleri içinde belki de en ağır ve en yaygın olan işkence, söylem ve gerçeklik arasındaki uçurumun boyutu açısından da başı çekmektedir.¹⁶⁷

Bu romanında böyle dönemlerde hukuki güvenlik ve öngörülebilirlik ilkelerinin nasıl hiçe sayıldığı şu ifadelerle anlatılmaya çalışılmaktadır:

“Sorgumu yapacak kanuni merci belli değil mi?” “Şuna bak! Kanun biziz anladın mı? Hem devletin kanunlarını hiçe sayarlar, hem de utanmadan kanunun sözünü ederler”. “Ulan sen bizim orayı bilir misin? Hapse düşürmemiz için mahalle bakkalının iki sözü kâfidir. Birinin az nasırına bas, biraz da göze bat yeter”.

Hukuk devleti hukuk normlarının belli ve öngörülebilir olmasını, bireylerin devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyen unsurlardan kaçınmasını gerektirir.¹⁶⁸ Yukarıda alıntılanan ifadelerde ise hukuki güvenlilik ilkesine riayet edilmediği için adil yargılanma hakkından zaten söz edilemeyeceği açıktır.

¹⁶⁶ SOYSAL, s. 214.

¹⁶⁷ Elifcan ÇALICI / F. Duygu ÖNERCİ, *“İşkence”*, Kriminoloji Yazıları içinde, (Yay. Hz. Tükan YALÇIN SANCAR), Savaş Yayınevi, Ankara 2015, s. 457.

¹⁶⁸ Mehmet ALTUNDİŞ, *“Hukuki Güvenlik İlkesi”*, Yasama Dergisi, S.10, 2008, s. 61.

Yazar, devlet akli doktrinini, özellikle Schmitt'in dost/düşman ayrımı metaforundaki gibi yine ifadelerle ortaya koymaktadır.¹⁶⁹ *"Sizin gibi sapıkları temizleyeceğiz. Bu vatan senin gibilere kalmayacak. Biz varız çünkü Allah var, Türklük var çok şükür. Topunuzu tahtakurusu gibi ezeceğiz" "Her türlü yasanın, her türlü denetimin dışında bir yerdesin şu anda. Allah düşürmesin bir kere; ama düşürdü mü, Allah bile karışamaz. Biz karışırız. Biz herkese dilediğimizi yaparız. Burada Allah biziz". "Durun daha. Kılınıza bile dokunmadık. Nasıl olsa hak hukuk, gak guk diye kıvranmaya başlayacaksınız. Ama kızım şunu kalın kafana yerleştir. Burada öyle kanunmuş, Anayasaymış, cartmış, curtmuş geçmez". "Sus ulan. Sıkıyönetim Anayasalıdır diyor bütün gün radyo, duymuyor musun? Sıkıyönetim anayasanın kendisi, tek anayasa anladın mı? Biz sıkıyönetim görevi yapıyoruz, anayasa görevi, geceyi gündüze katarak hem de.."*¹⁷⁰

Yukarıdaki ifadelerde adil yargılanma hakkına uyulması bir yana, kanuna dahi uygun karar verilmemiştir. "Hak, hukuk diye kıvranmaya başlayacaksınız ama burada Anayasa cart, curt geçmez..." denmesi insan onurunun ve temel insan haklarının çiğnendiğini göstermektedir.

"Zekai Bey avuçlarını açıp kapatarak kan dolaşımına hız vermeye çalışıyor. Kumar oynadığı geceler dışında sabahlamayı sevmez. Hele bu geceki gibi boşa sabahlamayı. Kızgın her şeye. Hem baskın yaptırıp hem de sanıkları salıverdiren Sıkıyönetime, kof çıkacağı belli olan baskını ciddiye alıp buraya geldiği için kendine,

¹⁶⁹ MIZRAK / TEMİZ, s. 91.

¹⁷⁰ SOYSAL, s. 86.

özellikle Abdullah'a kızıyor. O kafasız, yeteneksiz herif bir-iki delil yakalamayı becereydi tutuklardık onları."¹⁷¹

"Madem kadını yeniden kıstırmak istiyorsun, yanaştır yanına bir ajan, konuştur kariyı, güvenini kazan sonra hazırla tertibini. Delili, tutuklanma maddesi bile önceden hazır olmalı bu tertibin. Böyle yangından mal kaçırır gibi acele iş mi olur? Emniyetçilik sabır ister, kurnazlık, kalleşlik, oyunculuk ister, hesap ister."¹⁷²

Ceza hukukunda esas olan sistem delillerden suçluya ulaşmaktır. Oysa söz konusu bölümde zaten kafasında suçlu ilan ettikleri kişileri yarattıkları delille suçlama söz konusudur.

"Düşündükçe bozuluyor Zekai Bey. Delil yoksa bırakınmış. Böyle baskının delili mi olur? Kim bilir neler döndü yine. Delil bulunmaz yaratılır. İsteseler yine bulurlardı ya delil. Casus metotları ne güne duruyor? İşkenceye casus metotları, der Zekai Bey. Casus metodu güvenilir metottur. Arada casus yakalarsın, casusa casusluğunu itiraf ettirirsin. İtiraf! Bizim memlekette her suça bir suçlu bulunur. İtiraf sayesinde. Asayiş de bu değil mi?"¹⁷³

Burada da yine işkencenin delil olarak kullanılması hususu ele alınmıştır. Uluslararası Af Örgütü her üç ülkeden ikisinin istikrarlı bir şekilde İşkenceye karşı Konvansiyon ve anlaşmaların ruhuna uygun davranmadığını bildirmektedir.

"Muzaffer Bey gözlerini dikeyyor Ali'ye. Karşısındakinin giysilerini, etini, derisini, kemiklerini, iç organlarını, her şeyini didik didik etmesini bilen bir bakışla. O en sevdiği düzen koruyucu kimliğiyle. Karşısındaki başı belaya girmiş bir işçi

¹⁷¹ SOYSAL, s. 192.

¹⁷² SOYSAL, s. 192.

¹⁷³ SOYSAL, s. 193.

*değil, düzen bozucu bir kışkırtıcı şimdi. Ali sıkılıyor. Gece boyunca dozu artan haksızlıklar ezikliğini aldı götürdü. Muzaffer Bey'in bakışları korkutamıyor artık onu. Sıkıyor, rahatsız ediyor sadece. Bu durum uzarsa öfkesini tutamayacak korkuyor bundan (...) Ali'nin başı dönüyor. Neredeyse yıkılacak. Ayakta durabiliyorsa bu Muzaffer Bey'in haksızlığına duyduğu öfkenin verdiği güçten. Şimdi yere düşse Muzaffer Bey hepten suçlu sayacak Ali'yi. Dayak yemiş olmasını suç delili saydığına göre."*¹⁷⁴

¹⁷⁴ SOYSAL, s. 218.

c. Kuş Diline Öyküden (2004)¹⁷⁵

“Haberin var mı taş duvar?
Demir kapı, kör pencere,
Yastığım, ranzam, zincirim,
Uğruna ölümlere gidip geldiğim,
Zulamdaki mahzun resim,
Haberin var mı?”

Ahmed ARİF

“Elektrik ağzımı, gözlerimi yakarken, dişlerimi dökerken kolay. En zoru o yumuşak sesli olanınız, insan gibi konuşanı. En kötüsü o sesle aranda duyulan yakınlık... Sana iyi davranacağını düşünmek; için için beklemek bunu. Seninle ilişki kurmasına izin vermek... İçinde bir parça olsun insanlık kaldığına inanmak, bundan medet ummak... Belki acır sana, belki daha az yakar canını... Birbirimizden nefret ederken kolay. Oğlum, biliyorsun ben hümanist adamım; işkenceye karşıyım ama benim de uymak zorunda olduğum kurallar var. Bak sabah olmadan işkence yapmayacaklar sana. Sana işkence yapmasınlar diye sıcak yatağımdan çıkıp da geldim. Karımın kohnundan çıktım. İstesen sen de şimdi evde yatıyor olurdun... Karının yanında olurdun. Konuş oğlum; bak senin yüzünden ben işkenceci oluyorum. Kötü adam oluyorum; konuş!”¹⁷⁶

Susma hakkı, insan onurunun korunması ilkesi ve işkence ve gayr-i insani muamele yasaklarıyla çok yakından bağlantılıdır. Çünkü tarih bize göstermiştir ki, sorulara cevap vermeyen sanıklardan “ikrar” elde etmek için kullanılan en etkili

¹⁷⁵ Ayşegül DEVECİOĞLU, Kuş Diline Öyküden, Metis Yayınları, İstanbul 2004.

¹⁷⁶ DEVECİOĞLU, s. 35.

yöntem “işkence” olmuştur.¹⁷⁷ Söz konusu durumda da işkence yaparak susma hakkının ihlâli söz konusu olmaktadır.

“Çocuklarla afişe çıkıyoruz. Üç dört sokak ötede faşistlerin yurdu... Biz uzaktayız, gözcülük yapıyoruz. Bir baktık bizimkilerin yanında polisler. Ne oluyor diye yanlarına koştuk. Meğer afişleri trafik işaretlerinin üstüne yapıştırıyorlarmış ki, arabalar görsün... Polis de uyarılmış, “Oğlum trafik işaretlerini kapatmayın, arabalar kaza yapar.” diye. Bizim Kürt Musa dikleniyor. Hepimizi alıp götürüyorlar şubeye. “Ne iş yaparsınız?” diye soruyorlar, “Öğrenciyiz.” diyoruz. Musa’nın üzerinde kırmızı pantolon, mor gömlek... Komiser diyor ki: “Ulan senin neren öğrenci eşşoğolueşek!” Buna sopayı basıyorlar. Biz de patlatıyoruz sloganı. Tekme tokat saldırıyorlar. Kan revan içindeyiz. Sabah salıveriyorlar. Fırından sıcak tahinli çörek, kantinde çay... Musa, “Bir şey söylemeyelim arkadaşlara,” diyor, “sonra bizimle dalga geçerler...”¹⁷⁸

Soruşturmaya hazırlığın başladığı ilk mekân olarak polis karakolunda tekme tokat saldırıya uğramak işkence değilse bile kötü muamele kapsamında değerlendirilir ve asgari şüpheli/sanık haklarını ihlâl etme noktasında adil yargılamanın ihlâl edildiği sonucuna ulaşılır.

“Hapishanede işkence bitmemişti. Koğuş sık sık askerlerce basılıyor, herkes sıra dayağından geçiriliyor, eşyaları, iç çamaşırları, yiyecekler, silah ya da başka bir şey arama bahanesiyle koğuşun ortasına atılıp çiğneniyordu. Gülay’a iyice anlaşılmaz gelen ölçüsüz bir zalimlikle, buldukları reçelleri de hepsinin üstüne dökerlerdi. Adamlar gittikten sonra, koğuşun ortasına atılıp parçalanan elbiseler,

¹⁷⁷ Serhat Sinan KOCAOĞLU, "Susma Hakkı", ABD, 2011/1, s. 42.

¹⁷⁸ DEVECİOĞLU, s. 39.

ezilen eşyalardan oluşan yığında herkes kendisine ait olan eşyaları bulup ayırmaya çalışırdı. Öyle vahşice ezip parçalarlardı ki, işe yarar bir şey bulmak olanaksızdı çoğu zaman. Bazı kızların çaresizlikten, öfkeden ağladıkları duyulurdu. Ama içlerinden birisi hemen türküye başlardı. Biraz toparlanınca tiyatro oynarlar, şarkı söylerler, dans ederler, fıkra anlatırlar, daha birkaç saat önce yaşanan o korkunç şeyleri unutmaya çalışırlardı. Dayaktan sonra, elleri şişmesin diye bir kalem alıp saatlerce ellerinde yuvarlarlardı kızlar; bunu Gülay da öğrenmişti. Sonra hiç sönmeyen sarı ışığın altında yatarlardı. Gece, bazen ertesi gün boyunca parçalanmış çamaşırlardan, boca edilen süt ve reçelden, yırtılmış kitaplardan, kimisi gizlice içeri sokulmuş en kıymetli eşyalardan oluşan yığın orada dururdu. Birisinin yüreği çöpe atmaya elverene kadar çirkin, perişan, anlaşılmaz bir şey, vahşetin türettiği akıl almaz bir yaratık gibi koğuşun tam ortasında beklerdi.”¹⁷⁹

Her ne kadar yasal olarak yasaklanmış olmasına rağmen Türkiye’de işkence, özellikle askeri darbe ve olağanüstü hal uygulamaları dönemlerinde bilgi almak, cezalandırmak ve yıldırma amacıyla yoğun bir şekilde uygulanmıştır.¹⁸⁰

“Böyle bir yerde kaç gün geçirilebilir... Kaç gün sonra, insan tüm dirençlerinden çözülür... Kaç gün sonra arkadaşlarını ele verirsin... Kaç gün sonra... Evlerinde kaldığın insanları kaç gün sonra... Çözölmek nerede başlar... Nerede biter... Eğer bir şeyler koparacaklarını anlarılarsa, daha çok işkence yaparlar; belki de dayanamam Hüseyin’in durumuna düşerim... Tuvalette karşılaştığımızda kan işiyordu. “Olmuyor hocam,” dedi. “Yapamıyorum! Senin gibi

¹⁷⁹ DEVECİOĞLU, s. 45.

¹⁸⁰ Türkiye’de İşkence, Kötü Muamele ve Diğer Zalimane, Gayrı İnsani veya Küçültücü Muamele veya Ceza Sorunu ve Çözüm Önerileri Türkiye’de İşkencenin Stratejik Haritalanması Projesi Helsinki Yurttaşlar Derneği İnsan Hakları Gündemi Derneği Raporu, s. 12.

olamıyorum! Yanlış giden bir şeyler var! Yüzüme bakamıyordu. “Sus!” dedim. Hüseyin can kardeşim, eski arkadaşım, sus! Birlikte devrimci olduk yüzümüz ak çikalım şuradan!”¹⁸¹

“Gülay, gözaltında çok eziyet görmüştü. “Gül kızım, güzeller güzelim benim,” diye ağıt yaktı günlerce Vildan Hanım; yakınlarına “Kız gitti kadın çıktı emniyetten! Kirletmişler kızımı!” diye yakındı. Babası hiç konuşmadı eve geldiğinde Gülay’la. Devrimci olmayı doğal karşılıyordu. Kendisi de solcu, devrimci değil miydi? Ama Gülay çok başka işlere karışmıştı. Ailesini perişan etmişti. Kadir Bey üzüntüden hastalanmıştı bu olaydan sonra, yataktan çıktığı nadirdi. (...) Hapishanede hemen bütün kızlar işkenceden geçirilmiş, tecavüze sarkıntılığa uğramış, çırılçıplak soyulmuş, ağır hakaretler görmüşlerdi. Aynı şeyleri yaşamış olmalarına rağmen başlarına geleni birbirlerine anlatmaları aylarını almıştı. Uzun suskunluklardan, sessiz iç çekmelerden sonra katılmış yürekler, yılanmış buzullar gibi eziyetle, zahmetle çözülmüş bulanık bir suya dönüşmüştü.(...) Paylaşılamayacak kadar derindi yaralar, hiçbir söze sığmıyordu, bir türlü anlatılamıyordu. Yaşananlar, bilinen bütün kelimelerden kaçıp kimsenin bulamayacağı kuytulara sığınıyordu.”¹⁸²

Gözaltına alınan kadınların cinsel tacize uğraması pek çok ülkede halen varlığını sürdüren bir şiddet türüdür. Mağdur üzerinde hem fiziksel, hem de ruhsal izler bırakan bu olgu bazı ülkelerde yetkililerce yaygın olarak kullanılmaktadır.

¹⁸¹DEVECİOĞLU, s. 98.

¹⁸²DEVECİOĞLU, s.44, 45.

Sorgulama sırasında ırza geçme sanığa fiziksel ve ruhsal acı çektirmeye yönelik bir eylemdir.¹⁸³

Tecavüzün bir milleti, kadınları aracılığıyla aşağılamak, özsaygısını tahrip etmek için kullanılmasının en önemli nedeni; milliyetçi ideolojinin kadınlara yüklediği milletin değerleri, onur ve kimliğinin sembolik taşıyıcıları olmaları misyonudur.¹⁸⁴

¹⁸³ Ümit Cihan **ATMAN**, "*Kadına Yönelik Şiddet, Cinsel Taciz/ırza Geçme*", Sted C.12, S.9, 2003, s. 334.

¹⁸⁴ Meryem **ERDAL**, *Gözaltında Tecavüz*, Çivi yazıları Yay., İstanbul 1997, s. 49.

ç. Sol'uksuz (2009)¹⁸⁵

*“Hani benim sevincim nerede;
Bilyelerim, topacım,
Kiraz ağacında yırtılan gömleğim?
Çaldılar çocukluğumu habersiz..*

*Penceresiz kaldım anne,
Uçurtmam tel örgülere takıldı..
Hani benim gençliğim nerede?*

(...)

*Daha kapılmamışken rüzgâra,
Tatmamışken rakıyı,
Şiire yeni-yeni başlamışken,
Koştum, dağlara koştum;
Daha öpmemişken hiçbir kızı..*

*Yağmurları biriktir anne,
Çağ yangınında tutuştum..
Hani benim bilincim nerede?”*

Yusuf HAYALOĞLU

Sol'uksuz kitabı 1 Mayıs 1977 ve 12 Eylül 1980 arası dönemi anlatmaktadır. Kitap, devletten çok solun sola yaptıklarını bize gösteriyor.¹⁸⁶

Aşağıda alıntıladığım satırlar 12 Eylül'ün insanlar üzerindeki yıkıcı etkisinden ufak bir kesit sunmaktadır. Kitabı okuduğumuzda doğrudan adil yargılanmanın ihlâlini açıkça göz önüne seren bir sahne göremeyiz. Ancak alt planda sürekli verilerek hepimizi rahatsız eden durum aslında tüm darbe romanları gibi adil yargılanmanın nasıl ihlâl edildiğini ortaya koymaktadır. 12 Eylül sonrası insanların yaşadıkları travmanın ve hayata tutunamamalarının da temel sebebi aslında budur.

¹⁸⁵ Selami GÜREL, Sol'uksuz, Belge Yayınları, İstanbul 2009.

¹⁸⁶ Gülseren DAŞ, "Sol'uksuz Kaldık", Ülkede Özgür Gündem, 2004.

Gözaltında ve tutukluluk süresince en ağır işkenceleri yaşayan ve “*adil yargılanma hakkı*” her açıdan ihlâl edilen bu insanlar, suçsuz bulunup tahliye edildiklerinde de ayrıca toplum tarafından cezalandırıldılar. Bu insanların insan onurunun lekelenmemesi hakları da açık bir şekilde ihlâl edilmişti.

Bir kimse niçin suç işler yerine, toplumsal gücün resmi veya resmi olmayan yollardan ne zaman ve hangi tepkilerde bulunacağı sorunu bazen daha büyük önem kazanır.¹⁸⁷ İşte bu duruma damgalama denmektedir ve adil yargılanma hakkıyla arasında doğrudan olmasa bile dolaylı bir bağlantı söz konusudur. Toplumsal damgalama, toplumun, suça ve sapıcı davranışa tepkisini esas alır. Bu bakımdan toplum tepkisinin suçlu davranışa etkisini dikkate alan ilk teori olduğu söylenebilir. Damgalama teorisi özellikle birey ve bireyi sapkın olarak damgalayan grup arasındaki etkileşime yoğunlaşır.¹⁸⁸

“Ne yaptı bu insanlar daha sonra, diye tekrarladı Metin. On binlercesi bizim gibi yurtdışına kaçtı. Yüz binlercesi gerek cezaevlerinde, gerek dışarıda bedenlen ve ruhen sakatlandılar. Yüz binlercesi yaşama tekrar tutunamadığı için intihar etti. Ağır işkencelere dayanamayıp konuşanlar, bedenlen ve ruhen sakatlanma pahasına konuşmayıp direnenler, dışarı çıktıklarında bekledikleri ilgiyi göremedikleri için yeni krizlerin içine yuvarlandılar. Biraz daha şanslı ya da güçlü olanlar başka alanlara yöneldiler. Kimileri yazar, kimileri sanatçı, kimileri tüccar oldu. Çok az bir kısmı da politika yapmaya devam etti. Sıradan insanlar gibi yaşamaya çalışanlar, evlenip çocukluk çocuğa karışanlar, yeni yaşamlarına uyum sağlayamadılar. Ne iyi bir anne-baba, ne iyi bir sevgili ne de iyi bir devrimci olarak kalabildiler. Sürekli bastırmak

¹⁸⁷ Hasan **DURSUN**, “*Damgalama Teorisi ve Suç*”, TBBD, 1997/3-4, s.309.

¹⁸⁸ Volkan **MAVİŞ**, “*Damgalama ve Suç*”, Kriminoloji Yazıları içinde (Yay. Hz. Türkan **YALÇIN SANCAR**), Savaş Yayınevi, Ankara 2015, s. 77.

zorunda kaldıkları acıları, yaşamı değiştirebilmek için içlerinde biriken enerjilerini hiçbir yere kanalizе edememiş olmaları, onların huzursuzluklarının sürekli büyümesine sebep oldu. Süreç içinde sıradanlığı kabullenebilenler yeniden hayata tutundu, ama bunu çok az kişi başarabildi. Ve doğal olarak bu süreç içinde sadece kendileri acı çekmedi, en yakınındakilere de acı çektirdiler.”¹⁸⁹

Adil yargılanma hakkının ihlâlini dolaylı bir biçimde anlattığı ve dönemin özelliklerini ve insanların yaşadıkları travmayı açıkça ve son derece gerçekçi bir biçimde ortaya koyduğu için bu eser, incelenen konu bağlamında özel bir öneme sahiptir.

12 Eylül Darbesi; 27 Mayıs 1960 Darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırasının ardından Türkiye Cumhuriyeti tarihinde askeriye nin yönetime üçüncü açık müdahalesidir. TBMM'nin 1990 yılı açılış konuşmasında Adalet Bakanlığının sunduğu raporun resmi verilerine göre:

Gözaltına alınanların sayısı 650.000, açılan dava sayısı 210.000'dir. Sıkıyönetim mahkemelerinde yargılananların sayısı 230.000 kişi, 141-142-163. maddelerden yargılanan kişilerin sayısı 71.500 kişidir.

1980 darbesinden 1988 yılına kadar sivil mahkemelerde 9 bin 508 dava açıldı. Bu davalarda 98.404 kişi örgüt üyeliği suçlamasıyla yargılandı. Bu kişilerden 21.764'ü hüküm giydi. Türkiye dışında bulunan 29.000 kişiye 'yurda dön' çağrısı yapıldı. 14.000 kişi vatandaşlıktan çıkarıldı. 388.000 kişiye pasaport verilmedi. Faaliyetlerine son verilen dernek sayısı 23.700'dür. 1980 darbesinden 1990 yılına kadar 644 cezaevindeki hükümlü-tutuklu sayısı 52.000'dir.

¹⁸⁹ GÜREL, s. 293.

12 Eylül darbesi sonrası yaşanan kaos ortamında eceliyle öldüğü bildirilen 229 kişiden 144 kişinin ölümü 'kuşkulu' olarak kayda geçti. Yaşananlar karşısında açlık grevine başlayarak hayatını kaybedenlerin sayısı 14, kaçarken vurularak öldürülenlerin sayısı 16'dır. Çatışma sırasında ölenlerin sayısı 74'tür. Bu süreçte 73 kişiye doğal ölüm raporu verildi, 43 kişinin ölüm sebebi 'intihar' olarak kayıtlara geçti. Ölüm sebebi 'belirsiz' olarak kayda geçen 2 kişi bulunmaktadır. İşkenceye maruz bırakılarak öldürülenlerin sayısı 171 olarak ifade edilmiştir.

12 Eylül darbesinin ardından 1982 – 1988 yılları arasında 9 bin 962 işkence soruşturması veya davası açıldı. Bu davalarda işkence yaptıkları suçlamasıyla 544 güvenlik görevlisi yargılandı.

1980 darbesi, 7 bin kişi hakkında idam cezası istemini de beraberinde getirdi. 517 kişi hakkında ölüm cezası verildi; Askeri Yargıtay, 124 kişinin idam cezasını onadı. 259 idam hükümlüsünün dosyası Meclis'e gönderilirken 50 kişinin idam cezası infaz edildi. İdam cezası infaz edilen sol görüşlü mahkûm sayısı 18; sağ görüşlü mahkûm sayısı 8; yabancı uyruklu (Ermeni) mahkûm sayısı 1'dir.

d. 47'liler (1974)¹⁹⁰

*“Bileklerimizi morartmış yeni Alman kelepçeleri,
Otobüsün kaloriferleri bozuldu Kaman'dan sonra
Sekiz saat oluyor karbonatlı bir çay bile içemedik,
Başımızda perensip sahibi bir başçavuş.
Niğde üzerinden Adana Cezaevine gidiyoruz...”*

*Bi sen eksiktin ayışığı
Gümüş bir tüy dikmek için manzaraya!”*

Can YÜCEL

47'liler başlı başına "68 Kuşağı"nın öyküsünü yansıtır. Füruzan, romanın ana karakteri Emine'nin gerçekliğinde simgeleştirerek anlatır bunu da. Bir kuşağın sürüklenişini değişken zaman/mekân geçişleri/hatırlayışlarla iç içe verir. Siyasal göndermelerin yoğunluğu, yaşam ve düşünüş tarzlarının "sahih" görünümü dönem tanıklığının izleri olarak kalır romanda.¹⁹¹

Romanda bir taraftan Emine'nin ve Emine gibi politik bir duruşa sahip arkadaşlarının içinde bulunduğu hareket; yargılanmaları, tutuklanmaları, uğradıkları işkenceler ve Türkiye'nin bir dönemi anlatılmaktadır. Diğer taraftan Emine'nin ablası Seçil gibi apolitik karakterler de ülkenin gittikçe burjuvallaşan çizgisini ifade etmektedir.

"Elektriğe gideceğim, beni buradan götürün," diye bağırmaya başlamıştı.

-Yaz, diyordu adam. Kız değil, muayenede kız çıkmamıştır. Örf ve törelerimize bile saygıyı bilmeyen bunlar üstelik...

-Kız değilim insanım elbet. Bana dokunmayın. Dokunmayın diyorum.

¹⁹⁰ Füruzan, 47'liler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

¹⁹¹ ANDAÇ, s. 5.

Adamın dudağının üstünde İkinci Dünya Savaşından kalma bir bıyık vardı. Küçük parmağında sarı mühür kalpli altın yüzük. Kolunu çekip tartaklıyordu.

-Çocuk bile düşürmüştür bu şıllık, rahmi gevşek.

Eteklerini çarçabuk indiriyor. Odada içinde devetabanı olan saksının ardında asılı büyük bir Türkiye haritası, fiziki.

-Yalan. Alçaklar, satılmışlar. Ellerinizi değdirmeyin.

-Alın bu orospuyu buradan, belli bizi beğenmedi.

Günlerdir, belki de aylardır hiçbirinin önünde ağlamadan durmuştu. Evet bağırmıştı. Hem de tanınmaz, inanılmaz seslerle bağırmıştı. Gırtlığından parçalar ayrışıyordu her çığlığında.”¹⁹²

“...sanki yaşamın dışına itilmiş, hücreesindeki en uçucu anlarını yeniden tartıyormuşçasına yabancıydı olanlara. İçindeki çevreye, yargılama ortamının düzenli eşyalarına, insanlarına, simgelerine sıkınlıkla bakıyordu. Ağırdan alınan, önemsetilmeye uğraşılan konuşmalardaki suçlayıcı, aşağısayan sözcükleri ona yönelik değilmişçe dinliyordu. ... Soğukça olan yargılama salonunun pencerelerine kırılan solgun mevsim ışıklarını elleme duygusuyla doluyordu. Yan sıralarda birkaç gazetenin haber muhabiri tekdüze giden duruşmanın gevşekliğinden anca savcı ayağa kalkınca sıyrılıyorlardı. Adamın akılcı hiçbir yere temellemediği köpürtülmüş kara çalmalarla “toplum adına ve yararına” deyip giriştiği sözlerle ilgileniyorlardı. Yargılama salonundakilerden çoğunda bir davranış ayrımı olmuyordu. Yasadışı canavarlıklara tanıklık etmeye artık şaşmıyormuşça dinlemelerini sürdürüyorlardı.”¹⁹³

¹⁹²Füruzan, s. 15, 16.

¹⁹³Füruzan, s. 439.

*"Tüzeyi görünüşte uygulamış olmanın yettiği düzenlerdeki bayağılığı bu gece daha iyi anlıyordu... Yargılamanın kolaylığa dönük tembelliğini görmemeye alıştırılmış toplumun her katını soğukkanlılıkla yeniden düşünüyordu (...). Tutukluluğum bitti. Öğrenmişsindir. Neden bitti? diye sormazsın biliyorum. Temelsiz çürük suçlamaların başboş salıverilmelerine de alışacağız belli ki."*¹⁹⁴

John Bell, hukuk kültürünü, "hukuksal kurumların işleyişiyle ve hukuki metinlerin yorumuyla bütünleşmiş değerlerin, pratiklerin ve kavramların özgül bir tarzı veya bütünlüğü" olarak tanımlar. Bir toplumun hukuku, ait oldukları toplumun kültürünün birer görünümüdürler.¹⁹⁵

Buradaki ifadelerden Emine'nin adil yargılanma hakkına inanmadığı ya da zaten adil yargılanma gerçekleşmediği sonucuna ulaşılır. Çünkü 12 Mart dönemi mahkemeleri bağımsız ve tarafsız olmadığı gibi, adil yargılama da yapılmamaktadır. Mahkemede yaşanan "yasadışı canavarlık" hukukun siyasete nasıl alet olup, "sözde toplum adına ve yararına" nasıl adaletsiz kararlara imza atabildiğinin de bir göstergesidir. Mahkemede bulunan herkesin ve hatta sanığın bile hem olanlara hem kendine yabancılaşması adalet değil sadece prosedür dağıtan bir yargının temel göstergesidir. Yukarıdaki açıklamalardan ışıkla Türkiye'deki hukuk kültürü yargıya güvenmeme şeklinde gelişmiştir. Bunun sebeplerinden biri de, adil yargılanma hakkının ihlâlidir.

¹⁹⁴Füruzan, s. 500-501.

¹⁹⁵ Mehmet YÜKSEL, "Hukuk Kültürü Kavramına Sosyolojik Bir Bakış", İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi – S.35 /Güz 2012 Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi, E-ISSN: 2147-4524, s. 9.

e. Yaralısn (1974)¹⁹⁶

“Bugün pazar.
Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.
Ve ben ömrümde ilk defa gökyüzünün
bu kadar benden uzak
bu kadar mavi
bu kadar geniş olduğuna şaşarak
kııldamadan durdum.
Sonra saygıyla toprağa oturdum,
dayadım sırtımı duvara.
Bu anda ne düşmek dalgalara,
bu anda ne kavgaya, ne hürriyet, ne karım.
Toprak, güneş ve ben...
Bahtıyarım...”

Nazım HİKMET

Roman, bir siyasi suçlu olan Nuri'nin cezaevine getirilmesiyle başlar. Nuri'nin suçu sakıncalı bazı kitapları okumuş olmaktır. Kahramanımız bulunduğu koğuştaki tek siyasi suçludur. Kahramanımız haricinde koğuştaki kalan hemen hepsi birer Nuri olan diğer suçlular kişiliksizleştirilmiştir. Sarışın Nuri, Efendi Nuri, Gılay Nuri... Zaten Nurilerin hepsi “adi” suçludur. Yaralısn'da başkarakter nasıl bir işkence sürecinden geçtiğini detaylıca anlatır.¹⁹⁷

Erdal Öz'ün bu romanı ayrıca, dönemin siyasetine veya siyasi olaylarına herhangi bir isim veya zaman dilimi kullanmadan somut anlamda doğrudan vurgu yapmaması yönüyle de evrensel bir özellik taşımaktadır.¹⁹⁸ Herhangi bir totaliter ülkede yaşanan işkence de bu romanın genel havası içinde hissedilebilir.

¹⁹⁶ Erdal ÖZ, Yaralısn, Can Yayınları, Türk Yazarları Dizisi, İstanbul 2011.

¹⁹⁷ Uğur ÇALIŞKAN / Çimen Günay ERKOL, "Bellekten Beklentiler: Eleştirinin Darbe Romanlarına Tanıklığı", Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi ISSN 2148-3442 2016/5: s. 24.

¹⁹⁸ Ahmet ALVER, "1970'li Yıllar Türkiye Siyasi Tarihinin Kültürel Belleği 12 Mart Romanı "Yaralısn"da Devlet Gündümlü İşkence Ve Mahkûmiyet Sorunsalı", Turkish Studies

“Buranın neresi olduğunu biliyor musun?”

‘Hayır.’

Sesin bu kadar ezik olmamalı.

‘Dinle öyleyse. Burada öyle yasalar falan işlemez. Ne Anayasa, ne babayasa yok burada, tamam mı?’

‘Tamam’ der gibi başını sallaman gereksiz.

‘Her türlü yasanın, her türlü denetimin dışında bir yerdesin şu anda. Allah düşürmesin bir kere; ama düşürdü mü, Allah da karışamaz; biz karışırız. Anlıyor musun ne demek istediğimi?’¹⁹⁹

Yasaların bile işlemediği ama adaletin bir önceki basamağı olan karakollar ve polislerin denetim dışı hareket ettiği yerde adil yargılanma hakkından bahsetmek olanaksızdır. Öncelikle masumiyet karinesi hiçe sayılan şüpheli, hukuk devletinin kuralları içinde yargılanmamış ve insan haklarının en ağır ihlallerinden olan işkenceyle karşı karşıya kalmıştır.

“... Anlayacağın, kafamızı bozarsan, yapmayacağımız şey yoktur sana. İstesek tozunu bile yok ederiz. Hem de bu odada, burada, şimdi. Kimsenin ruhu bile duymaz. Çıkarırız en üst kata, açarız camı, bırakıveririz, hoop güm. Gidersin. Yedinci kattan aşağı uçmak, ha, ne dersin? Aklından çıkarma bunu. ‘Kendini pencereden attı’ deriz ailene de. Anladın mı?’²⁰⁰

İşkence, bazen öyle boyutlara varır ki; işkence gören kişi hayatını kaybedebilir. AİHM ve insan haklarına ilişkin diğer bütün uluslararası sözleşmeler

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Vol. 8/4 Spring 2013, s. 82.

¹⁹⁹ ÖZ, s. 91.

²⁰⁰ ÖZ, s. 91.

incelendiğinde, en önemli hakkın yaşama hakkı olduğu görülecektir. İşkence sonucu yaşama hakkının ihlâli olan bir durumda adil yargılanma hakkı bir tarafa hukuk devletinin ve hatta hukukun bile olmadığı tartışmasızdır.

3. Diğer Eserler

a. Reis Bey (1964)²⁰¹

“Yasayı öldürdüm; yasa beni, bir cesedin canlı birini korkuttuğu gibi korkutuyor.”

Nietzsche

Reis Bey görev aşığı ve verdiği kararların doğruluğundan şüphesi olmayan bir hâkimdir. Reis Bey işini titizlikle yapan fakat biraz da acımasız biridir. Bir gün şehri sarsan bir cinayet vakası önüne gelir. Fakat bu sefer yanlış bir karar vermiştir. Mahkûmun açıklamalarına inanmaz.

*“Etmeyin Reis Bey! Siz ağlayamazsınız! Ağlayabilseydiniz, anlayabilirdiniz. Siz merhametten, acıma duygusundan, yalnız kötülük doğacağına inanmışsınız. Yerine göre haklısınız.. Fakat ondan ne büyük iyilik doğacağını unuttuğunuz için en büyük hakkı kaybediyorsunuz. Rahmet kaldırılmış sizin kalbinizden... Reis Bey! Mühürlü kalbinizin açılmasını dilerim, Allah sizi de arındırsın...”*²⁰²

İdam edileceği gün mahkûm tekrar suçsuz olduğunu anlatmak ister fakat Reis Bey kararından caymaz. Mahkûm idam edildikten sonra Reis Bey ve tüm şehir halkı suçlunun başkası olduğunu öğrenirler.

Söz konusu eserde Reis Bey'in yanlış karar verip vicdan azabına sürüklenmesinin temel nedeni adil yargılamanın temel ilkelerine riayet etmemesidir. Delilleri tam olarak toplamadan ve önyargılarıyla karar veren hâkim neticede yanlış bir karar vererek bir gencin ölümüne sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla Necip Fazıl'ın bu yapıtında yargıç tarafsızlığı, hakkaniyete uygun yargılama ve masumiyet karinesinin alenen ihlâl edildiği görülmektedir.

²⁰¹ Necip Fazıl **KISAKÜREK**, Reis Bey, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1964.

²⁰² KISAKÜREK, s. 50.

Söz konusu eserde çelişmeli yargılama ilkesine riayet edilmemiş ve hatta yeterli delil toplanamamasına rağmen hâkim kararını vermiştir. Çünkü Reis Bey'in gözünde idama mahkûm edilen delikanlı tam da cinayeti işleyebilecek nitelikte bir kişidir. Bu durum yargının tarafsızlığı ilkesini de temelden zedeler. Her ne kadar eserde hâkimin başka bir tarafı tutarak böyle bir karar vermesi söz konusu değilse de, önyargılarıyla hareket edip bir karara varması da yargının tarafsızlığı ilkesine aykırı bulunmaktadır.

Kitapta ayrıca Reis Bey tarafsız da değildir. Hâkimin tarafsız olmasını engelleyen şey doğru karar vereceği ve bu konuda yanılmaz olduğu noktasında kendisine duyduğu aşırı özgüvendir. Bu durum da tarafsızlığı önler. Bu noktada tarafsız olmayan hâkim, bencilce hareket eden ve kendi istekleri ve inançları doğrultusunda kararını veren hâkim olarak resmedilir. Foucault, eleştirel bir şekilde, tarafsız bir hâkimi, bir masa başında iki taraftan da uzak bir şekilde oturan üçüncü bir kişi olarak belirtmekte ve bu anlamda durumunun, her iki taraf bakımından nötr olduğunu ve iki tarafla ilgili araştırmasından sonra, hâkimin karara varan durumunda olduğunu ileri sürmektedir.²⁰³

²⁰³ Gülriz **UYGUR**, Hukukta Adaletsizliği Görmek, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 183.

b. Asılacak Kadın (1979)²⁰⁴

*“Her gerçeğin iki yüzü vardır; bir görünen
bir de görünmeyen. Olaylara yalnız görünen
yüzüne bakıp bir yargıya varmanın kolaycılığına
kaçanların acımasızlıkları, bir insanın yaşamını
bile alabilir elinden.”*

Pınar KÜR

Asılacak Kadın romanı, gerçek bir hikâyeden yola çıkarak yazılmıştır. Kitap yalı cinayeti diyerek başlamaktadır. Melek çok küçük denilebilecek bir yaşta, zengin bir eve hizmetçi olarak gitmiştir. Evin sahibi yaşlı Hüsrev Bey gençliğinde âşık olduğu Fransız Bayan Josette’yi unutamamış Melek’te ise adeta onu görmüştür. Melek yaşlı ev sahibi Hüsrev Bey ve onun dışarıdan getirdiği insanların cinsel şiddetine maruz kalmıştır. Öyle ki Hüsrev Bey, psikolojik ve fiziksel şiddetlerine devam edebilmek için Melek ile evlenmiştir bile. Böylece ev- içi alan iyice dokunulmaz olmuş, Melek’in maruz kaldığı şiddet artarak devam etmiştir. Yalçın ise Melek’e âşık olmuş bir delikanlıdır. Melek’in durumuna üzüldüğü için bir gün Hüsrev Bey’i öldürmüştür. Bu noktada Hâkim Faik İrfan Elverir sahneye girmiştir. Kadınlara karşı bakış açısı, Melek’i eşiyle kişileştirmesi, gibi önyargıları taşır. Yalçın, Hüsrev Bey’i öldürdüğünü kabul etmesine rağmen, Hâkim Faik İrfan Elverir kemikleşmiş önyargılarından dolayı gerçeği göremez ve Melek’i ‘Asılacak Kadın’ ilan eder. Çünkü o, suçluyu bir bakışından tanıyabilen mesleki deformasyona uğramış bir hâkimdir.²⁰⁵

²⁰⁴ Pınar KÜR, Asılacak Kadın, Bilgi Yayınları, İstanbul 1979.

²⁰⁵ Naz YILANCIOĞLU, "Asılacak Hukuk", http://www.umut.org.tr/UserFiles/Files/Document/document_e185f91e32f2402bbae4b8a51885cc22.pdf, s. 3.

*"Masum olmadığımı ilk bakışta anladım. Masum olmaz onun gibiler. Bilmez miyim? Aralarında büyüdüm. Ayrıca suçu da işlemiş besbelli. Ne kadar tanık getirirler değişmeyecekti kararım nasıl olsa ya getirdikleri şahitler daha bir açık etti kötülüğünü."*²⁰⁶

*"O pislik timsali kadın asıldığında. Belki o zaman. Asıldığında diyorum. Hâlbuki asılacağı şüpheli. Korkarım asmayacaklar. Oybirliği ile alınmamış bir karar. Temyizden dönmesi çok muhtemel. Muhalefet şerhini koymakta directti Allah'ın cezası kadın. Zaten o Mefareti ceza diye bela diye sardılar başıma. Benim başkanı olduğum heyette kadın hâkim olur mu? Olmaz. Daha doğrusu kadın hâkim olur mu? Olmaz. İçi dışı pislik olmasa bile. Mesela bu Mefaretin içi dışı pis değil. Kabul. Meslektaşımız diye saygı da gösteriyoruz insan içinde. Ama olmaz ki. Kadından hâkim olmaz. Bir kere hepsi de zayıf karakterlidir bu kadın milletinin. Sonra hissi. Hislerine göre karar veren bir hâkim adaletin tecelli etmesine mani olabilir. Mefaretin inadına boyun eğsek adli bir hata yapabilirdik."*²⁰⁷

Hukuk, başta aileyle ilgili olarak toplumsal cinsiyet açısından yapısal adaletsizliğin sebebi ve bu durumun devamını sağladığı için ataerkildir.²⁰⁸ Toplumumuzun temeli olan 'aile'nin sevgili annesi ve 'işleri bakanı' olsa da, dış işlerde doğru dürüst bir 'temsilci' grubunu bile Parlamento'ya sokamamış bir nüfustur kadınlar. Ağır şiddet koşulları altında yaşayıp, hiçbir asayiş istatistiğine bile

²⁰⁶ KÜR, s. 18.

²⁰⁷ KÜR, s. 49.

²⁰⁸ Gülriz UYGUR, "Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir", ABD, 2015/4, s. 130.

doğru dürüst girememiş olma durumları ise giderek onların ‘nüfus’ dahi olamadıklarını çok acı bir biçimde göstermektedir.²⁰⁹

Hukuk uzun süre kadını görmezden gelmiş ya da değersizleştirerek hiçleştirerek görmüştür. Kadın hep bir şeylere, birilerine ait olmuştur. Ya topluma aittir, ya aileye ya da kocaya. Hukuk, erkeklerin erkekler için oluşturduğu bir kurum olmuştur. Genel olarak bilim ve özel olarak da hukuk “erkek egemen” bir yapıya sahiptir.²¹⁰

Söz konusu eserde de tıpkı Reis Bey'deki gibi bir durum dikkat çekmektedir. Önyargılarıyla ve geçmiş yaşantısındaki olgulara dayanarak bir karara varan hâkim profili bu eserde de karşımıza çıkmaktadır. *Cemal Bali AKAL*, *Siyasi İktidarın Cinsiyeti* adlı kitabında bu cinsiyetin erkek olduğunu çok çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur.²¹¹ İktidarı kullanan temel aygıt olan devletin yargı organının da cinsiyetinin erkek olduğu zaten tartışmasızdır. Ancak yargı çoğu zaman bu cinsiyet tahakkümünü hissettirmeden yapar. Söz konusu eserde hâkim açıkça bir kadın düşmanıdır ve bu durum kararlarına da yansımaktadır. Hatta bu düşmanlık öyle bir seviyededir ki, bir kadın hâkime dahi tahammül edememektedir. Böyle bir durumda tarafsız bir yargıdan bahsetmek imkânsız olacaktır. Söz konusu eserde, yargı erkeklik hegemonyasından yana açıkça taraf konumundadır.

²⁰⁹ Serpil ÜŞÜR SANCAR, *"Otoriter Türk Modernleşmesinin Cinsiyet Rejimi"*, Doğu Batı, Kasım 2004, s. 1, 2.

²¹⁰ Türkan YALÇIN SANCAR, *Türk Ceza Hukukunda Kadın*, Seçkin Yayınları, Ankara 2013, s. 21.

²¹¹ Cemal Bali AKAL, *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*, İmge Yayınevi, Ankara 1994.

c. İsa'nın Güncesi (1979)²¹²

*“Ben güzel günlerin şairiyim
Saadetten alıyorum ilhamımı
Kızlara çeyizlerinden bahsediyorum
Mahpuslara affı umumiden...
Çocuklara müjdelere veriyorum
Babası cephede kalan çocuklara...”*

*Fakat güç oluyor bu işler
Güç oluyor yalan söylemek...”*

Melih Cevdet ANDAY

Anday'ın 1974'te yayımlanan İsa'nın Güncesi eseri toplumsal çözülmenin odaklarını, yaşanan sıkı dönemin savruntusundaki insanın sıkışıp kalmışlığı, anlatıcı kahramanın dünyasından yansıyanlarla verilir. Anday, burada, roman kahramanı Rıfat'ın yansıttığı dönem gerçekliğinin başka bir boyutunu ele alır. Anlatıcı, roman kahramanının bakış açısına yansıyan alegori, bir bakıma da, suçu var eden siyasi baskı ortamının sorgulanışını da içerir. Anday, öngörüyle değil de, yaşanan dönemin gerçekliğini okuma biçimiyle bu romanları yazarak dönem tanıklığını düşün dünyasının bir parçası olarak okura sunmuştur.²¹³

Romanımızın başkahramanı aslında adı öyle olmamasına rağmen eşi tarafından İsa olarak çağrılan bir karakterdir. İsa, İthal Ambarları ve Uluslararası Elektronik Birliği Kurumu'nda çalışırken aniden bir terfi alıp başka bir binadaki daha büyük bir odaya yerleştiriliyor. Ancak kendisine yeni göreviyle ilgili hiçbir iş verilmeyince, sıkıntıdan ve meraktan odadaki kasayı açıp içinde unutulmuş dört

²¹² Melih Cevdet **ANDAY**, İsa'nın Güncesi, Everest Yayınları, İstanbul 2013.

²¹³ ANDAÇ, s. 5.

sayfayı buluyor. Bu olaydan sonra, İsa'nın hayatı geri dönülmez şekilde değişmeye başlıyor.

İsa iş yerinde ve dışında sürekli olarak kâğıtlarla ve başka konularla ilgili soruşturmalara maruz kalıyor. Bu sorgular İsa'yı üç koldan kısıtıyor: İşyerindeki üstleri, kasada bulduğu dört kâğıdın beşincisinin nerede olduğunu; dışarıdaki iki sorgu grubundan biri, yemine inanmadığını söylemesinden yola çıkarak neden Tanrı'ya inanmadığını; diğeri bir duvar ustasına İbsen'in Yapı Ustası Solnes oyunundan bahsetmesinden dolayı, içinde bulunduğunu düşündükleri gizli örgütü sorguluyor.

İsa sorgularda kendini temize çıkarmak için çok tuhaf şeyleri açıklamak, kanıtlamak zorunda kalıyor. Örneğin çarşamba günü bulduğu kâğıtlardan neden salı günü hiç kimseye bahsetmediğini anlatması, ayrıca hiçbir yabancı dil bilmediğini kanıtlaması gerekiyor.

"Kürsünün orta yerinde oturan ve bana dürbünle bakan adamın sesi, zurna sesine benziyordu.

-Bildiğin yabancı dil? diye sordu.

-Yabancı dil bilmem, dedim.

Sonra da belki kulaklarım tıkanır da dediklerini duyamam diye bir iki adım atıp onlara yaklaşmak istedim. Zurna, dürbünü korku ile indirip:

-Dur, diye bağırdı, dur olduğun yerde kal! Yaklaşma!

Durdum.

Zurna:

-Hangi yabancı dil dedin? diye tekrarladı sorusunu.

Ben de daha yüksek sesle:

-Yabancı dil bilmem, diye tekrarladım.

Zurna'nın başında kukuletaya benzer bir şey vardı. Dürbünü bırakmış, bu kez, elinde tuttuğu bir büyüteçle önündeki kâğıtlara bakıyordu. Yanında sıra ile oturan üç kişinin gereğinden çok uzun parmaklı elleri, kürsünün benden yana olan yüzüne sarkmıştı. Bu ellerin ucunda birer olta vardı, balık tutar gibi baltayı indirip kaldırıyorlardı. Hepsinin de köse izlenimi uyandıran yüzleri kederliydi. Hatta bir ara ağlıyorlar mı ne, diye düşünmekten alamadım kendimi. Hasta yataklarından kalkmış gelmiş gibiydiler. Maskeli olan, tekerlekli arabasını yürütüp başkanın yanına yaklaştı. O zaman, demin karanlıkta duyduğum o garip sesin bu arabadan geldiğini anladım.

Aralarındaki konuşma çok kısa sürdü. Zurna:

"İspat et", dedi.

O sırada üyelerden ikisinin oltası birbirine karışmıştı, onlara bakıyordum.

"Neyi?" diye sordum.

Bağırdı:

"Yabancı dil bilmediğini", dedi. "Kendine gel!"²¹⁴

Sorgular boyunca İsa'ya aynı sorular defalarca soruluyor. Bu soruların çoğunun konuyla ilgisi de olmuyor. Zaten İsa'nın verdiği cevapları da dinlemeyip çoğunlukla kendi uygun buldukları yeni ifadeleri hazırlıyorlar. Sorgular öyle saçma bir hal alıyor ki, yazılı bir sorguda İsa'ya "*Buurnacc apoolchy ayankiriç?*" sorusu bile soruluyor. Ama İsa bu soruyu da cevaplamaktan geri kalmıyor: "*Tumma karttgiyşe makadam.*"

²¹⁴ANDAY, s. 121, 122.

Bu sorgular iş yerinde, bacanağının evinde, akşamları gittiği meyhanede ve metresinin evinde, otobüs duraklarına, hatta sabah işe giderken bindiği otobüste gerçekleştiriliyor.

İsa'nın Güncesi eseri pek çok açıdan Dava eserine benzerlik göstermektedir. Her iki eserde de kahramanlar nedeni bilinmeyen bir konu hakkında suçlanmakta ve hukuk dışı sorgulamaların ve yargılamaların muhatabı olmaktadır. Her iki eserde de başkahramanlar sebebi olmayan bir yargılamada kendilerini temize çıkarmaya çalışmaktadır. Türk Edebiyatında, adil yargılamanın ihlâlinin en net olarak görüldüğü ütöpic eserlerden biri İsa'nın Güncesi eseridir.

İsa'nın Güncesi'nde adil yargılanma hakkı; asgari şüpheli/sanık hakları başta olmak üzere hakkaniyete uygun yargılama, aleni yargı ve karar hakkı ve masumiyet karinesi hususlarında açıkça ihlâl edilmektedir. İsa karakteri, kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebeplerinden en kısa sürede, anladığı dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmediği gibi, savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara da sahip bulunmamaktadır. Susma hakkı zaten hiç bulunmayan İsa, üstüne üstlük suçsuz olduğunu ispatlamaya çabalayıp durmaktadır. Kural olarak hiç kimse suçluluğu ispat edilene kadar suçlu sayılamamasına rağmen İsa kitabın en başından beri peşinen suçlu kabul edilmekte ve üstüne üstlük etrafındaki herkes tarafından acımasızca sorgulanmaktadır. Bu durum, lekelenmeme hakkının da ihlâl edildiğini gösteren bir nitelik sergilemektedir.

ç. Hayır (1987)²¹⁵

*“Zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü,
hem akıl çağıydı, hem aptallık, hem inanç devriydi,
hem de kuşku, Aydınlık mevsimiydi, Karanlık mevsimiydi,
hem umut baharı, hem de umutsuzluk kışıydı,
hem her şeyimiz vardı, hem hiçbir şeyimiz yoktu,
hepimiz ya doğruca cennete gidecektik ya da
tam öteki yana - sözün kısası,
şimdikine öylesine yakın bir dönemdi ki,
kimi yaygaracı otoriteler bu dönemin,
iyi ya da kötü fark etmez, sadece 'daha'
sözcüğü kullanılarak
diğerleriyle karşılaştırılabileceğini iddia ederdi.”*

Charles DICKENS-İki Şehrin Hikayesi

Yazar, ilk bakışta, daha özgür gibi görünen dünyamızın aslında gittikçe sınırlanmaya başladığını ve aslında özgürlüğümüzün daha da kısıtlandığını hatırlatır.²¹⁶ Ağaoğlu bu eserinde, sunulan ve dayatılan yaşam biçimlerine nasıl ve ne biçimde "hayır" denilebileceğini vurgulamaya çalışmıştır.²¹⁷

Yazar sık sık iktidar koltuğunu işgal eden gerçek yahut imgesel kurum ve kavramları sarsmak için çaba sarf eder. *“Hukuk olmayan yerde yargı, aşk olmayan yerde çocuk, hayat olmayan yerde ölüm.” “Senin gelişim dediğin, kişiliğin ortadan kaldırılmasıdır. Bütün kapılar, yollar, geçitler çıkar adına senin için seçilmiş, çizgin çizilmiştir. Bir rumuzdan, bir sayıdan ibaretsin artık. Şu, yaygınlaşan dile baksana,*

²¹⁵ Adalet AĞAOĞLU, Hayır, Everest Yayınları, İstanbul 2014.

²¹⁶ Ertan ENGİN, "Hayır Demenin Bedeli", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Vol. 2/4 Fall 2007, s. 1201.

²¹⁷ Berna AKKIYAL, "Adalet Ağaoğlu'nun Dar Zamanlar Üçlemesinde "Kimlik" Sorunsalı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara 2005, s. 62.

*bütün kısaltmalara: OECD, IMF, AIT, NATO, CENTO, IBM, FBI... Bizler de birer rumuzuz.*²¹⁸

Adalet Ağaoğlu, Hayır'ın başkışisi Aysel'e darbenin üniversitedeki haksız uygulamalarına dair eleştiriler yaptırır. Bu sırada geçmişi ve yargılanmasını sorgular.²¹⁹

“İyi ama şimdi ben burada neye göre yargılanıyorum? Dağıtımı bile yapılmamış, üstelik de adıma gölge düşürerek, beni içine tıktıkları hücreden ötürü yapılamamış bir yazı nedeniyle... Başkalarına mal olması çok baştan engellenmiş görüşler için. Bu görüşler salt el yazısıyla, henüz düşünce bile olmayan bir taslak...

Ah, bıraksalardı, hazır eline fırsat geçmişken, sözlerine şunları da eklemek isterdi: Bu ülkede pek çok aydına yapıldığı gibi, bir gece kapım çalınıyor, içeri girilip kitaplarım yere yıkılıyor; dosyalarım, kâğıtlarım karıştırılıyor; birçoğu alınıp götürülüyor; bundan üç yıl sonra da kendimi burada, karşınızda buluyorum. Özel hayatlar bile ortadan kaldırılıyor. İnsanın evinin içi gibi, kafasının içi de denetim altına alınmak isteniyor. Peki, bu durumda düzenin o kadar titizlikle savunduğu, askerin kendisi için o kadar saklı tuttuğu mülkiyetin korunması hakkı ve görevi nerede kalıyor? Ve işte Bay Yargıç, orada izleyiciler arasında oturan Doç. Üner, kazandığı bir bursla gitmiş bulunduğu yurtdışından, kolunun altında kendi ülkesinde asla yapamayacağı çok değerli bir incelemeyle dönüyor; bağlı bulunduğu bilim çatısı altında tek bir kişi henüz bu bilimsel incelemeyi görememiş, merak bile etmemişken, bu çatının kapılarını yüzüne kapanmış buluyor. Bu durumda yasa nerede? Suç ne, cezasını kim kesiyor?

²¹⁸ ENGİN, s. 1202.

²¹⁹ Macit **BALIK**, "Türk Romanında 12 Eylül Darbesi", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Vol. 4 /1-II Winter 2009, s. 2404.

Bunlara benzer pek çok şeyi oracıkta sayıp dökmek istemişti elbet. Ama mahkemelerde ancak suçlamalar uzun ve bine bin katılarak yapılabilir, uyduruk belgeler günlerce okunabilir. Savunmalar da kulak ardı edileceğine göre, bazen günlerce sürebilir ama sonuçta en kısa yanıtlar istenir: Bunları siz mi yazdınız? Evet. Altındaki imza sizin mi? Evet. Bu düşüncelerinizi basarak veya herhangi başka yolla başkasına yaydınız mı, bunu yaparken cebir kullandınız mı? Hayır. Sanığın devlete hükümete hakaret, halkı isyana sevk etmek maksadıyla yazdığı müşevvik vasfındaki belgeyi, aynı zamanda da kesin suç teşkil edecek şekilde basmak, yaymak ve cebren başkalarına da okutmak, imzalatmak veya emsali fiillerde bulunup bulunmadığının tahkiki için duruşma filan ayın, falanca günü saat bilmem kaçta bırakılmıştır. Çıkabilirsiniz.”²²⁰

Sistemin en tehlikeli saydığı suçlardan biri kuşkusuz düşünce suçlarıdır. Düşüncenin suç sayılması hususu, düşünce suçu kavramının neyi kapsadığı hususları ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte burada Aysel'in henüz yayınlanmamış bir eserinden dolayı suçlu sayılması durumu söz konusudur. Henüz suçun maddi unsurları bile oluşmamış haldeyken, savcı iddianame düzenleyebilmiş, dosya mahkemeye intikal etmiş ve mahkeme sorgusu başlamıştır. Günlerce süren duruşmalar, yargılamanın makul sürede yapılmadığının bir göstergesidir. Ayrıca savunmaların kulak ardı edildiği ifadesinden, savunma hakkının ihlâl edildiği kolaylıkla anlaşılmaktadır.

²²⁰ AĞAOĞLU, s. 59, 60.

IV. TÜRKİYE'DEKİ EDEBİYATÇILAR VE ADİL YARGILANMA

HAKKI İHLÂLİ

*“Şikâyetim var cümle yasaktan
Dillerimi hâkim bey bağlasan durmaz
Gelsin jandarma polis karakoldan
Fikrim firarda mapusa sığmaz eyvah
Gün olur yerle yeksan olurum
Gün olur şahım devri devranda
Kanun üstüne kanun yapsalar
Söz uçar yazı iki cihanda eyvah
Sussan olmuyor, susmasan olmaz
Dil dursa hâkim bey, tende can durmaz
Yazsan olmuyor, yazmasan olmaz
Kaleme tedbir koma, tek durmaz”*

Sezen AKSU

Nazım Hikmet

Nazım Hikmet, 1938 yılında orduyu ayaklanmaya kışkırtmaya çalıştığı gerekçesiyle 28 yıl dört ay hapis cezasına çarptırıldı. Ancak çürüğe ayrıldığı halde 48 yaşında yeniden askerlik yapmaya çağırılması ve öldürüleceği yolundaki duyumlar üzerine yurtdışına kaçtı. 17 Haziran 1951 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından Türk vatandaşlığından çıkarılmasına karar verildi. Nazım Hikmet, cezaevindeyken cezaevindeki arkadaşı Kemal Tahir’e yazdığı mektubunda:

“Kardeşim Kemal,

.....

Sana gayet enteresan bir haber vereyim: Ankara’da biri Alaman biri Macar iki casus varmış. On beşer yıl ceza giymişler. Ama cezalarını Bahçelievler mahallesinde kiraladıkları bir bahçeli hususi evde bir gardiyan ve bir jandarma refakatında ve çoluk çocukları, ahabap ve arkadaşlarıyla geçiriyorlarmış. Ne ala

memleket. Casuslar cezalarını bahçeli evlerde çekerler; sonra bizler, yurtlarını ve halklarını en çok seven insanlar hapishane hapishane sürünürüz... ”²²¹

“Kemal Kardeşim,

... anlaşılan kendisini, yahut kendilerini kanun üstü sayan, böyle bir edepsiz vehimde bulunanlar, yahut bulunan birisi ya da birileri var ve benim mektuplarımı, gereken bütün kanuni muameleleri yaptırılmış olduğu halde, postaneden ya da başka bir yerden alıyor, yahut alıyorlar ve alıkoyup sana geç gönderiyor, yahut göndermiyorlar. Hapishane idareleri tarafından kontrol edilen ve bir hapisteki arkadaşına yazdığım mektuplardan neyi öğrenmeye çalışıyorlar? Namussuzca bir iddia ve iftira ile kanunsuz ve yolsuz olarak altı senedir hapishanede çürütülmeme karşı neler düşündüğümü mü? Bu hususta neler düşündüğümü vaktiyle Adliye Vekiline hatta bizzat Reiscumhura yazmışım ve nasıl rezilce bir gadre uğratıldığımı ve uğratıldığımızı, Türkiye’nin her namuslu kanun adamı bilir. Yoksa mektuplardan öğrenmek istenen şey, memleketime ve sahici Türk milletine karşı duyduğum aşkın çeşidi ve derecesi midir? Memleketimi ve Türk halkını ne kadar sevdiğimi anlamak, bir mahkûmun kontrol edilmiş bir mektubunu çalacak kadar alçalan, kanun ve hayâ bilmez insanların haddi değildir.”²²²

Ömer Faruk Toprak

“Yürüyüş” dergisi çıkaranlardan Ömer Faruk Toprak, hiç nedensiz yere yakalanmış Emniyet Müdürlüğünde bir hücreye konulmuştur. Toprak’ı kırk beşinci

²²¹ Nazım Hikmet **RAN**, Kemal Tahir’e Mahpushaneden Mektuplar, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968, s. 213.

²²² **RAN**, s. 233.

gün yargıç önüne çıkarmak söz konusu olmaksızın öylece salıverilmiştir. Toprak, yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

"Zemin kata indiğimiz vakit, sağ tarafta loş bir köşeye doğru yöneliyoruz... Artık gündüz ışığını görmek olası değil... Koridorun bitiminde alafranga bir tuvalet. Benim hücrem onun bitişiğinde, kokudan ve rutubetten yana cömert bir köşe. Boyu iki, eni bir buçuk metre kadar olan bir hücre bu. Tavanından, duvarlarından ıslak borular geçiyor... Hücrenin taksimatı şöyle: Bir metre kadar eninde, yerden yarım metre kadar yüksekliğinde çimentodan yapılmış bir set var. Oraya uzatılmış bir tahta. Üzerinde oturacak, üzerinde yatacaksınız. Duvarından sular sızan bu hücrede hiçbir örtüm olmadan yatacağım. Eski paltom, demir gibi soğuk hava ile gezen şubacı omuzlarımda bilmem etkisiz bırakabilecek mi? Bir sigara yaktım ve cigaramın dumanını soluklarken, o sigaranın ateşiyle duvara "hürriyet" yazdım. Yeni bir şiirin ilk dizelerini kafamda tasarlamaya başladım. Bu dizeler günler sonra kâğıda döküldü kendiliğinden:

Gün doğmuş kuşlar cıvıldaşır dışarıda

Bir ince duman tüter bacalardan

Şakır şakır güneşe yıkanır kiremitler

Haberim olmaz çiçek açmış yemyeşil dallardan

Nasıl unutabilirim işte karşımdasın

Dilimde hala tadı var dudaklarının

Yaşamam ne kadar mümkünse o kadar güzel."²²³

"...Evimizi bastıkları zaman bütün kitaplarımı didik didik ettiler. Yoksul kesemden nasıl da güçlkle almıştım onları.. Afyon, eroin arasalar, böyle

²²³ Çetin YETKİN, Siyasal İktidar Sanata Karşı, İstanbul 1970, s. 38.

aramazlardı. Silah kaçakçısı olsam böyle hışımla gelmezler, daha nazik davranırlardı.”²²⁴

Aziz Nesin

1948'de ikinci kitabı olan "Azizname" adlı taşlama kitabını çıkardı. Bu kitap için dava açıldı. 4 ay tutuklu olarak süren dava sonunda aklandı. Ardından, 1949'da İngiltere Prensesi Elizabeth, İran Şahı Rıza Pehlevi ve Mısır Kralı Faruk Ankara'daki elçilikleri aracılığıyla Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na resmen başvurarak, bir yazısında kendilerini aşağıladığı savıyla aleyhine dava açtılar. 6 ay hapse mahkûm edildi. Bu süre içinde Aziz Nesin'in neler yaşadığını kendi kaleminden okuyalım.

“Size önce bir anımdan söz etmek istiyorum. Bundan 20 yıl önce 4 Aralık 1946’da, bugün tıpkı sizin siyasi polislerinizin yaptıkları gibi, o zamanki CHP iktidarının polisleri evimi aramışlar, aldıkları üç çuval dolusu kitap ve yazılarımla birlikte beni emniyet müdürlüğüne götürmüşlerdi. İki sivil polis beni emniyet müdürünün odasına soktu. Karşımda elinde kırbaç, meşin ceketli biri yanında da şaşı bakan başka biri vardı. Bunların İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir’le yardımcısı Kemal Aygün olduklarını sonradan öğrenecektim. O zamanlar, otuz yaşında, zayıf, çelimsiz bir gençtim. Kemal Aygün’ün ilk sözü şu oldu: “Bu mu vatani satacak hain?” Kemal Aygün vatan satıcısı hainlerin besili ve iriyarı olmaları gerektiğini düşünmüş, beni görünce de sürprizle karşılaşmış hayal kırıklığına uğramış olmalıydı. Sözle cevap veremezdim. Önce Kemal Aygün’ün sonra da iriyarı

²²⁴ Bkz..YETKİN, s. 86.

olan Ahmet Demir'in yüzüne bakmıştım. Ahmet Demir: "Neden öyle bakıyorsun?" diye bağırarak bana iki tokat attı."²²⁵

1967'de Nazım Hikmet'in bir şiiri, sanki şairin vasiyetiymiş gibi gösterilerek, bu şiir yüzünden gözaltına alınan Aziz Nesin, olaydan sonra başbakana yazdığı açık mektupta şöyle yazıyordu: "...Polis yirmi yıl önce yazdığım bir hikâyemde, sonradan jandarma olan lisedeki bir sınıf arkadaşımın kimya imtihanında su formülünü HOH diye okuduğunu anlatmış olmamı bütün Türk jandarma subaylarına yapılmış hakaret sayıyor ve bu türlü hikâyelerin yabancı dillere de çevrildiği için, benim yurdumun sorunlarını yabancılara jurnal ettiğimi söylüyordu..."²²⁶

Hasan İzzettin Dinamo

Hasan İzzettin Dinamo'nun çilesini ise yine Dinamo kendi kalemıyla şöyle ifade eder: ²²⁷

"Yakalandığımda iki ay müdüriyetin dam bölümünde bir hücrede tutuklu kaldım... Bizi buradan Askeri Cezaevine götürerek (84 kişiydik) garnizon mahkemesine verdiler. Yargılanmamız bir yıl sürdü. Bir yıl ağır hapse eski kıtama gönderildim. Ora garnizon mahkemesi de yaptığım askerliği yakarak beni altı ay hapse mahkûm etti. Orada cezamı çekerek Erzincan'a sürüldüm, oradan Pülümür'e verildim. (Gördüğüm baskıya dayanamayarak bir kez daha kaçtım.) İşte, bu sırada Rus sınırındaki kıtalara Ankara'dan benim için şöyle bir emir verildi: 'Hasan İzzettin Dinamo ikinci defa ordudan firar ettiğinden sınır üzerinde görüldüğü yerde vurularak ele geçirilmesi...' Bu emir, o zaman yedek subaylığını yapan öğretmen

²²⁵ Aziz NESİN, Başbakana Açık Mektup 'tan, Akşam, 15 Temmuz 1967.

²²⁶ NESİN.

²²⁷ YETKİN, s. 106-109.

Ziya Yamaç'ın eline geçmiş ve şaşırmıştı. Şundan ki, Dinamo'nun yakalanması değil vurularak öldürülmesi söz konusu idi. Kırşehir'de Yerköy istasyonunda yüzlerce kişinin gözleri önünde yakalanışım, bütün anlamıyla utanç verici korkunç bir rezaletti. Bir İstanbullu kadın bilet aldığım sırada ellerimden erkek olduğumu anlamış, beni ihbar etmişti. Her yanda kadın kılığında bir Rus casusu yakalandığı söylentisi dolaşıyordu. Bütün Orta Anadolu emniyet örgütü ayaktaıydı. Bu, trajik bir komediden başka bir şey değildi. Birkaç sosyalistçe şiir karalamaktan iş nelerere kadar gelip dayanmıştı. Devlet gücü bir tek insana karşı harekete geçince korkunç bir şey oluyordu.

Her neyse bu yakalanıştan sonra da çok zahmet ve eziyet çekerek Erzincan'a götürüldüm. Oradaki hapishanede yeniden dört buçuk aya mahkûm edildim. Cezamı bitirerek Pülümür'deki eski kıtama gittim. Erzincan'da yanıma hiç tanımadığım birkaç arkadaş daha takıldı. Muğla'daki yeni kıtamıza doğru yola çıkarıldık. Aydın'da jandarmaya teslim edildik. Karakoldan karakola teslim edilmek koşuluyla yola dizildik.

Ege'nin aşırı sıcağı altında elleri kelepçeli ve yayan vaziyette götürülüıyorduk. Çine'ye vardığımızda bir yığın jandarma, keyiften dört köşe olmuş bir şekilde bizi karşıladı. Bir yeraltı hüccresine girdik. İçerde ayaklarımız insan pisliklerine battı. İçeride biraz uyukladıktan sonra bizi birer birer alıp götürmeye başladılar. Sıra bana gelince anlatması çok uzun süreceı işkencelere uğradım.

Kafama, suratıma, vücudumun her yerine ağır yumruklar iniyordu. Bir ara Hayati'nin (üstçavuş) eğilip tenasül uzvuma dikkatle baktığını ayırt ettim:

-Sünnetli olmasına sünnetli ama bu onun gâvur olmadığını ispatlamaz, Yahudiler de sünnet oluyor. Belki de Yahudidir. Bağlayın şunun karnışına bir ip.

Çevrede ipe benzer bir şey bulamadıklarından bir jandarmanın getirdiği teli sarmaya başladılar.

Hayati:

-Ulan herifin şeyini keser bu. Boşuna başımıza iş açacaksınız. Bir kınnap bulun hiç olmazsa dedi. Birkaç dakika içinde bulunan bir kinnabı sıkıca bağladılar. Birisi iyi bağlanıp bağlamadığını anlamak için kinnapa asılınca bağırdım. Daha sonra ağzıma tükürdüler, sümkütdüler ve işediler.

Biraz sonra Hayati, jandarmaya şöyle ünledi:

-Ulan bu serserinin ağzına sıçacak kimse yok mu?

Etraftan hiçbiri bu korkunç işe yanaşmak istemediyse de Hayati bir jandarmayı kolundan kavrayarak:

-Sıyr ulan donunu, sıç bakalım şu hergelenin ağzına, diye bağırdı.

-Aman komutanım, ben biraz önce ayakyoluna gittim. Bende bir şey kalmadı, yapamam!

Üstçavuş öbür jandarmaları da sıkıştırdıysa da hiçbiri bu iğrenç işe yanaşmadı. O zaman, ‘Bırakın öyleyse kalsın’ diye emretti”

Hasan İzzettin Dinamo’nun işkencesi burada bitmemişti daha. Ama el varmıyor gerisini anlatmaya. Acaba burada Romalı şair gibi: “Homo sum, et nihil humanum alienum est mihi” (insanım ve insansı hiçbir şey bana yabancı değildir!) mi demek gerekiyor?

Rıfat Ilgaz

1944 senesinde İkinci Dünya Savaşı yaşanırken Türkiye savaşın dışında kalma gayretinde ama her an savaşa girecekmiş gibi savunmaya kaynak ayırmak

zorundadır. Bütçe ve ekonomik gidişat oldukça kötü, halk yoksulluk içinde ama devletin en büyük kaygısı “komünizm”, düşmanı da aydınlardı. Yoksulluktan, adaletsizlikten söz etmeye kalkışan toplumcu yazarlar, anında kendilerini Örfi İdare Mahkemesinin huzurunda buluyordu.

Rıfat Ilgaz’ın işte böyle bir dönemde yazdığı “Sınıf” kitabı için de durum farklı olmaz. Önce kitap hakkında toplatma kararı verilir, 1944 yılı mayıs ayında Rıfat Ilgaz tutuklanır, tutuklandığında öğretmendir. Yargılama neticesi 6 ay hapis cezasına çarptırılır Rıfat Ilgaz. Suçu “TCK 142’ye muhalefet, komünizm propagandası yapmak ” olarak ifade edilir.

Karar gerekçesi de, *“Bir baş soğanı yoldaş ederdik, saçta pişmiş mısır ekmeğiyle”* dizesinde komünistlere mahsus “yoldaş” kelimesini kullanmış, mektep sınıfından bahsedermiş gibi yaparak da zengin ve fakir halk arasındaki tezat ve münasebeti belirterek “komünistlik” yapmıştır. Bununla da yetinmemiş fakirlerin hayatını tasvir etmek suretiyle toplumu tariz ederken, zenginlerin havadan para kazandığını ima etmiştir, kitabın kapağı da kırmızıdır üstelik. Rıfat Ilgaz savunmasında *solcu fikirler hakkında propaganda yapmadığını, kendisinin realist bir şair olması sebebiyle toplumsal hayattan kesitler sunduğunu, kitabın ismi ile de sosyal sınıfları değil muallim olması nedeniyle mektep sınıfını kastettiğini* söylemiştir. Bu savunma, mahkemeyi ikna etmemiştir. Mahkemeye göre “Sınıf” içtimai bir zümreyi ortadan kaldırmak gayesiyle yazılmış bir propagandadan başka bir şey değildir. Üstelik sanık öteden beri komünist olarak tanınan Hasan İzzettin Dinamo ile de ahabpık ettiğine göre belli ki solcudur. Kararın sonuç kısmı ise daha da vahimdir. Bilirkişiler *“kitabın yazarının hasta ruhlu olduğunu”* belirtmekle birlikte komünizm propagandası olmadığını mütalaa etmişlerdir fakat Sayın

Mahkeme şöyle demiştir kararında “...fakat daha evvel hükümet tarafından bu kitabın muhteviyatı muzır görülüp toplatıldığına göre hükümetçe başka mütehassıs heyetlerde inceletilmiş ve propaganda olduğu tespit edilmiş olduğuna şüphe yoktur”.²²⁸

Yargılama neticesinde sağlık problemleri de olmasına rağmen cezaevine konulur ünlü yazar. Lakin mahkemeler ve cezaevleri ile olan teşrik-i mesaisi bu dava ile sınırlı kalmaz. Aziz Nesin ve Sabahattin Ali ile birlikte Marko Paşa dergisini çıkarırlar. Dergi kapatıldıkça ismi değişir; Hür Marko Paşa olur, Malum Paşa olur, Yedi-Sekiz Hasan Paşa olur. 1960’lı yıllara değin kendi adlarıyla yazamaz yazarlar, Rıfat Ilgaz “Stepne” ve “Remzi Işık” adlarıyla yazar. Âdem Baba dergisinin sadece tek bir sayısından Rıfat Ilgaz hakkında 7 dava açılır örneğin, tedavi gördüğü Heybeliada Sanatoryumundan çıkarılıp cezaevine konulur. Ama ona en çok acı veren olayı şöyle aktarır usta edebiyatçı : “ En acı duyduğum olay beni zincire vurmalarıdır, düşünün ki bir şairi zincire vuruyorlar...”²²⁹

Savaşın devam ettiği günlerdir, Almanya ile ilişkiler de iyice gerilmiştir. Hükümette Almanlardan bir tepki geleceği korkusu vardır. Cezaevinde bir gece yarısı alarm çalar, askerler mahkûmları ite kaka avluya çıkarır, kelepçeler olan bir zincir gelir ve Rıfat Ilgaz ile birlikte 40-50 kişi zincire vurulur. Cezaevinde tutuklu Turancı subaylar vardır, onlar ise zincire vurulmaz. Başlarına komutan tayin edilir ve zincire vurulmuş şekilde mahalle aralarında dolaştırılarak sığınağa götürülürler.²³⁰ Bunun üzerine Ilgaz “Bu Da Bir Özgürlük Şiiri” eserini yazmıştır.

²²⁸ YETKİN, s. 129-137.

²²⁹ YETKİN, s. 140.

²³⁰ YETKİN, s. 141.

A.Kadir

Yürüyüş kitabı yayınlandıktan birkaç gün sonra sıkıyönetimde çalışan yargıç yedek subay bir dostu tarafından, dosyasının sıkıyönetim tarafından emniyetten istendiğini haber alan A. Kadir kısa bir zaman sonra da tutuklanır.

“On yedi gün hücrede kaldım.

Dört gün dört gece ne yemek, ne de su verdiler. Kapıda nöbet tutan iki polis uyumama ve oturmama engel oldular.

Hücreye korlarken, kırıvatımı, ceketimi, bel kayışımı, cigara, kibrit, kalem gibi her şeyimi almışlardı bir de.

Bütün sordukları da ‘Sen bildiğini anlat’dı. Şunu şunu söyle, demiyorlardı. Belli ki, kendilerinin de bildikleri bir şey yoktu ortalıkta.

Bu dört günlük hücrenin sonunda yatak da getirildi, yemek de verdiler. Ara sıra ifade alıyorlardı..

Bu kez ‘Neden açlıktan ve sefaletten söz ediyorsun?’ ve ‘Neden savaş aleyhtarısın?’ diye soruyorlardı. Özellikle bir insan şiiri üzerinde durdular. Ne var ki, benim için verecekleri kararı çok önceden almışlardı. Daha yeni getirdiklerinde, masada kâğıtların arasında benimle ilgili emrin baş ve son bölümünü görebilmişim. Orada sürüleceğimden söz ediyordu. Ama bu işkenceyi yaptılar gene de. Sonra da sürgün ettiler.”²³¹

²³¹ YETKİN, s.125, 126.

SONUÇ

*“İnsan insan derler idi
İnsan nedir şimdi bildim
Can can deyu söylerlerdi
Ben can nedir şimdi bildim
(...)
Muhyeddin eder Hak kadir
Görünür her şeyde hâzır
Ayan nedir pinhan nedir
Nişan nedir şimdi bildim”*

Muhyiddin Abdal

Hukukçuların, hangi koltukta oturursa otursunlar en büyük açmazları önyargılarıdır. Bunu önleyecek olan ve hukukçuya derin ve duyarlı bir kimlik kazandıracak olan edebiyat, görsel sanatlar (sinema ve tiyatro), müzik, drama ve sanat tarihidir.²³² Sanat farklı insanlar ve farklı kültürler arasında köprü kurar ve onlara birlikte yaşamanın da mümkün olduğu mesajını verir.²³³

Dostoyevski'nin Raskolnikov'u, Emile Zola'nın Dreyfus'u, Victor Hugo'nun Jean Valjean'ı, George Orwell'ın U Po Kyin'i, Harper Lee'nin Tom Robinson'ı gibi şahsiyetler hukukçuların önlerine sanık olarak geldiklerinde onları görebilme, anlayabilme, tanıyabilme yeteneğine sahip hukukçular, söylemlerini ve tutumlarını buna göre ayarlarlar.²³⁴ Bu durum, kişinin değer olarak görülmesinin de bir sonucudur.

Kişinin değeri, kişinin toplumla ilgisi bakımından özel durumudur. Kişinin bir "sayı"dan fazla bir şey olması, hiçbir şekilde araç olarak kullanılmaması

²³² KIZIL, s. 19.

²³³ Levent **MERCİN** / Ali Osman **ALAKUŞ**, “Birey ve Toplum İçin Sanat Eğitiminin Gerekliliği”, D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 9, 2007, s. 16,17.

²³⁴ KIZIL, s. 18.

gerekliliği ve bu gibi şeyler kişinin değerliliğinin ifadesidir. Bir Brand'ın, bir Prometheus'un, bir Antigone'in bir Schweitzer'in, bir Küçük Prens'in değeri bunun en güzel göstergesidir.²³⁵

Adalet, hukukun en başta gelen prensibidir. Bu açıdan adalet hukukun temel normu olarak sayılabilir. Adalet, her türlü sosyal hak ve yükümlülüğün temelini meydana getirir. Adalet hukukun temel normu olduğundan diğer hukuk normları da adalete uygun olmak zorundadır.²³⁶

Bu bağlamda adaletsizlik kavramı, hukukta “görmek” için hareket edilecek temeli oluşturur. Diğer bir ifadeyle “hukukta görmek nasıl mümkündür?” sorusu ilk adımda adaletsizliği görmekle mümkündür şeklinde cevaplandırılır. Dolayısıyla burada belirtilecek olan nokta, hukukta görmenin adaletsizliği görmekle mümkün olduğudur. Adaletsizliği gördükten sonra adaletsizlik yapıldığı düşünülen kişiyle ilgilenmek hukukta görmeyi sağlayacak ikinci adımdır.²³⁷

Her ne kadar yazarların adalet kaygılarıyla kanunkoyucuların edebî duyarlılığı birbiriyle yarışsa da, edebiyat güzellikten, hukuk ise adaletten gözünü ayıramaz.²³⁸

Sonuçta, yarattıkları gerçeğin sahteliğine bakılırsa, edebiyatla hukuk birbirine uzak sayılmaz. Ozanlar, hikâyeciler, romancılar, Şeyh Galip'in tabiriyle mumdan kayıklarla alev denizini geçerken, Themis'le Nemesis'in onurlu hizmetkârları, günün

²³⁵ İonna **KUÇURADI**, İnsan ve Değerleri, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara 2003, s. 40-41.

²³⁶ Anıl **ÇEÇEN**, Hukukta Norm ve Adalet, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/311/2980.pdf>, s. 99-100.

²³⁷ UYGUR, 2013, s. 86.

²³⁸ Faruk **TURİNAY**, "Hukuk ve Edebiyat ya da İki Sahte G'nin Ötesinde Gerçek ve Güzellik", Edebiyat, Hukuk ve Sair Tuhafliklar İçinde, Dost Yayınları, Ankara 2015, s. 42.

birinde, dünya adasında çıkan yangını söndürüp denize dokunmaya cesaret edebilecek midir? Kim bilir...²³⁹

²³⁹ TURİNAY, s. 46.

KAYNAKÇA

ABACI Tahir: *"Edebiyat ile Hukuk Davası"*, Varlık Dergisi içinde; Ocak 2006, s.4-7.

AGAMBEN Giorgio: *Ohal*, Varlık Yayınları, İstanbul 2008.

AĞAOĞLU Adalet: *Hayır*, Everest Yayınları, İstanbul 2014.

AKAL Cemal Bâli: *"Edebiyat ve Hukuk Dersi Ahlaktan Yana Değil Buluttan Yana Olmalıdır"*, Burası Tanzanya mı Karanfil içinde, Dost Yayınları, Ankara 2012, s. 43-50.

AKAL Cemal Bâli: *"Edebiyat ve Hukuk Dersini Kim İcat Etti?"*, Edebiyat, Hukuk ve Sair Tuhaflıklar içinde, Dost Yayınları, Ankara 2015, Yay. Hz. Cemal Bâli AKAL, Yalçın TOSUN, s.13-21.

AKAL Cemal Bâli: *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*, İmge Yayınevi, Ankara 1994.

AKBULUT Olgun: *"Adil Yargılanma Hakkı - AİHS m.6"*, GSÜHFD, Prof. Dr. Kemal Oğuzman'a Armağan, S.1, 2002, 175-207.

AKHAN Okan: *İşkence ve İnsan Hakları*, Tuba Yayınları, İstanbul 1999.

AKKIYAL Berna: Adalet Ağaoğlu'nun Dar Zamanlar Üçlemesinde "Kimlik" Sorunsalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara 2005.

AKKURT Kemal: AİHM Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkında Makul Süre, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

AKSOY Mahmut: Adil Yargılanma Hakkı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2013.

AKYÜREK Güçlü: "Ceza Yargılamasında Hukuka Aykırı Delillerin Değerlendirilmesi Sorunu", TBBD 2012 (101), s. 61-82.

ALİEFENDİOĞLU Yılmaz: Bağımsız ve Yansız Yargılanma (Adil Yargılanma Hakkı), Türkiye'de İnsan Hakları, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, 2000.

ALTUNDİŞ Mehmet: "Hukuki Güvenlik İlkesi", Yasama Dergisi, S: 10, 2008, s.60-94.

ALTAN Çetin: Büyük Gözaltı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1973.

ALVER Ahmet: "1970'li Yıllar Türkiye Siyasi Tarihinin Kültürel Belleği 12 Mart Romanı "Yaralısın"da Devlet Güdümlü İşkence ve Mahkûmiyet Sorunsalı", Turkish

Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Vol. 8/4 Spring 2013, s. 81-102.

ANAYURT Ömer: *“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı”*, GÜHFD, C. XII, Y. 2008, S. 1-2, s. 421-459.

ANDAÇ Feridun: *“Yansıtılan Bir Dönemin İzinde”*, Varlık Dergisi içinde, Mart 2011, s.3-6.

ANDAY Melih Cevdet: İsa'nın Güncesi, Everest Yayınları, İstanbul 2013.

ARSLAN Kahan Onur: *“İnsan Onuru Kavramı ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması”*, TBBD 2015(120), s. 155-172.

ASLAN Seyfettin / DÜNDAR Tahir: *Cumhuriyet Döneminde İstiklâl Mahkemeleri*, Mukaddime, 2014, 5(1), s.27-44.

ATLIHAN Özen: *“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sisteminde Adil Yargılanma Hakkının Temel Unsuru Olarak Masumiyet Karinesi”*, AÜEHFD, C:VIII, S. 3-4, 2004, s. 291-328.

ATMAN Ümit Cihan: *“Kadına Yönelik Şiddet, Cinsel Taciz/İrza Geçme”*, Sted 2003, C:12, S:9, s. 333-335.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı, Ankara Barosu Yayını, Ankara 1994.

AYDIN Çağrı Kaan: *"Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak "Susma Hakkı",* TBBD, 2010 (91), s.146-180.

AYDIN Öykü Didem: *"Aynı Evrende Her Şeye Kadir İki Düşmanın, Biri Bedii, Diğeri Mer'i Yaratının Barışması: Disiplinlerarası Bir Araştırma Ve Yaratı Alanı Olarak Edebiyat ve Hukuk Disiplini",* <http://www.edebiyatvehukuk.org>.

BALCI Ali: Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler, Pegem Yayınları, Ankara 2011.

BALIK Macit: *"Türk Romanında 12 Eylül Darbesi",* Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Vol. 4 /1-II Winter 2009, s. 2373-2411.

BAŞARAN Başar: Adil Yargılanma Hakkı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

BAYSAN Gül Tekay: *"Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola",* HÜEFD, C: 19, S: 1, s. 181-195.

BECCARIA Cesare: Suçlar ve Cezalar Hakkında, (Çev. Sami SELÇUK), İmge Kitabevi, Ankara 2004.

BELGE Murat: Edebiyat Üstüne Yazılar, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

CAMILLERI Marijone: *"Lessons in Law From Literature: A Look At The Movement And A Peer At Her Jury"*, Catholic University Law Review, Vol.3, Issue: 2, 1990, s.577-594.

CENTEL Nur: *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı ve Türk Hukuku "*, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul 1998, s. 45-57.

ÇALICI Elifcan / ÖNERCİ F. Duygu: *"İşkence"*, Kriminoloji Yazıları içinde, (Yay. Hz. Türkan YALÇIN SANCAR) Savaş Yayınevi, Ankara 2015, s. 457-489.

ÇALIŞKAN Uğur / ERKOL Çimen Günay: *"Bellekten Beklentiler: Eleştirinin Darbe Romanlarına Tanıklığı"*, Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi ISSN 2148-3442 2016/5: s. 10-35.

ÇALIŞLAR Aziz: *"Bir Oyun: Cadı Kazanı"*, Tiyatro Oyunları Sözlüğü C:1 içinde, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul 1994.

ÇATALOLUK Gökçe: “*Hukukçunun Hukuk Karşıtı Tutumunun Edebi Dışavurumu: Dr. Franz Kafka Ve “Dava”sı*”, MÜHFHAD, C: 17, S.1-2, s. 235-264.

ÇATALOLUK Gökçe: “*Kasvetli İlişkiler: Edebiyat, Sınıf ve Hukuk*” ,AÜSBD, 2013, s. 205-219.

ÇEBİ Sezgin Seymen: “*Sanatsız ve Edebiyatsız Hukuk Yumurtasız Omlete Benzer*”,
http://www.khas.edu.tr/uploads/panoramakhas/sayi4/14.sanatsizveedebiyatsiz_hukuk.pdf

ÇEÇEN Anıl: Hukukta Norm ve Adalet,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/311/2980.pdf>.

ÇELİK Abdullah: Adil Yargılanma Hakkı Rehberi, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2014.

ÇELİK Adil Giray: Tarihin Yargıladığı Davalar, Papirüs Yayınevi, İstanbul 2004.

ÇELİK Behçet: “*Hukuk ve Edebiyatın Uzaklığı/Yakınlığı*”, Varlık Dergisi içinde, Ocak 2006, s. 8-10.

ÇELİK Adem: 1982 Anayasası’nda Adil Yargılanma Hakkı Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

DAŞ Gülseren: *"Sol'uksuz Kaldık"*, Ülkede Özgür Gündem, 2004.

DEMİRBAŞ Timur: Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması, Vedat Yayıncılık, İzmir 1996.

DEMİRKIRAN Kabil: *"Mart Güneşi"*, Varlık Dergisi içinde, Mart 2011, s. 22-25.

DEVECİOĞLU Ayşegül: Kuş Diline Öykünen, Metis Yayınları, İstanbul 2004.

DICKENS Charles: Kasvetli Ev, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

DİCLE Esra: *"Yüksek Gerilim Altında Suçun Trajedisi Adaletin Parodisi"*, Varlık Dergisi içinde, Mart 2011, s.7-14.

DOĞRU Osman: İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı, Beta Yayınevi, İstanbul 1998.

DONAY Süheyl: İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.

DURSUN Hasan: *"Damgalama Teorisi ve Suç"*, TBBD, 1997/3-4, s. 309-322.

ENGİN Ertan: “*Hayır Demenin Bedeli*”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Vol. 2/4 Fall 2007, s. 1200-1203.

ERDAL Meryem: Gözaltında Tecavüz, Çiviyazıları Yay. İstanbul 1997.

ERDEMİR Nevzat: “*Hukuk Devleti ve Savunma Hakkı*”, TBBD, Yıl: 1989, S.1, s.81-90.

ERDOĞAN Faruk: “*Döneminde Tozlu Kalan Dava: Dreyfus Olayı*”, Hukuk Gündemi, 2015/2, s. 82-85.

ERDOĞAN Mustafa: Anayasa Hukuku, Orion Yayınevi, B. 6, Ankara 2005.

EREM Faruk: Diyalektik Açından Ceza Yargılaması Hukuku, Işın Yayınları, Ankara 1986.

EROL ER Deniz: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları, Yetkin Yayınları, Ankara 2002.

FEYZİOĞLU Metin: “*Suçsuzluk Karinesi, Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*”, AÜHFD, C. 48, 1999/1-4, s.135-163.

FIRTINA Serkan: “*Arthur Miller'in Ölümsüz Eseri: Cadı Kazanı*”, <http://mimesis-dergi.org/2010/08/arthur-miller%E2%80%99in-olumsuz-eseri-%E2%80%9Ccadı-kazani%E2%80%9D/>, 30.08.2010.

Fürüzan: 47’liler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

GEMETTE Elizabeth Villiers: “*Law and Literature: Joining the Class Action*”, Valparaíso University Law Review, Vol. 29, Number: 2, s. 665-859.

GÖLCÜKLÜ Feyyaz / GÖZÜBÜYÜK Şeref: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, Ankara 1996.

GÖZLER Kemal: Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000.

GÖZLÜGÖL Said Vakkas: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi, B.2, Ankara 2002.

GRIFFITHS Marshal: “*Literature and Law A Closely Interwoven Relationship*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Illinois, Champaign 1992.

GÜLSÜN Ramazan: “*İnsan Onuru ve Lekelenmeme Hakkı*”, International Journal Of Legal Progress Vol. 1 Year: 2015 Number: 2, s. 17-42.

GÜREL Selami: Sol’uksuz, Belge Yayınları, İstanbul 2009.

Halikarnas Balıkcısı: Mavi Sürgün, Bilgi Yayınları, Ankara 1961.

http://www.umut.org.tr/UserFiles/Files/Document/document_e185f91e32f2402bbae4b8a51885cc22.pdf.

İNANICI Haluk: Örfi İdare Yargısından Yeni Devlet Güvenlik Mahkemelerine Sanık Hakları, Parçalanmış Adalet Türkiye’de Özel Ceza Yargısı (Derleyen: Haluk İnanıcı), İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

İNCEOĞLU Sibel: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Beta Yayınları, 4. B, İstanbul 2013.

İşkence İnsanlık Suçudur, İnsan Hakları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Raporu, s. 8.

İşkence ve Cezasızlık Dosyası, TİHV Yayınları, İstanbul 2005.

İŞLER Ertuğrul / TANIYAN Baysar: *"İnsanın Trajikliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Kafka'nın Dava'sı, Camus'nün Veba'sı Ve Joyce'un Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi"*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011 Kış, s.6-23.

KAFKA Franz: Ceza Sömürgesi ve Hukuk Öyküleri, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul 2014.

KAFKA Franz: Dava, Can Yayınları, İstanbul 2007.

KALELİ Serruh: *“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye ile ilgili Olarak Verdiği Kararların Genel Değerlendirmesi”*, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) Türkiye İle İlgili Olarak Verdiği Kararlarının Etkileri” adlı Atölye Çalışması Münasebetiyle Anayasa Mahkemesi Üyesi Serruh Kaleli’nin Yaptığı Konuşma, Ankara 2006.

KAPANİ Münci: İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklâli, AÜHFY, Ankara 1956.

KARAHAN Müge: *"12 Eylül: Edebiyatta Darbe// Edebiyatta 12 Eylül İzleri"*, <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/12-eylul-edebiyata-bir-darbe-edebiyatta-12-eylul-izleri>, 2010.

KARAKOYUNLU Yılmaz: Üç Aliler Divanı, Doğan Kitap, İstanbul 2000.

KARTAL Kaya: *"Adil Yargılanma Hakkı"*, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları (Birikimler), 2010, s. 62.

KAYMAZ Seydi: Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı (Yasak) Deliller, Seçkin Yayınevi, Ankara 1997.

KISAKÜREK Necip Fazıl: Reis Bey, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1964.

KIZIL Neşe: Hukuk ve Edebiyat, Legal Yayınevi, İstanbul 2015.

KOCAOĞLU Serhat Sinan: "*Susma Hakkı*", Ankara Barosu Dergisi, 2011/1, s. 29-58.

KUCURADI İonna: İnsan ve Değerleri, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara 2003.

KUNTER Nurullah / YENİSEY Feridun, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Yetkin Yayınları, İstanbul 2000.

KÜR Pınar: Asılacak Kadın, Bilgi Yayınları, İstanbul 1979.

LEE Harper: Bülbülü Öldürmek, Sel Yayınları, İstanbul 2014.

MANJOYE Irene: "Some Aspects of Crime and Law in European Literature", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Indiana University, Indiana 1975.

MARSHALL Catherine / ROSSMAN Gretchen B.: Designing Qualitative Research, Sage Publications, Washington D.C. 1994.

MAVİŞ Volkan: “*Damgalama ve Suç*”, Kriminoloji Yazıları içinde, (Yay. Hz. Türkan YALÇIN SANCAR) Savaş Yayınevi, Ankara 2015, s. 75-109.

MERCİN Levent / ALAKUŞ Ali Osman: “*Birey ve Toplum İçin Sanat Eğitiminin Gerekliliği*”, D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 9, 2007, s.14-20.

MILLER Arthur: Cadı Kazanı, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul 2011.

MIZRAK Dilan / TEMİZ Özgür: “*Hukuk ve Politika: Türkiye’de Yaşanan Olağanüstü Dönemlerin Edebiyat Eserleri Işığında İncelenmesi*”, ABD, Yıl: 67, S.2 Bahar 2009, s. 77-97.

MOLE Muala / HARBY Catharina: “Adil Yargılanma Hakkı” Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi’nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, Strazbourg: İnsan Hakları El Kitapları, N:3, Ekim 2001.

NEDİM Ahmed: Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları 1926, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.

NESİN Aziz: Başbakan’a Açık Mektup, Akşam, 15 Temmuz 1967.

ÖNTAŞ Hüseyin: *"Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisinin Alt Dallarından Biri Olarak: Hukuk ve Edebiyat"*, Varlık Dergisi içinde, Ocak 2006, s.11-14.

ÖZ Erdal: Yaralısın, Can Yayınları, Türk Yazarları Dizisi, İstanbul 2011.

ÖZDEMİR Zeynep: *"Franz Kafka & Dava"*, Hukuk Gündemi, 2009, s.67-71.

ÖZOK Özdemir: *"Ülke Gündeminden Düşmeyen İki Konu İşkence ve Terör"*, TBBD, 2008, S. 79, s.31-34.

ÖZTÜRK Bahri / TEZCAN Durmuş / ERDEM Mustafa Ruhan / SIRMA Özge / SAYGILAR Yasemin F. / ALAN Esra: *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara 2010.

PEKCANITEZ Hakan: *"Medenî Yargıda Adil Yargılanma"*, İBD, 1997/2, s. 35-55.

POSNER Richard A. : *"Law and Literature: A Relation Reargued"*, Virginia Law Review, Vol. 72, 1986, s. 1354-1392.

RAN Nazın Hikmet: *Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968.

REİSOĞLU Safa: *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, Beta Yayınevi, İstanbul 2001.

SANCAR Mithat / ÜMİT ATILGAN Eylem: Adalet Biraz Es Geçiliyor..., Demokratikleşme Sürecinde Hâkimler ve Savcılar, TESEV Yayınları, Ankara, Mayıs 2009.

SANCAR Mithat: “Devlet Aklı” Kıskaçında Hukuk Devleti, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

SANCAR Mithat: Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

SANCAR Mithat: Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı, Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı I, S. 21, Mayıs-Haziran 1998.

SANCAR Mithat: “Yargı Sorunu”, Birgün Gazetesi, 09.06.2008.

SCHMİTT Carl: Siyasi İlahiyat, Dost Yayınları, B. 3, Ankara 2010.

SELÇUK Sami: Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1998.

SEVER Çiğdem: “Geçmişle Hesaplaşmaya Bir Örnek: 12 Mart Romanları”, law.atilim.edu.tr/shares/law/files/2011-06-29-17-02-47.doc.

SOYSAL Sevgi: Şafak, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

ŞAHBAZ İbrahim: “*AIHM Kararlarında Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*”, AYD, S. 25, 2008, s. 229-289.

ŞAHİNKAYA Yalçın: Suçsuzluk Karinesi, Seçkin Yayınları, Ankara 2008.

ŞİMŞEK Mürşide: 1982 Anayasası’nda Yargı Bağımsızlığı ve Yargı Tarafsızlığı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

TAHİR Kemal: Kurt Kanunu, İthaki Yayınları, İstanbul 2015.

TANÖR Bülent: Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul 1994.

TEZCAN Durmuş / ERDEM Mustafa / SANCAKDAR Ruhan Oğuz: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 2004.

TOROSLU Nevzat ve FEYZİOĞLU Metin: Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara 2009.

TOROSLU Nevzat: “*Ceza Yargılamasının Çabuklaştırılması Sorunu*”, Yeni Türkiye Dergisi, 1996, S. 10, s. 613-615.

TOYDEMİR Seçkin: Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Türk İdari Yargı Sistemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

TOZMAN Önder: “Suçsuzluk Karinesi Türk Hukukundaki Sonuçları”, EÜHFD, C. XI, S. 3–4 2007, s.315-353.

TURANLI YÜCEL Kıvılcım: “Biraz Nefes Almak!”, HÜHFD, 4(2) 2014, s. 93–106.

TURİNAY Faruk: “Hukuk ve Edebiyat ya da İki Sahte G'nin Ötesinde Gerçek ve Güzellik”, Edebiyat, Hukuk ve Sair Tuhaflıklar İçinde, Dost Yayınları, Ankara 2015, s. 23-46.

TÜRKEŞ A. Ömer: “Romanda 12 Mart Suretleri ve 68 Kuşağı”, Birikim Dergisi, S. 132, Nisan 2000.

Türkiye’de İşkence, Kötü Muamele Ve Diğer Zalimane, Gayrı İnsani Veya Küçültücü Muamele Veya Ceza Sorunu Ve Çözüm Önerileri Türkiye’de İşkencenin Stratejik Haritalanması Projesi Helsinki Yurttaşlar Derneği İnsan Hakları Gündemi Derneği Raporu, İstanbul 2008.

Türkiye'de İşkence'nin 22 Yılı, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri 1991-2012 Yılları Arasındaki Olguların Değerlendirilmesi, TİHV Raporu, Ankara 2014.

ULUTAŞ Nurullah: *"Hukukçu Yazarların Romanlarında İnsan Hakları ve Demokrasi"*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi ISSN: 1308–9196 Yıl: 5, S. 9, Haziran 2012, s. 247-262.

UTKU M. Kamil: *"Kafka ve Hukuk"*, Ceza Sömürgesi ve Hukuk Öyküleri içinde s. 85-92, Altıkkırkbeş Yayınları, İstanbul 2014.

UYGUR Gülriz: Hukukta Adaletsizliği Görmek, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

UYGUR Gülriz: *"Hukuk Devletinde Hukukun Önünde Olmanın Anlamı"*, Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan C. 2, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 1153-1170.

UYGUR Gülriz: *"Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir"*, ABD 2015/4, s. 121-132.

ÜÇPINAR Hülya / KOÇ Aysun: Mevzuat ve Uygulamalar Işığında Cezasızlık Olgusu, TİHV Raporu, İzmir 2011.

ÜNVER Yener / HAKERİ Hakan: Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara 2014.

ÜŞÜR SANCAR Serpil: *"Otoriter Türk Modernleşmesinin Cinsiyet Rejimi"*, Doğu Batı, Kasım 2004, s. 1-15.

ÜZÜLMEZ İlhan: *"Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları"*, TBBD, S. 58, 2005, s. 41-72.

WEST Robin: *"Literature, Culture and Law"*, Teaching Law and Literature, 2008, s.1-29, http://scholarship.law.georgetown.edu/fwps_papers/75, 2008.

YALÇIN SANCAR Türkan: *"İşkence Yapan Kamu Personeline Rücu Sorunu"*, AÜSBFD. 57-4, 1995, s. 153-169.

YALÇIN SANCAR Türkan: Türklüğü, Cumhuriyeti, Meclisi, Hükümeti, Adliyeyi; Bakanlıkları, Devletin Askeri ve Muhafız Kuvvetlerini Alenen Tahkir ve Tezyif Suçları, Seçkin Yayınları, Ankara 2006.

YALÇIN SANCAR Türkan: Türk Ceza Hukukunda Kadın, Seçkin Yayınları, Ankara 2013.

YETKİN Çetin: Siyasal İktidar Sanata Karşı, İstanbul 1970.

YILANCIOĞLU

Naz:

"Asılacak

Hukuk",

http://www.umut.org.tr/UserFiles/Files/Document/document_e185f91e32f2402bbae4b8a51885cc22.pdf

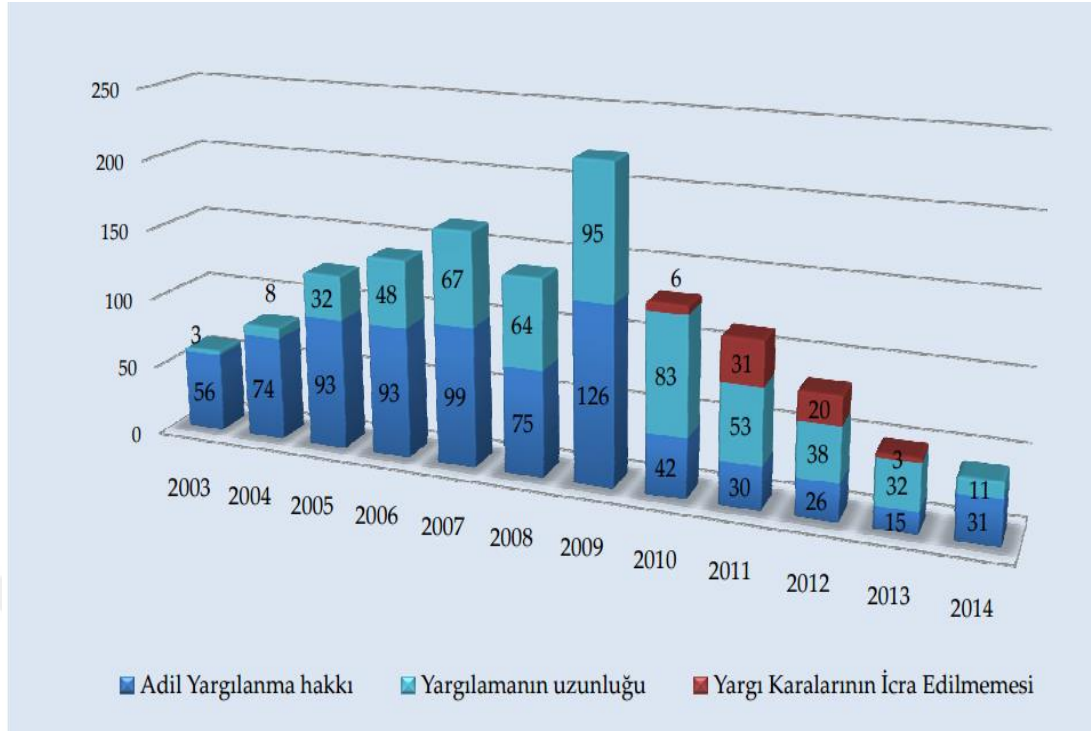
YÜKSEL Mehmet: *"Hukuk Kültürü Kavramına Sosyolojik Bir Bakış"*, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi – S. 35 /Güz 2012, s. 1-18.

YÜRÜK Ayşe Tülin: *"Klinik Hukuk Eğitimi"*, Uluslararası Yargı Sempozyumu, Adalet Bakanlığı Yayını, Ankara 2013, s. 515-527.

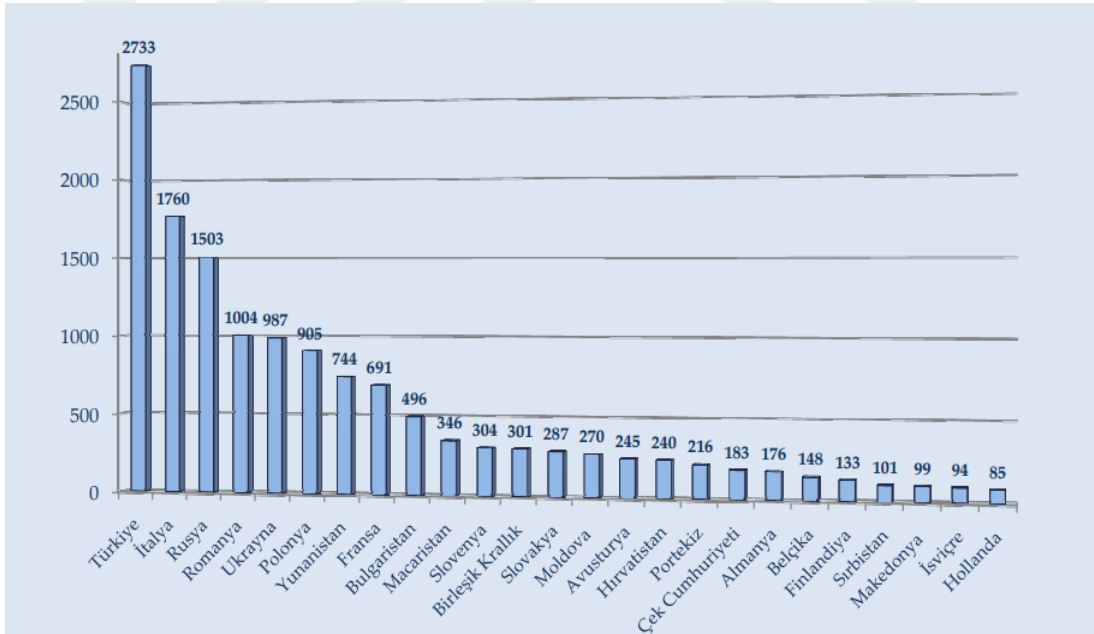
ZAFER Hamide: *"Savunma Hakkı ve Sınırları"*, Prof. Dr. Nur CENTEL'e Armağan, 2013, s. 507-540.

ZOLA Emile: Suçluyorum, Can Yayınları, İstanbul 2015.

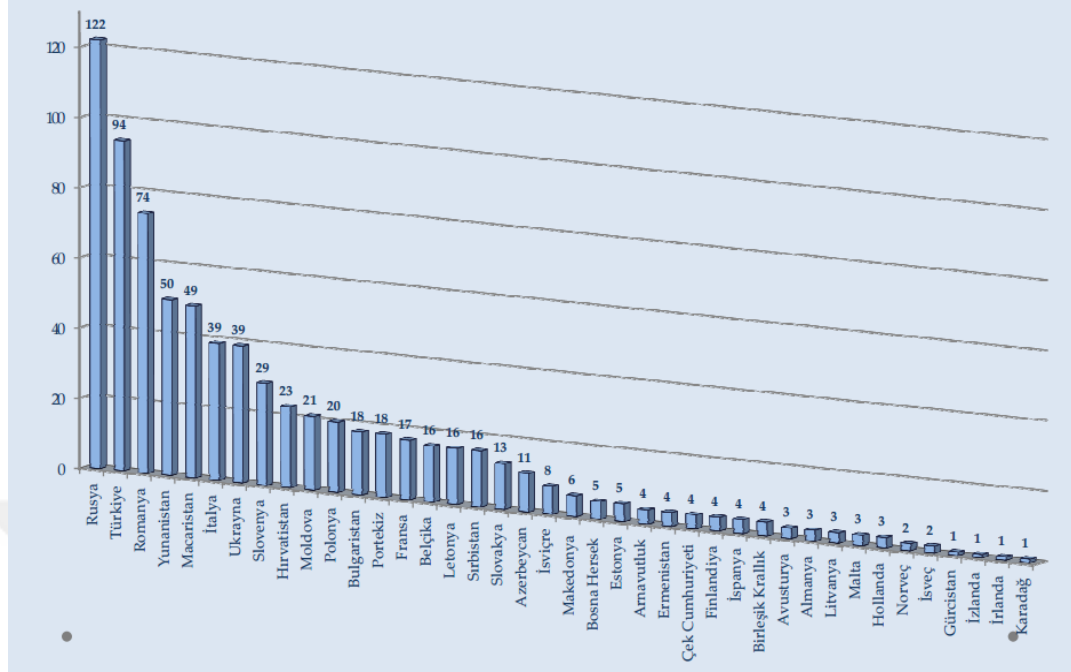
EK-1. TÜRKİYE'NİN YILLARA GÖRE AİHS. 6. MADDE İHLALLERİ

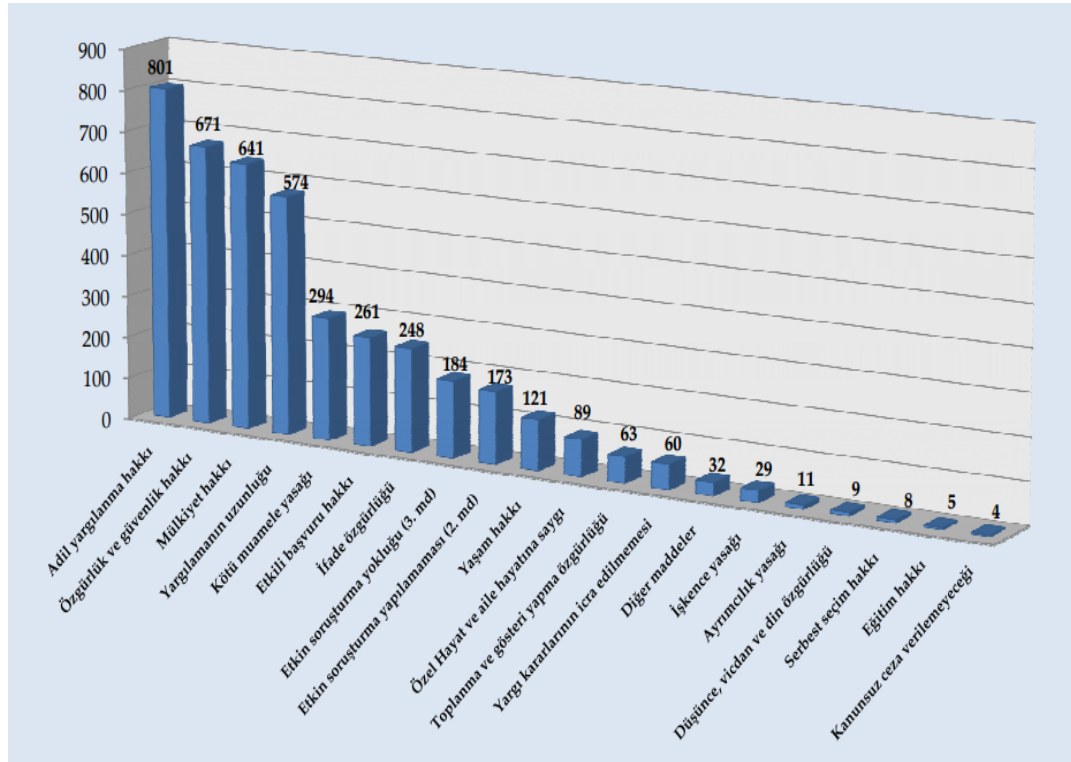
EK-2. ÜLKELERE GÖRE 1959-2014 YILLARI ARASI TOPLAM İHLAL SAYILARI

EK-3. ÜLKELERE GÖRE 2014 YILI AİHS İHLAL KARARLARI

EK-4. 1959-2014 YILLARI TÜRKİYE'NİN AİHS İHLALLERİ SIRALAMASI

ÖZET

Bu çalışma, “*adil yargılanma hakkının*” edebiyattaki yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Hukuk ve edebiyat alanında disiplinler arası bir çalışma olması dolayısıyla öncelikle hukuk ve edebiyat hareketi incelemeye tabi tutulmuştur. Bu hareketin başlangıç noktası, gelişimi ve bu alana emek veren akademisyenlerin katkıları ilk bölümde incelemeye tabi tutulmuştur. Takip eden bölümde ise adil yargılanma hakkının ne olduğundan, unsurlarından ve tarihsel gelişim seyrinden bahsedilmeye çalışılmıştır. Daha sonra çalışmanın mihenk noktasını oluşturan adil yargılanma hakkının çeşitli edebiyat eserlerinde görünümü tek tek incelenmiştir. Bu kapsamda dünya edebiyatından "Dava", "Suçluyorum", "Bülbülü Öldürmek", "Kasvetli Ev", "Ceza Sömürgesi", "Cadı Kazanı" eserleri; Türk edebiyatından İstiklâl Mahkemelerini konu alan "Kurt Kanunu", "Mavi Sürgün", "Üç Ali'ler Divanı", 12 Mart dönemini konu alan "Büyük Gözaltı", "Kuş Diline Öykünen", "Şafak", "Yaralısın", "47'liler", "Sol'uksuz" romanları, belli bir dönemi anlatmamakla birlikte adil yargılanma hakkının ihlâlini ele alan "Reis Bey", "Asılacak Kadın", "İsa'nın Güncesi" ve "Hayır" romanları incelenmiştir. Bu çalışma bir kez daha göstermiştir ki; adil yargılanma hakkının ihlâl edilmemesi için öncelikle adil bir hukuk sistemine ihtiyaç vardır. Adil bir hukuk sistemine erişmek için adil ve vicdanlı hukukçuların konumları yadsınamaz derecede önemlidir. Bu noktada, edebiyat hukukçuların vicdanını geliştirecek ve onlara insanı tanıtacak önemli bir araç niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk ve edebiyat, adil yargılanma hakkı

SUMMARY

This study aims examination the reflection of fair trial right to literature works. Because of law and literature movement is an inter-discipliner area, firstly the movement is strives to explain. The beginning, evolution, the people and academicians who work in this arae and the contrubitions of them is explained in the first section. In the next section, the meaning, the elements, the historical evolution period of fair trial is explained. And then, the reflection of fair trial right to literarture, the milestone of the study, is examined one by one. In this context, from World literature; "Trial", "J'Acusse", "To Kill The Mockingbird", "Bleak House", "Penal Colony", "The Crucible"; from Turkish literature which takes the topic the Courts of Independence, "Kurt Kanunu", "Mavi Sürgün", "Üç Ali'ler Divanı", which takes the topic the period of 12 March, "Büyük Gözaltı", "Kuş Diline Öykünen", "Şafak", "Yaralısın", "47'liler", "Sol'uksuz", and then ovels which ara not about a certain period but about fair trial "Reis Bey"; "Asılacak Kadın", "İsa'nın Güncesi" and "Hayır", is examined and explained in this rame. The result of the study; for not the delict of the fair trial, we need a fair law system. For receiving a fair law system, fair and conscientios lawyers have very important roles. In the point, literature improves the conscientios of the lawyers and introduce "the soul of people" to them.

Key Words: Law and Literaturure, The Right of Fair Trial.